

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

***Innowacyjność
we współczesnej edukacji***

pod redakcją
Zdzisławy Załony

Nowy Sącz 2015

Komitet Redakcyjny

doc. dr Marek Reichel – przewodniczący;
prof. dr hab. inż. Jarosław Frączek; prof. dr hab. Leszek Rudnicki;
prof. dr hab. Mariola Wierzbicka; dr hab. n. med. Ryszard Gajdosz, prof. nadzw.;
dr hab. Wanda Pilch, prof. nadzw.; dr hab. Zdzisława Załona, prof. nadzw.;
dr Tamara Bolanowska-Bobrek; mgr Agata Witrylak-Leszyńska

Redaktor Naczelny

doc. dr Marek Reichel

Sekretarz Redakcji

Katarzyna Górowska

Recenzja

dr hab. Katarzyna Potyrała, prof. nadzw.

Wydano za zgodą JM Rektora PWSZ w Nowym Sączu
dra hab. inż. Mariusza Cygnara, prof. nadzw.

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz, 2015

ISBN 978-83-63196-80-6

Adres Redakcji

33-300 Nowy Sącz, ul. Staszica 1
tel. 18 443 45 45, e-mail: sekbriw@pwsz-ns.edu.pl

Wydawca

Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu
33-300 Nowy Sącz, ul. Staszica 1
tel. 18 443 45 45, e-mail: sog@pwsz-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 143
tel. 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Zdzisława ZACŁONA Teoretyczne rozważania o potrzebie poszukiwań innowacyjnych w edukacji.....	7
Zdzisława ZACŁONA „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”. Innowacyjny program nauczania dla edukacji wczesnoszkolnej	13
Katarzyna GACZOŁ Działalność innowacyjna Szkoły Podstawowej im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi	20
Renata FILIPOWICZ Pozaformalna edukacja obywatelska. Wolontariat – przykład rozwiązań innowacyjnych w praktyce edukacyjnej.....	40
Joanna JACHIMOWICZ, Michał ZACŁONA Patron/bohater szkoły w programie wychowawczym.....	51
Joanna JACHIMOWICZ, Michał ZACŁONA Wycieczka śladami Jana Długosza – patrona szkoły	64
Joanna JACHIMOWICZ, Jacek TOMASIK Pedagogiczny wymiar wycieczek szkolnych w poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań.....	72
Joanna JACHIMOWICZ Rozwijanie innowacyjności pedagogicznej przyszłych nauczycieli.....	82
Zdzisława ZACŁONA Standardy działania uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce drogą do profesjonalizacji i efektywności edukacji seniorów	90
Zakończenie	97

Wstęp

Współcześnie uważa się, że innowacyjność to kluczowy miernik konkurencyjności opartej na wiedzy, dlatego w wielu dziedzinach praktyki społecznej innowacje stały się nadrzędną wartością.

Wobec systemu edukacji formułuje się obecnie konkretne oczekiwania, które koncentrują się na umiejętnościach, kompetencjach oraz postawach absolwentów charakteryzujących się otwartością na zmiany. Wśród umiejętności społecznych, komunikacyjnych i wzajemnej współpracy ważne są kreatywność oraz wytwarzanie nowych, niestereotypowych pomysłów, mających znamiona innowacyjności.

W złożoności i wielowymiarowości problematyki edukacyjnej istnieją spore możliwości, aby kształcenie oraz wychowanie zorientować na innowacyjne rozwiązania, gwarantujące dzieciom i młodzieży zdobycie podstawowych kwalifikacji, wymaganych do kreowania innowacyjności. Szkoła otwarta na zmiany, w której nauczyciele inicjują i wdrażają innowacyjne rozwiązania, aktywizując przy tym uczniów oraz najbliższe otoczenie, jest dobrym przykładem stymulowania myślenia i działania innowacyjnego.

Wzrost zainteresowania tematyką innowacji zarówno w teorii pedagogicznej, jak i badaniach oświatowych stanowił inspirację do napisania tej publikacji. Zebrany i uporządkowany materiał faktograficzny na temat wybranych innowacji pedagogicznych w procesie edukacji pozwolił na opisanie oraz wyjaśnienie zasadności działań innowacyjnych na różnych szczeblach kształcenia szkolnego, a także poszukiwanie lepszej jakości programów edukacyjno-aktywizujących dla seniorów. Jest on przykładem dobrej praktyki oświatowej, w której innowacje i innowacyjność zajmują ważne miejsce.

Wprowadzenie do opisu oraz analizy konkretnych rozwiązań innowacyjnych w praktyce edukacyjnej stanowi teoretyczne rozważanie o priorytetowym charakterze innowacji w społeczeństwie wiedzy, pedagogicznym sensie innowacji i konieczności tworzenia sprzyjających warunków dla rozwoju oraz implementowania nowatorskich pomysłów w oświacie.

Poszczególne części publikacji ułożone są w logicznej kolejności, która odpowiada szczeblom kształcenia. Problematykę innowacji pedagogicznych rozpoczyna przedstawienie przez Zdzisławę Załoną programu dla edukacji wczesnoszkolnej pt. „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”, który powstał w ramach projektu Priorytet – III Wysoka jakość systemu oświaty. Innowacyjny program dla I etapu szkolnego kształcenia zawiera autorskie rozwiązania w zakresie treści edukacji. W założeniach odnosi się do sfery rozwoju dziecka, koncentrując się na procesie uczenia się i aktywności uczniów w młodszym wieku szkolnym.

Katarzyna Gaczoł prezentuje zarejestrowaną w Kuratorium Oświaty działalność innowacyjną Szkoły Podstawowej im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi. Przedstawia oraz analizuje 10 przykładowych programów wdrażanych w podkrakowskiej szkole, mających charakter innowacji mikrosystemowych, wewnętrznych.

Pozaformalna edukacja obywatelska jest dobrym przykładem innowacyjnych rozwiązań w ramach wolontariatu. Renata Filipowicz, autorka kolejnego artykułu, analizuje 3-letni okres wdrażania wolontariatu w powiecie gorlickim w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Treść tego tekstu dotyczy poznania sposobów wprowadzania wolontariatu do szkół, jego funkcjonowania w ramach różnych projektów i dynamiki

rozwoju. Jest to przykład wycinkowej realizacji długofalowej polityki rozwoju wolontariatu w Polsce.

2 kolejne artykuły, autorstwa Joanny Jachimowicz i Michała Załony, skoncentrowane są na tematyce pracy wychowawczej wokół patrona I Liceum Ogólnokształcącego w Nowym Sączu. W tym roku przypada 600. rocznica urodzin Jana Długosza, dlatego obchody uroczystości dni patrona w środowisku szkolnym i mieście miały szczególnie doniosły charakter. Odwołanie do wzoru, przykładu i roli autorytetu w wychowaniu w oparciu o dokonania Jana Długosza na niwie dziejopisarstwa oraz dyplomacji, wybitnego umysłu – geografą ówczesnej epoki, wychowawcy królewskich dzieci z pokazaniem związków Długosza z Nowym Sączem zasługują na uwagę. Wycieczka śladami Jana Długosza wkomponowana w cele programu wychowawczego szkoły jest przykładem innowacyjnego, świadomego podejścia do budowania szerokiej przestrzeni oddziaływań edukacyjnych.

Joanna Jachimowicz i Jacek Tomasik są autorami następnej części niniejszej publikacji. Piszą oni o pedagogicznym wymiarze wycieczki szkolnej „Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach”, która była zgłoszona do Kuratorium Oświaty w Krakowie i zaakceptowana do realizacji w roku szkolnym 2014/2015 jako innowacja programowa w nauczaniu historii w I Liceum Ogólnokształcącym w Nowym Sączu. Wieloaspektowa ewaluacja programu wycieczki jest niewątpliwym atutem tego opracowania.

Student – przyszły nauczyciel wdrażany do innowacji metodycznych na zajęciach w uczelni doskonalili swoje umiejętności oraz kompetencje zawodowe, ucząc się refleksji pedagogicznej i poznając warsztat pracy metodycznej, który sprzyja wyzwaniu myślenia oraz aktywności innowacyjnej. Autorka kolejnego artykułu – Joanna Jachimowicz – pokazuje, dzieląc się swoimi doświadczeniami, jak można pracować aktywizującymi metodami na ćwiczeniach z przedmiotów pedagogicznych i z jakim efektem.

Obserwowalny w Polsce znaczący wzrost zainteresowania osób starszych ofertą edukacyjno-aktywizującą uniwersytetów trzeciego wieku potwierdza, że seniorzy zasługują na bardzo dobrą jakość uczenia się przez całe życie. Tematykę standaryzacji w zakresie profesjonalnego UTW, prowadzonego w ramach stowarzyszeń lub fundacji, podejmuje Zdzisława Załona, omawiając poszczególne zakresy certyfikowania uniwersytetów dla seniorów. Zamysł certyfikacji jest wdrażany w Polsce jako innowacyjne rozwiązanie w ramach projektu Ogólnopolskiej Federacji Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

Autorzy mają świadomość, że choć publikacja ta stanowi tylko niewielki wycinek rzeczywistości edukacyjnej, to jednak warto upowszechniać innowacyjne rozwiązania wdrażane z dobrym efektem do procesu edukacyjnego. Mogą one być inspiracją i jednocześnie motywem do poszukiwań lepszej jakości pracy wychowawczej oraz dydaktycznej wśród nauczycieli zarówno rozpoczynających dopiero pracę zawodową, jak i tych z bogatym doświadczeniem edukacyjnym.

Zdzisława Załona

Zdzisława ZACŁONA

TEORETYCZNE ROZWAŻANIA O POTRZEBIE POSZUKIWAŃ INNOWACYJNYCH W EDUKACJI

Streszczenie

Innowacje pedagogiczne projektowane przez podmioty edukacji są ważnym wyzwaniem i oczekiwaniem wobec współczesnych placówek oświatowych. Wprowadzanie nowych, lepszych rozwiązań i usprawnień ma na celu podniesienie efektywności pracy pedagogicznej w zakresie nauczania, uczenia się, kształcenia, wychowania, samowychowania oraz samokształcenia.

Słowa kluczowe: innowacje, innowacje pedagogiczne, nowatorstwo pedagogiczne, społeczeństwo wiedzy.

1. Priorytetowy charakter innowacji w gospodarce opartej na wiedzy i społeczeństwie wiedzy

Autorzy światowych raportów dotyczących edukacji (Faure, 1975; Delors, 1998) uważają, że żyjemy w dobie budowy społeczeństwa informacyjnego, określanego mianem „społeczeństwo wiedzy”. Nowy model społeczeństwa oraz gospodarki ma swoje podstawy w informacji, wiedzy i kompetencjach ludzi do korzystania z nowoczesnych technologii informacyjnych.

W globalnym społeczeństwie informacyjnym oczekuje się obywatela: informacyjnego, który powinien poznać niezbędne narzędzia teleinformatyczne, aby móc pozyskać informacje aktualne, rzetelne i wiarygodne; komunikującego się drogą elektroniczną z ludźmi różnych kultur; uczącego się, który jest świadomy konieczności aktualizacji wiedzy zawodowej i potrafi wykorzystać elektroniczne źródła wiedzy; a także tworzącego nowe produkty i usługi, zaspokajające potrzeby obywateli informujących i komunikujących się. Wymienione modele korzystania z dóbr teleinformacyjnych wzajemnie się uzupełniają i są ułożone w kolejności rosnących kompetencji obywateli (Abramowicz, 2002, s. 121).

Biorąc pod uwagę wymagania wobec współczesnych obywateli, należy uznać, że przygotowaniu młodego pokolenia do najbliższej przyszłości odpowiada model edukacji oparty na eksponowaniu innowacyjności, oryginalności i twórczości w podejściu do zadań oraz problemów występujących w otaczającej rzeczywistości. Właśnie te priorytety powinny być wkomponowane w system edukacji zarówno dzieci, młodzieży, jak też dorosłych, ponieważ społeczeństwo ma budować dobrą jakość edukacji na miarę potrzeb życia w przestrzeni teraźniejszości i nie do końca przewidywalnej przyszłości.

Systemowe i wieloaspektowe myślenie o szkole oraz edukacji powinno odbywać się w oparciu o kanon rozwoju cywilizacyjnego, w którym ważne są konkretne elementy – nadążanie za rozwojem nauki i techniki, komputeryzacja oraz informatyzacja kształcenia, jak również stały rozwój mediów. W tak ujętej rzeczywistości celem nadrzędnym jest przygotowanie człowieka do samokształcenia oraz uczenia się całościowego, poszukiwania informacji z różnych źródeł, umiejętności korzystania z nich i na tej podstawie budowanie interdyscyplinarnej wiedzy o świecie oraz rozumienie zjawisk, które w nim zachodzą.

Współcześnie w dyskursach naukowych poszukuje się wartościowej koncepcji zmian edukacyjnych, które odzwierciedlałyby aktualne realia zmieniającego się społeczeństwa, jednocześnie odpowiadając możliwościom praktyki edukacyjnej. Taka filozofia edukacji

ma swoje uzasadnienie w szybkich i nieuchronnych zmianach procesu globalizacji zachodzącego w świecie bez granic. Generuje ona odejście od strategii adaptacyjnej tzw. transmisji kulturowej na rzecz strategii krytyczno-kreatywnej, posiadającej bliski i bezpośredni związek z tempem oraz dynamiką rozwoju współczesnej nauki i techniki. W społeczeństwie otwartym i informacyjnym wymaga się człowieka konkretnego, który dostosowuje się do ustawicznych zmian, elastycznego w myśleniu oraz działaniu, a także kreatywnego i twórczego (Pilch, 2005; Grelowska, Kielska, 2010). Wynika to z faktu systematycznej zmiany potrzebnych i poszukiwanych zawodów w różnych obszarach życia oraz do bezsprzecznej konieczności kształcenia się przez całe życie i stałego poszerzania oferty edukacji ustawicznej.

Na podstawie przytoczonych rozważań można powiedzieć, że wiedza stała się aksjologiczną kategorią społeczeństwa i gospodarki na niej opartej. Docenianie aspektów psychologicznych procesu uczenia się, odwoływanie się do osiągnięć kognitywistyki i innowacji pedagogicznych, naukowych oraz technicznych to nadrzędna zasada edukacji „na dziś i jutro”. Uczenie metod rozwiązywania złożonych problemów poznawczych i diagnostycznych, rozwijanie oraz nabywanie kompetencji w praktycznym działaniu w dialogicznej i podmiotowej edukacji, w oparciu o psychologię poznawczą oraz pedagogikę humanistyczną stały się ważnymi wyzwaniem współczesności (Furmanek, 2012, s. 84, 86).

W społeczeństwie informacyjnym zakłada się udział w rozmaitych – aktywnych i projektowych – metodach uczenia się. Uczeń jest badaczem, umie się komunikować, zna sposoby rozwiązywania problemów, umie myśleć dywergencyjnie i prezentuje alternatywne oraz nieschematyczne rozwiązania. W szeroko pojętym środowisku uczenia się dominuje współpraca, sprzyjająca innowacjom i ujawnianiu indywidualnych, potencjalnych cech twórczości oraz talentów. Autorzy określają społeczeństwo oparte na wiedzy jako „ogół obywateli, których życie zbiorowe jest zorganizowane przy powszechnym wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych i których gospodarka jest oparta na wiedzy (Józwiak, Morawski, 2009, s. 55) – oznacza to, że dominują w niej produkty i usługi, których wartość rynkowa zależy w dużym stopniu od wiedzy.

Gospodarka oparta na wiedzy polega przede wszystkim na wymianie informacji, opinii i sądów. Jej podstawowe zaplecze stanowi potencjał nauki i techniki. Zatrudnione osoby zajmują się głównie projektowaniem, innowacyjnością, opracowywaniem strategii rozwoju, marketingiem, a także sprzedażą i świadczeniem usług. Wiedza w tak pojętej gospodarce jest więc wartością ekonomiczną. Najważniejsze czynniki związane bezpośrednio z konkurencyjnością gospodarki to z kolei produktywność wiedzy i wiedza pracowników. Warto podkreślić, że społeczeństwo wiedzy generuje niespotykane wcześniej potrzeby oświatowe, w których praksepedagogiczny model jednostkowej i społecznej edukacji umożliwia dostrzeganie oraz przeżywanie wartości w podejmowanych działaniach, co jest w ścisłym związku z kształtowaniem postaw, doskonaleniem umiejętności i kompetencji oraz wartości nadrzędnej, jaką jest mądrość indywidualna, wspólnotowa i ponadwspólnotowa. Mądrość – jako działanie umysłu – przejawia się w sytuacjach trudnych, nadaje sens elementom i relacjom, scala je, współtworzy wartości, ukierunkowuje przekształcanie i przeżywanie rzeczywistości. Stanowi o życiu człowieka i jego aktywności, daje satysfakcję z pokonywania trudności i zagrożeń (Kojs, 2012, s. 21, 22).

Podsumowując, w gospodarce opartej na wiedzy i społeczeństwie wiedzy miejsce priorytetowe zajmują innowacje, a innowacyjność stanowi cechę charakterystyczną świata współczesnego.

2. Pedagogiczny sens innowacji

Od wielu już lat w różnych naukach w szerokim kontekście podejmuje się problematykę innowacji. Zwraca się uwagę, że mają one wymiar wielopłaszczyznowy i interdyscyplinarny. W naukach ekonomicznych i technicznych oraz naukach o zarządzaniu eksponuje się przede wszystkim kontekst wdrożeniowy, ocenia się ich koszty i efekty. W naukach społecznych akcentuje się zagadnienia ustalania symptomów innowacji i procesów ich wytwarzania. B. Przyborowska uważa, że w „analizie innowacji dominuje pragmatyczny punkt widzenia (...) również w perspektywie edukacji. Ważniejsze są nie tyle kwestie pojęciowe, ile ustalenie warunków, jakie mogą sprzyjać pojawieniu się i wdrożeniu innowacji (2013, s. 30). Autorka ta dowodzi, że praktyczny i pragmatyczny wymiar innowacji dotyczy zbioru praktyk edukacyjnych, który można określić mianem ruchu innowacyjnego i który wyodrębnił się dużo szybciej niż refleksja naukowa (tamże, s. 31).

Szerokie społeczne zainteresowanie innowacjami owocuje konkretnym dorobkiem na tym polu i wielopłaszczyznową wiedzą o uwarunkowaniach oraz mechanizmach wszelkich procesów innowacyjnych. Chociaż, tak jak w wielu dyscyplinach naukowych, wciąż brak jest ujednoczonej terminologii i jasno skonkretyzowanych modeli badań, to należy docenić znaczące osiągnięcia innowatyki w zakresie teoretycznym i empirycznym.

W języku potocznym innowacje kojarzone są ze słowami: twórczość, nowatorstwo, usprawnianie, modernizacja, rozwiązania niestereotypowe, niestandardowe. Pojęcie „innowacja” (łac. *innovatio*) jest treściowo pojemne, co potwierdza jego definicja – w *Słowniku pedagogicznym* termin ten rozumiany jest jako zmiana struktury całości lub składników systemu szkolnego w celu wprowadzenia ulepszeń o wymiernych efektach. Składniki te mogą obejmować nauczycieli, uczniów, studentów, programy, podręczniki, media edukacyjne i środowisko wychowawcze. Warto dodać, że charakter tych zmian dotyczy relacji i powiązań pomiędzy tymi składnikami (Okoń, 1981, s. 105).

E. Smak innowację pedagogiczną określa jako „twórcze rozwiązanie praktyczno-pedagogiczne polegające na świadomym wprowadzaniu do zastanego wycinaka rzeczywistości pedagogicznej novum, które warunkuje uzyskanie lepszych wyników w relacji do dotychczasowych sposobów, środków, form i nakładu sił” (Smak, 2014, s. 76).

Analizując treści terminów związanych z innowacjami, jakie występują w artykułach oraz rozprawach, można wysunąć wniosek, że brak jest jasnych i klarownych określeń – niektóre definicje krzyżują się, a inne są rozbieżne w treści. Wynika to z faktu różnego spojrzenia na zagadnienie innowacji i podkreślanie rozmaitych ich aspektów. W literaturze przedmiotu przeważa pogląd, że innowacja to nowość, która wpływa na polepszenie działalności, celowe zmiany przyczyniające się do postępu, będące wynikiem twórczej refleksji i konstruktywnej krytyki zastanej rzeczywistości oraz postaw zaangażowania w dążeniu do lepszej jakości życia.

D. Ekiert-Grabowska uważa, że elementami łączącymi innowacje są: zmiana oraz aspekt nowości. Uzasadnia to zapisem w *Słowniku wyrazów obcych*, gdzie etymologię wyrazu „innowacja” wywodzi się od słów „odnowienie” i „odnawiać”, co jest równoznaczne z wprowadzeniem czegoś nowego (1989, s. 40). Autorka ta nadmienia też, że kryterium nowości jest przyjęte w raporcie E. Faure’a jako podstawowy wyróżnik innowacji spośród innych zmian (Faure, 1975, s. 320). Zakres i stopień nowości w innowacji może być różny. Konkludując, na podstawie syntezy różnorodnych stanowisk wielu autorów, D. Ekiert-Grabowska uznaje, że innowacje pedagogiczne określają zmiany zawierające

element nowości, świadomie wprowadzane do systemu szkolnego w celu ulepszenia praktyki edukacyjnej (tamże, s. 46).

Odwołując się do definicji Z. Pietrasińskiego, dodać należy, że innowacje to zmiany wprowadzone celowo, które mogą być wynikiem postępu (1971, s. 9). Mogą one być inicjowane wewnątrz placówki edukacyjnej przez dyrekcję szkoły czy nauczycieli lub przez zewnętrzne władze oświatowe. Ich zakres może ograniczyć się do wybranych placówek lub obejmować zmiany o charakterze całościowym – reformy.

Innowacje w kontekście pedagogicznym to wprowadzenie w proces edukacji czegoś nowego, pozytywnego, lepszego od dotychczasowych rozwiązań, dobrze służącego dzieciom i młodzieży. Innowacje pedagogiczne powinny w efekcie prowadzić do rozwoju systemu edukacyjnego, ale również dotyczyć zmian osobowościowych w obrębie grupy społecznej i przeobrażeń w środowisku wychowawczym, aby w konsekwencji doprowadzić do internalizacji nowości przez osoby zarówno wprowadzające innowacje oddziaływać, jak i podlegające ich wpływowi. Aby było to możliwe, należy przestrzegać zasadności i celowości wdrażanej innowacji, a także mieć wiedzę o teoriach oraz wynikach badań, które wskazują na jej racjonalność (Sowiński, 2000, s. 197).

J. Półturzycki podkreśla, że mówiąc o innowacji pedagogicznej, mamy na myśli wszelką zmianę w dziedzinie wychowania, wzbogacanie o nowe idee wartości praktyki pedagogicznej (2002, s. 45). Autor ten twierdzi także, że pedagogiczne innowacje mogą dotyczyć systemu szkolnego, środków pracy nauczycieli, różnych form aktywności uczniów, celów, treści i warunków edukacji (tamże, s. 47).

3. Ku innowacyjności – w oświacie konieczne są innowacje

Współczesna oświata w Polsce charakteryzuje się dość dynamicznymi zmianami. Szkoła ustawicznie, choć powoli, zmienia się, staje się placówką otwartą na nowe idee oraz koncepcje pedagogiczne i psychologiczne. Nowe cele, dodatkowe funkcje, poszerzane zadania dotyczą kształcenia, wychowania i opieki. Zakres zmian i doskonalenie procesu edukacyjnego obejmują plany oraz programy nauczania, metody i formy organizacji zajęć szkolnych. O tym, że „edukacja wkroczyła na drogę zmiany, która wydaje się odtąd koniecznym warunkiem postępu” już kilka dziesięcioleci temu pisał J. Thomas (1980, s. 14). Zmiany te są uzasadnione nowymi potrzebami społecznymi, wynikającymi z odmiennych warunków społeczno-kulturowych środowiska życia. Szkoła musi podejmować działania zmierzające do jej przeobrażenia. Innowacje stanowią ważny aspekt wprowadzania zmian. A. Malec dowodzi, że „pojęcie innowacji w nowoczesnej pedagogice jest zagadnieniem o wyjątkowym znaczeniu, gdyż odnosi się do procesów tworzenia i przyswajania nowych rozwiązań doskonalących system oświatowy” (2014, s. 83).

O potrzebie aktualnej weryfikacji koncepcji innowacji przekonuje B. Przyborowska, przedstawiając nowe ujęcie problematyki innowacyjności w oparciu o interpretację procesów innowacyjnych w edukacji. Autorka ta podkreśla, że nowa perspektywa analizy innowacji powinna mieć charakter uniwersalny i kompletny, ukazujący łączność teorii pedagogicznej oraz praktyki edukacyjnej. Taka integralna koncepcja, dopełniająca różne aspekty działalności innowacyjnej w oświacie, ma na celu zaakcentowanie potencjału, jaki tkwi w edukacji i dynamikę współczesnego systemu oświatowego (2013, s. 71).

W pedagogice innowacje ściśle związane są z nowatorstwem edukacyjnym nauczycieli, który przyczynia się do postępu pedagogicznego. W dobie szczególnej dbałości o dobrą jakość pracy szkoły i nauczyciela innowacje są ważnym czynnikiem aktywizującym

wszystkie podmioty edukacji do innowacyjnych poszukiwań. Na fakt, że warto i należy propagować idee praktyki innowacyjnej zwraca uwagę R. Schulz, podkreślając konieczność promowania i stałego doskonalenia procesów innowacyjnych w oświacie (1980, s. 34).

Cz. Barański twierdzi, że „innowacja – choćby najbardziej oryginalna i pionierska – nie czyni jeszcze postępu. Przyczynia się ona do ulepszenia rzeczywistości dopiero wówczas, gdy jest zastosowana i spożytkowana w praktyce, a następnie upowszechniona” (1986, s. 18). Naukowcy zajmujący się definiowaniem tego procesu określają go nowatorskim i uważają, że najistotniejszym kryterium nowatorstwa jest wdrażanie oraz upowszechnianie nowych idei, zjawisk i rzeczy. „Nowatorstwo jest zatem procesem dyfuzji innowacji (rozprzestrzeniania się innowacji). Ludzie, którzy uczestniczą w procesie dyfuzji innowacji są nowatorami. Z takiej interpretacji pojęcia wynika, że nowatorstwo jest koniecznym elementem (etapem) szeroko pojętego systemu innowacji, czyli procesem wdrażania i upowszechniania innowacji” (tamże, s. 19). Czasami bywa tak, że te same osoby wytwarzają odkrywcze pomysły zwane innowacjami i jednocześnie je upowszechniają – nazywa się je innowatorami. Nowatorstwo pedagogiczne będzie oznaczało wdrażanie do konkretnej praktyki edukacyjnej i upowszechnianie innowacji. Będą one obejmowały również wprowadzanie i rozpowszechnianie innowacji teoretycznych, które są znane, ale nie były dotąd stosowane w rzeczywistości pedagogicznej. Innowacje pedagogiczne mogą dotyczyć wielu aspektów działalności pracy placówek oświatowych, m.in.: treści kształcenia, metod nauczania, form organizacji zajęć czy też stosowania środków dydaktycznych. Efektem nowatorstwa, rozumianego jako upowszechnianie innowacji, jest postęp polegający na ulepszaniu i doskonaleniu.

Nie można byłoby mówić o innowacjach w procesie edukacji, gdyby nie kreatywność i aktywność twórcza nauczycieli oraz wychowawców, ponieważ istota innowacyjności pedagogicznej polega na motywacji i umiejętności projektowania wartościowych zamian w rozmaitych obszarach pracy pedagogicznej oraz aplikowania pomysłów usprawniających do praktyki. Spontaniczność, kreatywność i twórcze poszukiwania nauczycieli, aby zmieniać na lepsze rzeczywistość edukacyjną są dobrym zacznym rozwijania postaw innowacyjnych u uczniów. Dbalność o aktywność dzieci i młodzieży w wieku szkolnym wymaga optymalnych warunków do wdrażania nauczania innowacyjnego. Świadomość nauczycieli o konieczności wyzwalania inicjatywy, kształtowanie umiejętności przewidywania i dostosowywania się do zmian oraz doskonalenie procesów rozwiązywania problemów pozwolą uczniom adaptować się do życia i pokażą, jak zmieniać otaczającą rzeczywistość.

Naprzeciw takim oczekiwaniom współczesnej edukacji, respektując namysł nad innowacyjnością edukacyjną, wychodzą aktualne do dziś postanowienia prawne. Czytelne i jasno sformułowane określenie warunków wprowadzania innowacyjnych pomysłów w aktywności edukacyjnej znajduje się w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 roku. Dokument ten zawiera ustalone warunki w sprawie prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły oraz placówki publiczne. Z zapisów tego rozporządzenia wynika, że innowacje można podzielić na 3 zasadnicze grupy – pierwszą stanowią innowacje programowe, dotyczące zmiany programów zajęć edukacyjnych; w skład drugiej wchodzi innowacje organizacyjne, związane z inną (niż tradycyjna) organizacją działań edukacyjnych w procesie wychowania, kształcenia i opieki; a grupa trzecia obejmuje innowacje metodyczne, polegające na realizacji zadań edukacyjnych innymi niż dotąd metodami. Podział ten może być rozszerzony o innowacje tzw. mieszane, które odnoszą się do co najmniej 2 z wymienionych grup –

mówi się wówczas np. o innowacjach programowo-organizacyjnych, organizacyjno-metodycznych czy programowo-metodycznych. Z dokumentu ministerialnego wynika, że główne założenie innowacyjności odzwierciedlone jest w treści innowacji, która musi być opisana konkretnie i jasno, z odniesieniem do wymogów aktualnej podstawy programowej właściwego szczebla edukacji, przewidywanych sposobów jej realizacji oraz rzeczowo opisanych osiągnięć w aspekcie wiedzy, umiejętności i postaw uczniów. Należy też dodać, że w świetle polskich przepisów prawnych wdrażanie innowacji jest możliwe tylko wtedy, gdy szkoła zapewni odpowiednie warunki kadrowe i organizacyjne.

Bibliografia

- Abramowicz, W. (2002). Obywatele informujący się. W: W. Cellary (red.), *Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego* (s. 122-124). Warszawa: United Nations Development Programme.
- Barański, Cz. (1986). *Uwarunkowania działalności innowacyjnej nauczycieli*. Warszawa: WSiP.
- Delors, J. (1998). *Edukacja jest w niej ukryty skarb*. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich.
- Drabik-Podgórna, V. (2005). *Innowacja edukacyjna w poradnictwie zawodowym. Aplikacje rozwiązań francuskich*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Ekiert-Grabowska, D. (1989). *Nowatorstwo pedagogiczne nauczycieli*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Faure, E. (1975). *Uczyć się, aby być*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Furmanek, W. (2012). Szkoła w społeczeństwie wiedzy. *Chowanna*, nr 2, s. 81-93.
- Grelowska, W., Kielska, E. (2010). *Wychowanie i nauczanie w społeczeństwie otwartym – wybrane zagadnienia*. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa.
- Jóźwiak, J., Morawski, R. (2009). Społeczna rola szkolnictwa wyższego i jego misja publiczna w perspektywie dekady 2010-2020. W: *Polskie szkolnictwo wyższe. Stan, uwarunkowania i perspektywy* (s. 45-77). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kojs, W. (2012). Edukacja i pedagogika w społeczeństwie wiedzy – wybrane zagadnienia. *Chowanna*, nr 2, s. 21-37.
- Malec, A. (2014). O procesach innowacji w pedagogice – czyli o pedagogice innowacyjności. *Paidagogos*, nr 2, s. 83-96.
- Okoń, W. (1981). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pilch, T. (2005). Nadzieje i zagrożenia globalizacji. *Horyzonty Wychowania*, nr 4, s. 258-270.
- Pólturzycki, J. (2002). *Dydaktyka dla nauczycieli*. Płock: Wydawnictwo Novum.
- Przyborowska, B. (2013). *Pedagogika innowacyjności. Między teorią a praktyką*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Schulz, R. (1980). *Procesy zmian i odnowy w oświacie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schulz, R. (1989). *Nauczyciel jako innowator*. Warszawa: WSiP.
- Skorecka, L. (2010). *Prakseologiczny wymiar pedagogiki twórczości w pracy nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Comandor.
- Smak, E. (2014). *Innowatyka edukacji*. Opole: Wydawnictwo Nowik.
- Sowiński, A.J. (2000). Pedagogiczny sens innowacji w wychowaniu. W: J. Piekarski, B. Śliwerski (red.), *Edukacja alternatywna – nowe teorie, modele badań i reform* (s. 195-208). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Thomas, J. (1980). *Edukacyjne problemy współczesnego świata*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Zdzisława ZACŁONA

**„EDUKACJA DLA PRZYSZŁOŚCI. UCZYMY SIĘ UCZYĆ,
POZNAJĄC SIEBIE I ŚWIAT”. INNOWACYJNY PROGRAM NAUCZANIA
DLA EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ**

Streszczenie

Troska o dobrą jakość edukacji – edukacji dla przyszłości – oparta jest na wprowadzaniu innowacyjnych rozwiązań programowych, merytorycznych, metodycznych oraz organizacyjnych. W artykule opisany jest innowacyjny program nauczania dla edukacji wczesnoszkolnej pt. „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”, który powstał w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: edukacja, innowacyjny program nauczania, edukacja wczesnoszkolna.

1. Wstęp

Sens projektowania innowacyjnych rozwiązań w edukacji związany jest z lepszą jakością pracy szkoły. Jako placówka oświatowa powinna ona oferować edukację wysokiej jakości, realizowaną poprzez optymalne metody i formy nauczania, adekwatne do wieku rozwojowego uczniów.

Współcześnie pojęcie jakości pracy szkoły należy do kluczowych tematów w edukacji, a organy nadzorujące systematycznie prowadzą proces mierzenia efektów w placówkach oświatowych. W szkole „dobrej jakości” cała społeczność szkolna wspólnie dba o jak najlepsze warunki do nauki i wielostronnego rozwoju dziecka (Zaślona, 2009, s. 19).

Na tle tych rozważań wartościowe wydaje się poszukiwanie koncepcji psychologiczno-pedagogicznych, które stanowiłyby podstawę do budowania nowych programów nauczania na każdym szczeblu edukacji szkolnej, jednocześnie nie będąc w sprzeczności z aktualną podstawą programową.

Troska i odpowiedzialność za współczesną edukację wynika z przeświadczenia, że w świecie opartym na wiedzy nadrzędnym celem kształcenia szkolnego jest umiejętność uczenia się. Założenie takie było priorytetowe w innowacyjnym programie nauczania dla edukacji wczesnoszkolnej pt. „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”¹. Nabywanie i doskonalenie tej umiejętności od pierwszych lat szkolnych równoległe z rozbudzaniem postaw proedukacyjnych może w przyszłości przesądzić o sukcesach uczniów na wyższych szczeblach edukacji. J. Szempruch twierdzi, że szkoła podstawowa, chcąc sprostać wymaganiom europejskim, musi odejść od wzorów nauczania adaptacyjnego na rzecz aktywności dzieci w poczuciu sprawstwa (Szempruch, 2001, s. 186). Znamienne jest, że aktywność dziecka w młodszym wieku szkolnym, która jest motywowana własnymi postęпами, rozwija chęć poznawania otaczającego świata i samego siebie.

¹ Program powstał pod redakcją Zdzisławy Zaślony, jego autorkami są: Zdzisława Zaślona, Małgorzata Olszyńska i Danuta Sowa-Chochorowska, a zrecenzowany został przez prof. zw. dr hab. Bożenę Muchacką.

2. Innowacyjny program autorski w kontekście aktualnej podstawy programowej i celów edukacji wczesnoszkolnej

Program dla edukacji wczesnoszkolnej pt. „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat” został opracowany w ramach projektu Priorytet III – Wysoka jakość systemu oświaty (Działanie 3.3 Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.4 Modernizacja treści i metod kształcenia) Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Program jest wkomponowany w ogólne tendencje edukacyjne współczesności i odnosi się do szkoły, która konstruktywnie doskonali swoją pracę w zakresie dydaktycznym i wychowawczym. Szkoła powinna być postrzegana jako placówka ucząca się, która postuluje celowe zmiany i wdraża rozwiązania innowacyjne, optymalizujące działania edukacyjne.

Podejmując pracę nad tworzeniem programu „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”, autorki odwołały się do konkretnych zapisów aktualnej Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych – I etap edukacyjny: klasy I-III (edukacja wczesnoszkolna), ponieważ opisuje się tam specyfikę pracy z dziećmi w młodszym wieku szkolnym i określa konkretne wymagania, ujęte w cele kształcenia i ogólne treści nauczania.

Budując program, zapoznano się także z wszystkimi zadaniami szkoły, bezpośrednio związanymi z wczesną edukacją dziecka, ale istotne znaczenie miała też perspektywa zadań edukacyjnych na II etapie szkoły podstawowej. Postępowanie takie jest uzasadnione, gdyż edukacja wczesnoszkolna jest usytuowana w nieustannym oraz systematycznym procesie, rozpoczętym w przedszkolu i kontynuowanym w klasach IV-VI.

Formułując ogólne cele kształcenia na etapie edukacji wczesnoszkolnej, które są ujęte w programie „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”, zwrócono uwagę na wspomaganie rozwoju dziecka we wszystkich sferach osobowości, dbając o jego harmonijny i wielostronny rozwój. Punktem wyjścia do nabywania wiadomości i umiejętności jest tematyka bliska dziecku, w której doświadczenie w poznawaniu oraz rozumieniu świata odbywa się od najbliższego otoczenia – od tego, co łatwe i znane. Integrowanie procesów dydaktycznych i wychowawczych w praktycznej realizacji celów kształcenia ogólnego oraz treści nauczania pozwoliło doprecyzować efekty kształcenia i pogrupować je w 3 deskryptory, tj. wiadomości, umiejętności, postawy. W treściach i efektach kształcenia ujęta jest problematyka innowacyjna. Dotyczy ona 4 obszarów zagadnieniowych: umiejętności uczenia się, rozwijania i porządkowania myślenia, poznawania i pielęgnowania regionalizmu oraz wdrażania do przedsiębiorczości. Właśnie o te obszary rozbudowane zostały treści kształcenia, wzbogacając tym samym obowiązującą podstawę programową dla edukacji wczesnoszkolnej.

3. Uzasadnienie celowości obszarów innowacyjnych w programie „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”

Uczymy się uczyć

Najważniejszą przesłanką edukacji całościowej jest nauczyć uczniów w edukacji szkolnej nadrzędnej umiejętności, jaką jest uczenie się. Zasadne jest uczyć dzieci już w młodszym wieku szkolnym umiejętności samodzielnego i racjonalnego uczenia się, zgodnie z ich możliwościami rozwojowymi, aby z sukcesem kontynuowały naukę w klasie IV szkoły podstawowej. Stopniowe nabywanie umiejętności uczenia się i poznawanie wiadomości o sposobach uczenia się powinno być oparte na aktywności dziecka.

W programie założono, że tematyka wdrażania do uczenia się jest istotnym elementem kształtowania postaw proedukacyjnych, dlatego zaproponowano w nim zagadnienia dotyczące motywacji do uczenia się, sposobów pracy, gospodarowania czasem, organizacji miejsca do nauki i podstawowych zasad higieny pracy umysłowej. Oprócz tego zwrócono uwagę na techniki zapamiętywania i ćwiczenia na koncentrację uwagi oraz na utrwalanie nawyku systematycznej pracy, ponieważ są to elementy ważne, korelujące z umiejętnością uczenia się. Uczenia się trzeba się nauczyć, a sprzyja temu współpraca szkoły z domem rodzinnym dziecka, gdyż to przede wszystkim rodzice dbają o niezbędne warunki do nauki w domu, a wspólnie z nauczycielem zachęcają do podjęcia trudu samodzielności w uczeniu się poprzez tworzenie życzliwego i akceptującego klimatu do intelektualnego wysiłku dziecka.

Uczymy się myśleć – przygotowanie do myślenia naukowego

Kształcenie elementarnych umiejętności niezbędnych do samodzielnego uczenia się na etapie klas początkowych odbywa się pod kierunkiem nauczyciela poprzez aktywność poznawczą, działalność badawczą i praktyczną. Wdrażanie dzieci do samodzielności na miarę ich rozwoju jest możliwe w oparciu o rozwijanie ich myślenia. W założeniach programu „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat” uznano, zgodnie z teorią E. de Bono, że umiejętności myślenia można się nauczyć. Autor ten dowodzi, że myślenie jest umiejętnością, która pozwala skutecznie korzystać z potencjału inteligencji i sprawnie posługiwać się swoim umysłem.

Rozwijanie myślenia aktywnego, ukierunkowanego na działanie, w którym podejmujemy decyzje oraz dokonujemy wyborów wyzwala myślenie konstruktywne i innowacyjne. Punktem wyjścia w procesie rozwijania umiejętności myślenia u dzieci jest motywacja, wzmocniona w sytuacjach urozmaiconych, nieschematycznych, przyjętych i związanych jak najczęściej z aktywnością zabawową. De Bono twierdzi, że poczucie sukcesu dziecka wzmocnia jego pozytywną motywację do myślenia nieskrępowanego utartymi schematami myślenia reaktywnego. Nie można jednak zapomnieć, że ucząc dzieci myślenia, trzeba dbać o dyscyplinę czasu pracy oraz nie odbiegać od tematu, gdyż tylko wtedy efektywnie będą wykorzystywać czas na wykonanie konkretnego zadania (de Bono, 1998, s. 27).

Metodę sześciu myślowych kapeluszy de Bono uznano w programie za wartościową, ponieważ uczy koncentracji na konkretnym rodzaju myślenia w jednej sytuacji, a także daje szansę na różnicowanie poziomów w nauczaniu zgodnie z możliwościami dzieci. Myślenie porządkowane „kapeluszami” organizuje świat w umyśle ucznia, powoduje, że emocje i fakty mają w nim właściwe myślenie. Gromadzenie informacji, odwoływanie się do emocji, krytyczne myślenie, szukanie korzyści i dobrych stron oraz rozwiązań konstruktywnych i kreatywnych, dopełnione zastanawianiem się nad organizacją pracy myślowej to specyfika metody kolorowych kapeluszy. Nauczyciel może z niej korzystać sporadycznie, stopniowo albo systematycznie ją doskonalić w czynnościach zaplanowanych oraz usystematyzowanych, ułożonych w rozmaite zestawy w zależności od realizowanych treści programowych i możliwości dzieci.

Od współczesnej edukacji wymaga się, by szkoła była miejscem konstruowania wiedzy oraz miejscem uczenia się poprzez i w trakcie rozmaitych aktywności. Rozbudzanie u dzieci młodszych entuzjazmu dla wiedzy i rozwijanie pasji badawczych prowadzi do twórczej edukacji, w której stawianie pytań, obserwowanie, doświadczanie, a także

dokumentowanie mają miejsce nadrzędne. Stymulowanie procesów poznawczych, dających podstawę do myślenia naukowego i rozmaite bodźce do pozytywnej motywacji oraz zadowolenie z uczenia się sprzyjają podejmowaniu trudu na miarę możliwości dziecka, systematycznego i stopniowego wdrażania go do samodzielnego myślenia oraz uczenia się.

Dziedzictwo kulturowe regionu wartością edukacyjną

Dbalność o kulturę narodową i regionalną w dobie globalizacji nabiera szczególnego znaczenia. Pielęgnowanie i świadoma dbalność o własną kulturę regionalną przez społeczność lokalną stają się cenną wartością społeczną. Poznawanie kultury regionalnej, wspólnoty bliskich osób i specyfiki środowiska przyrodniczego pozwala identyfikować się dziecku z otoczeniem, rozumieć go oraz cenić, dbać o tradycje i zwyczaje z szacunkiem dla dóbr kultury. Naturalna ciekawość poznawcza dzieci w młodszym wieku szkolnym jest ważnym argumentem, potwierdzającym, że treści dotyczące regionalizmu można z powodzeniem realizować na I etapie kształcenia szkolnego.

Dodatkowym, równie ważnym, elementem jest fakt, że najbliższe otoczenie życia dziecka to środowisko społeczno-przyrodnicze, w którym mieszka. W programie „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat” wyodrębniono edukację regionalną i poszerzono jej treści, uznając ją za poznawczo i wychowawczo wartościową. Realizacja treści z edukacji regionalnej powinna odbywać się w powiązaniu z zabytkami kultury materialnej oraz duchowej, krajobrazem, architekturą, folklorem, historią, gwarą i dialektem, sztuką ludową oraz bezpośrednim obcowaniem z obyczajowością społeczną. Warto też dodać, że znajomość ważnych osób i wydarzeń z historii regionu pozwala dziecku kształtować tożsamość osobistą oraz społeczną.

Głównym celem edukacji regionalnej jest kształtowanie świadomości bogactwa kultury, chronienie i przechowywanie wartości kulturowych wspólnoty, a także szacunek do tradycji, zwyczajów, obyczajów i języka. Dbalność o pamiątki i budowanie pozytywnych relacji międzypokoleniowych pozwalają kultywować oraz „ocalić od zapomnienia” kulturę regionalną. W programie przyjęto założenie, że region – najbliższe otoczenie życia dziecka – jest ważną przestrzenią edukacyjną.

Kształtowanie i rozwijanie postaw przedsiębiorczych

Obszar innowacji programowej uwzględnia elementy kształtowania postawy przedsiębiorczości w takim zakresie, jaki jest możliwy do osiągnięcia na etapie rozwoju dzieci w młodszym wieku szkolnym.

W programie „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat” przedsiębiorczość rozumiana jest jako zdolność do tego, żeby być przedsiębiorczym, obrotnym, rzutkim i zaradnym, posiadać ducha inicjatywy, być pomyslowym i skorym do podejmowania różnych wyzwań (Szymczak, 1985, s. 968).

Zachowania proaktywne mogą być kształtowane już u dzieci przedszkolnych. Na bazie naturalnej ciekawości przedszkolaków w poznawaniu świata można stymulować i wspierać ich chęć do działania, jednocześnie ucząc ich zaradności.

Na I etapie kształcenia szkolnego istnieje szansa kreowania otwartości na środowisko życia dziecka i najbliższe otoczenie, gdyż uczniowie, poznając świat, uczą się go rozumieć, przez co są gotowi do inicjatyw i wykazują wiele pomysowości. Uczenie się przedsiębiorczości oraz rozwijanie postaw autokreacji odbywa się poprzez kontakty z innymi osobami,

poszukiwanie informacji, działanie oraz wytwarzanie pomysłów rozwiązań i rozstrzygnięć problemów.

W klasach I-III rozwój dziecka może być wspomagany poprzez rozwijanie kreatywności, myślenia i umiejętności poprawnej komunikacji. Inicjowanie dziecięcej aktywności w sytuacjach nowych i nietypowych zachęca do wytwarzania pomysłów, zaś praca metodami aktywizującymi sprzyja wyrabianiu cech charakteru ucznia, potrzebnych w rozbudzaniu pomysłowości społecznej i gospodarczej, a także systematycznemu nabywaniu umiejętności organizacji własnej i zespołowej pracy oraz odpowiedzialności.

4. Psychologiczne i pedagogiczne podstawy programu „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”

Teoretyczna wiedza z psychologii rozwoju dziecka stanowiła główne odniesienie dla programu, stanowiąc również inspirację do proponowanych obszarów innowacyjnych zarówno w zakresie treści kształcenia, jak i przykładowych rozwiązań wychowawczych oraz metodycznych.

Jeśli uznamy, że uczymy się po to, aby zdobywać wiedzę i umiejętności, zmieniać zachowania, to nauczanie uczenia się myślenia należy bezsprzecznie włączyć w program szkolny. Uczni przedstawiają dowody, że w ciągu pierwszych 4 lat życia dziecka rozwija się 50% zdolności do nauki, a do ukończenia 8. roku życia kolejne 30%. Wynika z tego, że programy rozwojowe dla okresu średniego dzieciństwa należy traktować jako najwyższy priorytet (Dryden, Vos, 2000, s. 109).

W podstawach psychologicznych programu „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat” odniesienie znalazły również poglądy L. Wygotskiego, prekursora neuropsychologii, który doceniał społeczne determinanty i rolę świadomości w rozwoju. Nie bez znaczenia była też teoria J. Brunera, propagującego idee edukacji wspierającej rozwój i uzasadniającego, że uczenie się to proces aktywności dziecka zachodzący w konkretnych sytuacjach społecznych. Z tych 2 ważnych teorii wynika, że intelektualny potencjał dziecka pozwala mu myśleć, przetwarzać informacje, a przez to rozumieć i odkrywać otaczającą rzeczywistość (Filipiak, 2012, s. 12, 15). Traktowanie dziecka jako podmiotu nieodłącznie związanego ze społeczeństwem i jego kulturą wyznaczało kierunek w głównych założeniach tego programu.

Istotne znaczenie miały również przesłanki mówiące o harmonijnym rozwoju dziecka i argumenty współczesnej neurologii, traktujące mózg ludzki jako 2 półkule wzajemnie się dopełniające i chociaż każda z nich ma inną rolę do spełnienia, to nie mogą one funkcjonować oddzielnie (Spitzer, 2007). Psychologiczne podstawy dotyczące teorii uczenia się indywidualnego i w małych grupach, teoria motywacji oraz motywowania do działania, a także proces kształtowania i rozwijania postaw dzieci w młodszym wieku szkolnym były inspiracją do zapisów treści programowych w proponowanych zajęciach edukacyjnych. W programie zwrócono szczególną uwagę na pracę dziecka w klasie I, co wynikało z faktu obniżenia wieku szkolnego do 6 lat i w praktyce przekłada się na zespoły klasowe, w których uczą się dzieci zarówno 6-, jak i 7-letnie. Sytuacja ta wymaga od nauczycieli wieloaspektowej wiedzy psychologicznej z psychologii rozwoju oraz wychowania w kontekście znajomości poziomu rozwoju dziecka 6- i 7-letniego, a także specyficznych cech jego rozwoju na tle gotowości do funkcjonowania w roli ucznia.

Przesłankę do harmonijnego rozwoju dziecka i optymalizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego na I etapie szkoły podstawowej szukano też w postulatach edukacji

skoncentrowanej na dziecku i teorii konstruktywizmu (Zalewska, 2009, s. 546). Dbalność o dobrą jakość podmiotowej wiedzy ucznia koresponduje z zasadą kognitywizmu, z której wynika, że treści kształcenia muszą odpowiadać właściwościom procesów poznawczych ucznia. Dziecko powinno się zatem uczyć, być podmiotem własnej pracy w aktywności edukacyjnej, w której nabywa nowej wiedzy i doskonali szereg umiejętności. Sprzyja temu respektowanie idei wielostronnego kształcenia wybitnego polskiego pedagoga – W. Okonia i jego kontynuatorów, ponieważ wyzwalanie aktywności intelektualnej, praktycznego działania, poszukiwania odpowiedzi na problemy oraz zaangażowania emocjonalnego poprzez różne drogi uczenia się może zapewnić dobre efekty edukacji i harmonijny rozwój dziecka. Drogom uczenia się przez przyswajanie, odkrywanie, działanie i przeżywanie odpowiadają konkretne postawy uczących się – receptywna, badawcza, aktywna i afektywna – które orientują działania pedagogiczne nauczycieli w procesie nauczania-uczenia się. W programie przyjęto, że teoria ta powinna być niepodważalnym paradygmatem we współczesnej szkole, gdyż koresponduje z zasadami dydaktyki komplementarnej oraz koreluje z różnorodnością metod i form nauczania, dając tym samym dzieciom szansę na wszechstronną aktywność, wzbogacając ich wiadomości, rozwijając umiejętności i postawy wobec samych siebie, innych osób oraz społeczeństwa, świata kultury i przyrody. Odniesienia do założeń pedagogiki humanistycznej i personalistycznej dają możliwość wspierania oraz inicjowania aktywności dziecięcej w rozmaitych obszarach, rozbudzając zainteresowanie uczniów nauką szkolną, a także zaspokajania potrzeb poznawczych i podtrzymywania motywacji do edukacyjnych działań.

5. Elementy programu „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”

W programie innowacyjnym dla edukacji wczesnoszkolnej „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat” autorki oprócz celów ogólnych opisują również szczegółowe cele kształcenia oraz wychowania, a także określają treści kształcenia i oczekiwane osiągnięcia uczniów. Treści kształcenia wszystkich zajęć edukacyjnych ujęte są w obszary tematyczne, rozwinięte w zakresie konkretnych treści, jak również w 2 poziomy – podstawowy i rozszerzający. Do każdego zapisu zakresu treściowego w obu poziomach sformułowane są osiągnięcia uczniów.

Innowacyjna część obejmuje także zamieszczony program pracy wychowawczej w klasach I-III i jego rozwinięcie w szczegółowych zadaniach pracy wychowawczej do realizacji z zespołem klasowym w nauczaniu początkowym oraz propozycje współpracy z rodzicami z przykładową tematyką spotkań. Zaproponowano też Kodeks dobrych manier i opisano niektóre rozwiązania w obszarze „Uczeń jako lider zespołu”, mające na celu aktywność uczniów w oparciu o ich potencjalności oraz mocne strony osobowości.

Dopełnienie programu stanowi opis sposobów osiągania celów i procesu oceniania jako miary osiągnięć ucznia.

6. Zakończenie

Recenzentka – prof. zw. dr hab. Bożena Muchacka (Instytut Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie) – w rekomendacji programu dla praktyki edukacyjnej zwróciła uwagę na jego poprawność merytoryczną, dydaktyczną i wychowawczą, zgodność propozycji treści programowych oraz założeń teoretycznych ze współczesnymi tendencjami w pedagogice, a także uwzględnienie w nim potrzeb oraz

możliwości rozwojowych dzieci w młodszym wieku szkolnym. Szczególnie podkreśliła obszary innowacyjne, w tym wdrażanie do umiejętności uczenia się, rozwijanie myślenia, edukację regionalną oraz rozbudzanie postaw przedsiębiorczych, jako ważne i oparte na nowoczesnych założeniach, które komponują się z kluczowymi kompetencjami uczniów. Za mocną stroną programu uznała również spójność celów ogólnych oraz szczegółowych z procedurą ich osiągnięcia, a także uwzględnienie indywidualizacji i wdrażanie uczniów do samokontroli oraz samooceny (Muchacka, 2014). Rekomendacja, ujęta w obszernej recenzji, zawiera konkluzję o przydatności oraz użyteczności praktycznej programu „Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat”.

Bibliografia

- De Bono, E. (1998). *Naucz swoje dziecko myśleć*. Warszawa: Wydawnictwo PRIMA.
- Dryden, G., Vos, J. (2000). *Rewolucja w uczeniu się*. Poznań: Wydawnictwo Mordarski i S-ka.
- Filipiak, E. (2012). *Rozwijanie zdolności uczenia się z Wygotskim i Brunerem w tle*. Sopot: GWP.
- Fisher, R. (1999). *Uczymy jak myśleć*. Warszawa: WSiP.
- Muchacka, B. (2014). Recenzja. W: Z. Załona (red.), „*Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat*”. Program nauczania dla edukacji wczesnoszkolnej. PROJEKT (s. 9-16). Nowy Sącz: Wydawca Fundacja EUROPA+.
- Spitzer, M. (2007). *Jak uczy się mózg*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szempruch, J. (2001). *Nauczyciel w zmieniającej się szkole. Funkcjonowanie i rozwój zawodowy*. Rzeszów: Fosze.
- Szymczak M. (1985). *Słownik języka polskiego*, t. II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Załona, Z. (2009). Jakość edukacji w rozważaniach teoretycznych. W: B. Muchacka (red.), *Jakość w systemie edukacji* (s. 19-25). Nowy Sącz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu.
- Załona, Z. (2012). Rozwijanie twórczego myślenia dzieci 6-letnich. W: *Acta Paedagogicae VIII* (s. 139-153). Presov: Presovska Iniverzita v Presove.
- Załona, Z. (red.). (2009). *Refleksje nad jakością pracy szkoły*. Nowy Sącz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu.
- Załona, Z. (red.). (2014). „*Edukacja dla przyszłości. Uczymy się uczyć, poznając siebie i świat*”. Program nauczania dla edukacji wczesnoszkolnej. PROJEKT. Nowy Sącz: Wydawca Fundacja EUROPA+.
- Zalewska, E. (2009). Kształcenie zintegrowane jako koncepcja zmiany w polskiej edukacji początkowej. W: D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania* (s. 530-547). Warszawa: Wydawnictwa Akademicki i Profesjonalne.

Katarzyna GACZOL

DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA SZKOŁY PODSTAWOWEJ IM. S. KONARSKIEGO W WIELKIEJ WSI

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie oraz analiza autorskich programów innowacyjnych nauczycieli ze Szkoły Podstawowej im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi. Autorka dokonała opisu poszczególnych programów, zestawienia podejmowanej w nich tematyki oraz deklarowanych i realnie zastosowanych sposobów ewaluacji. Praca ta może być zarówno inspiracją do tworzenia nowatorskich programów innowacyjnych, jak również impulsem do dalszej analizy i badania przedstawionego zagadnienia.

Słowa kluczowe: program innowacyjny, innowacyjność w edukacji, cechy i rodzaje innowacyjności w edukacji, tematyka i cele programów innowacyjnych, ewaluacja programów innowacyjnych.

1. Wstęp

Współczesny świat, w wyniku szybkiego postępu cywilizacyjnego, wymaga od społeczeństwa nieustannej aktualizacji, a sprostać tym oczekiwaniom musi też pedagogika. Innowacyjna działalność w edukacji znana jest od stuleci, choć pojęcie to wprowadzone zostało dopiero w XX wieku. Dotychczas przybierała ona kształt eksperymentalnych szkół (np. Dewey'a czy Freineta). Na przestrzeni lat podejmowano rozmaite działania, które miały służyć konkretnemu celowi: zmianie szeroko pojętego procesu edukacji – w ramach stosowanych metod, form, środków lub treści kształcenia. „Innowacje pedagogiczne (...) opierają się na inwencji, polegają na poszukiwaniach, przekształcaniach praktyki oświatowej” (Faure, 1975, s. 329, za: Tyluś, 2010, s. 19). R. Schulz definiuje je jako „świadome zmiany mające na celu modyfikację istniejącego stanu rzeczy zgodnie z określonymi potrzebami pedagogicznymi lub społecznymi” (1980, s. 108, za: Tyluś, 2010, s. 19). Każda innowacja ma zatem charakter celowej zmiany. Towarzyszy jej też refleksja nad stanem faktycznym, jego zaletami i wadami oraz planowanie – stosownie do tej analizy – możliwych zmian. Nie należy tym samym utożsamiać pojęcia zmiany z innowacją.

Innowacyjność jest już nie tylko pożądaną, ale wymaganą cechą współczesnego nauczyciela. Wśród standardów kształcenia nauczycieli na studiach wyższych, określonych w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 czerwca 2006 r., wymienia się następujące kompetencje: dydaktyczne; wychowawcze i społeczne; kreatywne – wyrażające się niestandardowością działań oraz innowacyjnością; prakseologiczne; komunikacyjne; informacyjno-medialne; a także językowe (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 czerwca 2006 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli w kolegiach nauczycielskich i nauczycielskich kolegiach języków obcych).

Analizując proces tworzenia innowacji, można wyłonić pewne jej fazy:

- diagnoza potrzeby, tj. refleksja nad stanem faktycznym (stanowi niezbędny warunek kolejnego etapu);
- innowacyjny pomysł;
- sprawdzenie innowacji poprzez wdrożenie jej w życie (Okoń, 1978, s. 7, za: Barański, 1986 s. 16).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r. definiuje innowację pedagogiczną jako „nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne, mające na celu poprawę jakości pracy szkoły” (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r.). Przepisy te regulują również warunki zatwierdzania i wprowadzania innowacyjnego programu w ramach danej placówki:

- innowacje nie mogą prowadzić do zmiany typu szkoły;
- innowacje mogą obejmować wszystkie, wybrane zajęcia edukacyjne, całą szkołę, oddział lub grupę;
- szkoła przed rozpoczęciem wdrażania programu ma obowiązek zapewnić odpowiednie warunki kadrowe i organizacyjne;
- w przypadku innowacji wymagających dodatkowego finansowania mogą być one wdrażane po uprzednim pisemnym wyrażeniu zgody na finansowanie planowanych działań przez organ prowadzący szkołę;
- udział nauczycieli w innowacyjności jest dobrowolny, a nabór do szkół czy oddziałów odbywa się na zasadzie powszechnej dostępności;
- innowacja musi być spójna z uprawnieniami ucznia do bezpłatnej nauki, wychowania i opieki, zgodnie z Ustawą z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, a także musi zapewnić zakres wiadomości i umiejętności, niezbędny do ukończenia danego typu szkoły, jak również nie może naruszać warunków i sposobów przeprowadzenia egzaminów oraz sprawdzianów;
- program innowacyjny musi zostać zatwierdzony przez radę pedagogiczną; uchwała taka może być podjęta po uzyskaniu: zgody nauczycieli, którzy będą w niej uczestniczyć, opinii rady szkoły, a także pisemnej zgody autora lub autorów na jej wprowadzenie;
- każda innowacja musi zostać zatwierdzona przez Kuratorium Oświaty (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r.).

J. Skubisz wśród cech charakterystycznych innowacji pedagogicznej wymienia:

- celowość – określone efekty, jakie są możliwe do osiągnięcia;
- planowość – sprecyzowany harmonogram czynności i działań;
- organizację – spodziewane potrzebne zasoby, ludzie, środki;
- kontrolę – sprecyzowany sposób ewaluacji (2010, s. 33).

L. Stankiewicz przedstawia również czynniki cechujące innowację pedagogiczną:

- ukierunkowana jest na zmianę jakościową;
- dotyczy transformacji systemowych, gdyż odnosi się do wszystkich sprzężonych z sobą podsystemów pedagogicznych;
- ma charakter dynamiczny i międzyorganizacyjny;
- pociąga za sobą niepewność i ryzyko, zatem nie jest pewna, a jedynie probabilistyczna;
- kontrola wyników ma charakter ewaluacji odroczonej, gdyż efekty można zaobserwować oraz zbadać dopiero po pewnym czasie (1999, s. 57, za: Kotarba-Kańczugowska, 2009, s. 18).

Innowacje mogą mieć różny charakter i zakres. Możliwa jest zatem ich typologizacja stosownie do określonych kryteriów. Biorąc pod uwagę możliwy zakres oddziaływań w ramach działań innowacyjnych, wymienia się:

- innowacje makrosystemowe (zewnętrzne) – stosowane w obrębie całego systemu oświatowego, a określone w odpowiednich ustawach i rozporządzeniach;
- innowacje mikrosystemowe (wewnętrzne) – wdrażane tylko w obrębie danej placówki oświatowej (Rusakowska, 1989, s. 10, za: Tyluś, 2010, s. 19, 30).

Innowacje mikrosystemowe wykazują zróżnicowanie ze względu na formy, zasięg i tematykę, dlatego wyodrębnić można 3 ich rodzaje:

- usprawniające – mające na celu zwiększenie skuteczności działań edukacyjnych;
- modernizacyjne – służące unowocześnieniu pracy dydaktyczno-wychowawczej;
- nowatorskie – wprowadzające nową jakość w procesie kształcenia, wśród których wymienia się m.in. autorskie programy innowacyjne nauczycieli (Tyluś, s. 19-20).

J. Radziejcz przedstawia 5 faz rozwoju innowacji mikrosystemowej:

1. Faza koncepcyjna – ewaluacja bieżącej sytuacji dydaktyczno-wychowawczej, zdefiniowanie problemu, wyznaczenie celu i zaproponowanie alternatywnych rozwiązań.
2. Faza projektowania – określenie metod działania oraz technik służących wprowadzeniu innowacji.
3. Początek wdrażania – pierwsze próby wdrażania innowacji i jej weryfikacja.
4. Pełna realizacja – kontrola efektywności wprowadzanych działań i zastosowanie ewentualnych modyfikacji oraz korekt.
5. Faza osiągania efektów – ewaluacja innowacji z oceną jej trafności (2006, s. 144-148, za: Kotarba-Kańczugowska, 2009, s. 20).

Innowacje w edukacji można również dzielić na: dydaktyczne (kształceniowe) i wychowawcze. Pierwsze z nich dążą do udoskonalenia procesu nauczania-uczenia się poprzez modyfikację takich elementów jak: cele, treści kształcenia, środki, metody, formy i zasady nauczania. Drugie z kolei skupiają się na: rozstrzyganiu problemów wychowawczych, kreowaniu sytuacji i klimatu wychowawczego, w których uczeń będzie mógł się rozwijać wszechstronnie, zmianie zasad, celów, metod, form, treści czy środków wychowawczych (Kotarba-Kańczugowska, 2009, s. 19).

J. Skubisz dzieli innowacje ze względu na stopień kreatywności na:

- nowatorskie – wprowadzające radykalną zmianę;
- doskonalące – wzbogacające działalność oświatową o nowe elementy.

Uwzględniając kryterium autorstwa programów, wymienia on z kolei innowacje:

- adoptowane – w których stosuje się rozwiązania zaproponowane przez innych, stosownie do potrzeb, na gruncie praktyki szkolnej lub placówki oświatowej;
- adaptowane – polegające na przetworzeniu doświadczeń innych osób lub instytucji ze względu na możliwości i własne potrzeby oraz wdrożenie ich w danej placówce oświatowej (2010, s. 31).

Ze względu na możliwe efekty innowacji pedagogicznej można również wyróżnić:

- innowacje radykalne – o charakterze rewolucyjnym, często związane ze zmianą technologiczno-organizacyjną; występują raczej rzadko, gdyż ich radykalność wiąże się z dużym ryzykiem; stanowią inspirację dla modyfikacji i pochodnych rozwiązań;
- innowacje usprawniające – przyrostowe; występują znacznie częściej (tamże, s. 40).

Do czynników determinujących wybór i wdrażanie innowacji pedagogicznej należą:

- jej właściwości – jasność, złożoność, użyteczność praktyczna, zapotrzebowanie i adekwatność;

- właściwości okręgu szkolnego – wcześniejsze próby innowacji, przyjmowanie innowacji, wsparcie kuratorium, doksztalcenie nauczycieli, plan przekazywania informacji, rada szkoły i społeczność lokalna;
- właściwości placówki – cechy nauczycieli i relacje pomiędzy nimi, cechy osobowościowe, zawodowe i kierownicze dyrektora, cechy i potrzeby uczniów;
- właściwości czynników zewnętrznych – zewnętrzne fundusze, działalność agend rządowych (Kotarba-Kańczugowska, 2009, s. 30).

Przepisy prawa określają również, jak powinien przebiegać nadzór nad wdrażaną innowacją pedagogiczną. Głównym podmiotem sprawującym kontrolę jest dyrektor danej placówki, a wśród jego obowiązków należy wymienić:

- ocenę warunków i stanu działalności opiekuńczej, dydaktycznej oraz wychowawczej danej szkoły i pracujących w niej nauczycieli;
- badanie i ocenę skutków działalności opiekuńczej, dydaktycznej oraz wychowawczej i działalności statutowej danej placówki oświatowej;
- wsparcie szkoły i nauczycieli w wypełnianiu ich zadań opiekuńczych, dydaktycznych oraz wychowawczych;
- pobudzanie nauczycieli do innowacyjnych działań (Skubisz, 2010, s. 35-36).

2. Opis badań własnych

Celem pracy jest przedstawienie i analiza przykładowych programów innowacyjnych Szkoły Podstawowej im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi. Placówka ta została wybrana ze względu na dużą ilość programów innowacyjnych, wpisanych na listę w krakowskim Kuratorium Oświaty. Szczegółowo opisanych zostanie 10 losowo wybranych programów innowacyjnych, ale podczas ich porównywania zostaną uwzględnione wszystkie projekty. Mają one charakter innowacji mikrosystemowych, wewnętrznych. Czynniki, które będą brane pod uwagę podczas opisu i analizy to: podjęta tematyka, cele, procedury osiągnięcia celów oraz sporządzone sprawozdania.

2.1. Program „Cztery strony świata” A. Tarasiny

Celem tego projektu jest uwrażliwienie dzieci na piękno świata, jego różnorodność oraz związane z nią zagrożenia i korzyści. Do głównych zadań należą: przekazanie wiadomości na temat odmiennych kultur, ich tradycji oraz obyczajów; ukształtowanie pożądanych postaw społecznych; a także rozwijanie ciekawości poznawczej i wyobraźni. Wśród celów szczegółowych autorka wymienia: rozwijanie sprawności manualnej, poznawczej i umysłowej; kształtowanie umiejętności komunikatywnego wypowiedzania się; rozbudzanie nawyku czytania; rozwijanie zasobu słów i frazeologii; zachęcanie do wyrażania własnych myśli i uczuć; rozwijanie wrażliwości; wzbogacanie zakresu wiedzy o otaczającym świecie oraz wiedzy ogólnej; wzbudzanie ciekawości poznawczej; rozwijanie wyobraźni; integrowanie grupy i wdrażanie do działania w zespole; przestrzeganie zasad i ogólnie przyjętych reguł oraz kształtowanie postaw moralnych (Tarasin, 2014).

Innowacja dedykowana jest dla zajęć świetlicowych, które zostały podzielone na bloki związane z różnymi świętami i uroczystościami obchodzonymi w poszczególnych krajach (np. Wielkanocą, Dniem Matki itp.), umożliwiając dzieciom zaznajomienie z pojęciami i obyczajami charakterystycznymi dla różnorodnych kultur. Program ten w swym założeniu sprzężony jest również z wiadomościami przekazywanymi w ramach innych przedmiotów, stanowiąc tym samym uzupełnienie treści przedmiotowych. Skierowany

jest do uczniów uczestniczących w zajęciach świetlicowych szkoły podstawowej, a realizowany jest w latach 2014/2015-2017/2018.

Autorka przewiduje także w swym projekcie ewaluację, opierającą się głównie na: bieżącej obserwacji i rozmowie, jak również ankiecie przeprowadzonej wśród uczniów biorących udział w programie, w celu uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy zajęcia były atrakcyjne dla dzieci?
- Który rodzaj zajęć podobał im się najbardziej?
- Który z krajów cieszył się największym zainteresowaniem?
- Czy uczniowie wzięliby udział w kolejnych cyklach zajęć?

A. Tarasin w sprawozdaniu z zajęć odbywających się w ramach programu „Cztery strony świata” wymienia przykładowo zrealizowane w roku szkolnym 2014/2015 tematy:

- Dzień Nauczyciela – polskie tradycje z nim związane; opis edukacji w innych krajach europejskich, Stanach Zjednoczonych i Afryce;
- Święto Zmarłych, Zaduszki – obyczaje z Chile, Meksyku i Stanów Zjednoczonych;
- Dzień Tolerancji/Życzliwości;
- andrzejki i związane z nimi wróżby;
- mikołajki – obyczaj obdarowywania prezentami;
- Boże Narodzenie – w Polsce, Europie, w krajach azjatyckich i afrykańskich;
- tradycje sylwestrowe i noworoczne;
- karnawał – tradycje świętowania w krajach Ameryki Łacińskiej;
- walentynki – skąd pochodzi święto zakochanych;
- tradycje związane z powitaniem wiosny – obrzędy staropolskie, pogańskie, japońskie, skandynawskie;
- tradycje wielkanocne – palmy wielkanocne, zajączek, zwyczaj Pucheroków, święcenie pokarmów i inne tradycje chrześcijańskie;
- Dzień Kobiet – sytuacja kobiet w różnych częściach świata;
- Dzień Matki i Ojca – rodzina w różnych częściach świata;
- Dzień Dziecka – zapoznanie z sytuacją dzieci w uboższych krajach (2015).

Podczas zajęć zrealizowanych w roku 2014/2015 uczniowie mieli możliwość poznania bajek z różnych części świata. Zainspirowani nimi, wykonywali prace plastyczne i kolorowanki. Uczestniczyli również w zajęciach z origami – japońskiej sztuki składania papieru. W okresie świątecznym wykonywali samodzielnie ozdoby choinkowe. Z okazji Dnia Matki i Ojca przygotowali kwiaty, które zostały zaprezentowane na szkolnej wystawie. Na Święta Wielkanocne dzieci stworzyły jajka wielkanocne, które stały się następnie dekoracją szkolnego korytarza. Omawiając tradycje związane z powitaniem wiosny, przygotowały również figurki zwierząt przy użyciu masy solnej, które stały się następnie eksponatami na szkolnej wystawie.

Autorka programu zaznacza w sprawozdaniu, że „Na bieżąco prowadzona obserwacja i rozmowy z dziećmi pokazały, jaka forma zajęć cieszyła się największym uznaniem dzieci i pozwoli na lepsze wykorzystanie innowacji w kolejnych latach” (2015). Nie przedstawia jednak dokładnych wyników powyżej wspomnianych obserwacji i rozmów.

2.2. Program „Do trzech razy sztuka” A. Habiny

Innowacja ta, jak zaznacza sama autorka, zrodziła się na drodze swoistego buntu wobec biernego, skomputeryzowanego wykorzystywania czasu wolnego przez współczesne dzieci i młodzież. Jest zatem twórczą i aktywną alternatywą spędzania czasu wolnego od obowiązków. Dodatkową przesłanką do jej stworzenia i wdrożenia jest możliwość wzbogacenia oferty edukacyjnej szkoły o zajęcia teatralne, które dotychczas nie były prowadzone w placówce. W programie tym szczególną uwagę poświęca się pobudzaniu i rozwijaniu zdolności artystycznych poprzez kontakt ze sztuką, a w szczególności z teatrem, filmem i muzyką. Jako cel główny przyjęto zatem: wszechstronny i harmonijny rozwój ucznia poprzez częsty kontakt ze sztuką.

Autorka wymienia w projekcie następujące cele szczegółowe: rozwijanie literackich, muzycznych i teatralnych zainteresowań uczniów; kształtowanie nawyków świadomego odbioru sztuki i uczestniczenia w kulturze; poszerzenie wiedzy ogólnej z zakresu teatru oraz zaznajomienie z terminologią z nim związaną; kształtowanie umiejętności właściwej wymowy, recytacji oraz ruchu scenicznego; rozbudzanie wyobraźni, twórczości oraz wrażliwości estetycznej; prezentacja własnych osiągnięć, udział w wystąpieniach teatralnych i konkursach recytatorskich; zintegrowanie grupy, zbudowanie atmosfery pełnej zaufania i akceptacji oraz doskonalenie umiejętności pracy w grupie; zachęcanie do aktywnego udziału w życiu szkoły i klasy.

W czasie nauczania początkowego proces edukacji zostanie wzbogacony o udział uczniów w spektaklach teatralnych i operach. Będą również organizowane spotkania, lekcje i warsztaty zaznajamiające z pracą inscenizacyjną. Poza poszerzeniem wiedzy o teatrze, dzieci będą również kształtować nawyki kulturalnego zachowania się w kinie, tatrze i operze. W tym celu na pierwszych zajęciach uczniowie stworzą wspólnie *Dekalog kulturalnego widza*, gdzie zostaną określone zasady odpowiedniego zachowania się w miejscach obcowania ze sztuką. Efektem praktycznym opisywanego projektu będą przygotowane i zrealizowane przedstawienia. Czynny udział w inscenizacjach wyzwoli w uczniach twórczą postawę, podniesie ich samoocenę i pewność siebie oraz będzie kształtować umiejętność współdziałania w grupie. W przedstawieniach szkolnych zostaną użyte środki audiowizualne, które jeszcze bardziej zaciekawia i zachęcą uczniów do kontaktu ze sztuką.

Zajęcia będą prowadzone przez 3 lata: 2014/2015-2016/2017. Autorka podzieliła je ponadto na 3 bloki tematyczne (odpowiadające kolejnym fazom realizacji projektu), do których mają zostać podporządkowane treści zajęć i inscenizacji:

1. „Cztery pory roku”.
2. „Cztery żywioły”.
3. „Z czterech stron świata”.

Grupą biorącą udział w programie będą dzieci uczęszczające do I klasy w roku szkolnym 2014/2015. Program będzie wdrażany w ramach zajęć zintegrowanych oraz dodatkowych.

A. Habina, chcąc zwiększyć skuteczność i efektywność swojego programu, założyła, że jego ewaluacja nastąpi z zastosowaniem kilku metod:

- obserwacji, która będzie przebiegać na bieżąco w trakcie realizacji poszczególnych zadań programu;
- sondażu opinii dzieci i rodziców na temat realizacji innowacji (badanie to ma nastąpić po każdym roku pracy);

- wywiadu z uczniami uczestniczącymi w programie, który będzie przeprowadzony na jego zakończenie w celu poznania ich uwag i opinii na temat przebiegu zajęć w ramach 3-letniego programu.

Autorka zaznacza też, że jeszcze innym sposobem uzyskania informacji zwrotnej na temat programu będzie odbiór publiczności poszczególnych działań innowacyjnych.

Sprawozdanie z wdrażania programu dotyczy jedynie roku szkolnego 2014/2015, gdyż projekt nie został jeszcze zakończony. Autorka poza realizacją podstawowych zadań, takich jak np. zdobycie wiedzy i rozwój słownictwa związanego z działalnością teatralną oraz przygotowywanie inscenizacji, wymienia także m.in. udział uczniów w warsztatach teatralnych w Teatrze Współczesnym w Krakowie. Spotkanie to umożliwiło dzieciom poznanie twórców przedstawień teatralnych i zawodowych aktorów. W ramach programu uczniowie wzięli udział w spektaklach Opery Krakowskiej, Teatru Współczesnego i Teatru Ludowego. Wykazywali się też aktywnym udziałem w przygotowaniu i realizacji kilku szkolnych przedstawień, m.in. *Misz-Maszu rodzinnego* oraz *Królowny Śnieżki*, która została zaprezentowana dodatkowo na Przeglądzie Teatrzyków Dziecięcych.

Podczas obserwacji dzieci uczestniczących w programie autorka odnotowała: wzrost motywacji do aktywnego udziału w życiu szkoły i klasy, chęć do podejmowania oraz prezentowania przed społecznością szkolną swojej działalności teatralnej, a także zintegrowanie i współpracę klasy. Wymiernym efektem były natomiast wcześniej wymienione inscenizacje, dzięki którym dzieci nabrały również większej pewności siebie oraz rozwinęły umiejętność występowania przed publicznością, swoją ekspresję i kreatywność.

Podział programu na 3, wspomniane powyżej bloki tematyczne, nie znajduje jednak odzwierciedlenia w realizacji innowacji. W ramach pierwszego etapu przygotowano inscenizacje: *Misz-Masz Rodzinny* i *Królowna Śnieżka*, które nie łączą się z przewidzianą na ten czas tematyką pół roku. Autorka ponadto nie uwzględniła w sprawozdaniu wyników ankiety, która w założeniach programu miała zostać przeprowadzona po każdym roku jego trwania.

2.3. Program „Falochron” M. Dyrdy

Podstawowym celem projektu jest potrzeba kształtowania u uczniów empatycznej postawy wobec drugiego człowieka, postaw prospołecznych; rozróżniania i zaspokajania potrzeb; artykułowania uczuć i emocji; konstruktywnego rozwiązywania napotkanych problemów; umiejętności współżycia w społeczeństwie; redukcji zjawiska szkolnej i pozaszkolnej przemocy; jak również profilaktyka zachowań agresywnych oraz zapobieganie procesowi deindywidualizacji.

Program skierowany jest do uczniów klas IV-VI i będzie realizowany przez 2 lata (2014/2015-2015/2016). Składać się będzie z 6 spotkań klasy ze swoim wychowawcą, w czasie których uczniowie będą: kształtować umiejętności rozwiązywania konfliktów, uczyć się nazywania i wyrażania emocji, analizowania oraz rozpoznawania przyczyny wystąpienia konfliktów i zachowań agresywnych, przewidywania efektów agresywnych zachowań oraz wyrażania pozytywnych komunikatów.

Innowacja ta jest na swój sposób wyjątkowa, gdyż przebiegać będzie 2-torowo. Z jednej strony będzie realizowana w ramach zajęć klasowo-lekcyjnych, a z drugiej będzie również obejmowała mentoring dla wychowawcy, w trakcie którego będzie on omawiał relacje wewnątrzgrupowe, mocne oraz słabe strony klasy czy negatywne zachowania poszczególnych uczniów.

Ewaluacja będzie przebiegać na 2 sposoby – pierwszym z nich będą wywiady przeprowadzone z wychowawcami klas, a drugim obserwacja zachowań uczniów, ich postaw i reakcji w sytuacjach konfliktowych.

M. Dyrda w roku szkolnym 2014/2015 prowadziła innowacje w czasie lekcji wychowawczych oraz podczas indywidualnych spotkań z wychowawcą. Zajęcia odbywały się według opracowanego wcześniej programu. Niemniej jednak niejednokrotnie sytuacje wykraczały poza elementy przewidziane w scenariuszu. Każda jednostka lekcyjna miała zindywidualizowany przebieg i była dostosowana do sytuacji panującej w klasie oraz jednostkowych doświadczeń uczniów.

W sprawozdaniu autorka opisuje przebieg zajęć z uczniami, którzy rozwijali umiejętność nazywania emocji, empatii, rozwiązywania konfliktów, analizowali przyczyny zachowań agresywnych, jak też uczyli się antycypować ich skutki, ponosić odpowiedzialność za swoje czyny, współdziałać w grupie oraz nie być obojętnym wobec zachowań agresywnych. M. Dyrda ocenia, że „uczniowie chętnie brali udział w zajęciach, wykazywali duże zainteresowanie proponowanymi tematami i metodami pracy” (2015). Uzyskane efekty dzieli z kolei na 3 grupy:

- związane z klasą – integracja grupy, lepsza współpraca oraz konstruktywne działania w obliczu sytuacji konfliktowych;
- związane z indywidualnym funkcjonowaniem ucznia – wsparcie ze strony grupy, poznanie i rozumienie uczuć własnych oraz kolegów, umiejętne wyrażanie uczuć, świadomość, jak szukać pomocy w obliczu trudnych sytuacji;
- związane z funkcjonowaniem szkoły – rozszerzenie oferty edukacyjnej o dodatkowe działania profilaktyczne, pozytywny obraz szkoły jako instytucji, która troszczy się o właściwy rozwój społeczno-emocjonalny uczniów oraz dba o tworzenie klimatu pełnego zaufania, życzliwości i poczucia bezpieczeństwa.

2.4. Program „Moliki książkowe” E. Kwiecień

Innowacja realizowana była w roku szkolnym 2014/2015 w klasie II i będzie kontynuowana w roku szkolnym 2015/2016 w klasie III. Jako główny cel przyjęto wsparcie wszechstronnego rozwoju uczniów przez rozwijanie umiejętności czytania ze zrozumieniem. Wśród celów szczegółowych autorka wymienia: doskonalenie umiejętności sprzyjających zdobywaniu wiedzy (czytanie, pisanie, słuchanie, mówienie); rozpowszechnianie czytelnictwa wśród uczniów klas II i III, szczególnie literatury pięknej i poezji dziecięcej; kształtowanie percepcji słuchowo-wzrokowej, słuchowej i wzrokowo-ruchowej; postrzeganie czytania jako źródła wiedzy i umiejętności, które można wykorzystać w życiu codziennym, ale które rozwija również intelektualnie.

Autorka w projekcie pragnie użyć zróżnicowanych metod (słownych, poszukujących, oglądowych, aktywizujących, Dobrego Startu, metody Rocławskiego) i środków (m.in. domino sylabowe, rozsypanki językowe, obrazki do tekstu, rebusy, teksty z lukami, gry dydaktyczne, teksty do czytania ze zrozumieniem, opowiadania, bajki, wiersze, karty pracy, przepisy kulinarne, rozkłady jazdy komunikacji miejskiej, tabelki, wykresy).

E. Kwiecień opisuje również przykładowe ćwiczenia: układanie wyrazów z wybranych przez nauczyciela liter; układanie zdań z rozsypanych wyrazów; uważne słuchanie czytanego przez nauczyciela opowiadania, a następnie: słowne odtworzenie jego fabuły lub ułożenie w odpowiedniej kolejności obrazków ilustrujących przebieg zdarzeń bądź też udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące tekstu; przyporządkowywanie

słów do grup 1- lub 2-sylabowych; ciche czytanie ze zrozumieniem jako przygotowanie do ćwiczeń w dyskusji, swobodnej wypowiedzi itp.; segregowanie wyrazów według porządku określonego przez nauczyciela – grupowanie np. na części mowy: rzeczowniki, czasowniki itp.; wybór fragmentów tekstu dotyczących zdarzeń, postaci, obrazków; odczytywanie tabel, wykresów, map; ćwiczenia w poszukiwaniu informacji – posługiwanie się encyklopedią i słownikiem; ćwiczenia w tworzeniu Mapy Myśli i prawidłowym sporządzaniu notatek ze słuchu.

Autorka programu zaplanowała także jego ewaluację, która przyjmie formę comiesięcznego testu, sprawdzającego umiejętność czytania ze zrozumieniem. Na podstawie wyników będzie ona mogła wnioskować o ewentualnym osiągnięciu zamierzonych celów. Drugim sposobem zebrania informacji zwrotnych na temat programu będzie przeprowadzana na koniec roku szkolnego ankieta wśród uczniów i nauczycieli.

Sprawozdanie dotyczy 77 godzin, które odbyły się w ramach opisywanego programu w II klasie w roku szkolnym 2014/2015. Wśród efektów pracy autorka wymienia m.in. fakt, że uczeń: płynnie czyta, odpowiednio intonując; czyta ze zrozumieniem (cicho i głośno) teksty o różnorodnej tematyce; odczytuje tabele, wykresy, mapy itp.; streszcza przeczytane treści, potrafi się do nich ustosunkować i wypowiedzieć się na ich temat; korzysta z umiejętności czytania w celu poszerzania swojej wiedzy, umiejętności oraz rozwijania zainteresowań. Nie przedstawia jednak dokładnych wyników uprzednio zaplanowanej ewaluacji.

2.5. Program „Oswoić lekturę” P. Piotrowskiej

Podstawowym założeniem projektu było kształtowanie odpowiedniej postawy uczniów klas IV-VI wobec czytania. Jego celem było poszerzanie wyobraźni, kształtowanie umiejętności abstrakcyjnego myślenia oraz wzbogacenie zasobu słów. Innowacja była wdrażana w latach 2012/2013-2014/2015 i zostali nią objęci uczniowie, którzy w roku szkolnym 2012/2013 uczęszczali do klasy IV.

Jako cele szczegółowe autorka programu przyjęła: rozwijanie umiejętności czytania ze zrozumieniem; wzrost samooceny; kształtowanie pozytywnej postawy do czytania; poszerzenie zasobu słów; ugruntowanie nawyku czytania; zachęcanie do pracy nad techniką szybkiego czytania; kształtowanie odpowiedniego stosunku do instytucji biblioteki oraz umiejętne z niej korzystanie; modyfikację złych nawyków spędzania czasu wolnego przed środkami masowego przekazu; umożliwienie uczniom zaprezentowania swych talentów literackich; pedagogizację rodziców; kształtowanie kompetencji czytelniczych i bibliotecznych.

Według założeń programu „Oswoić lekturę” uczniowie poznają osoby, które przyczyniają się do powstania książki: pisarza i ilustratora, a także miejsca, w których ona powstaje oraz gdzie mogą mieć z nią kontakt: biblioteka i drukarnia. Dzieci będą mogły ponadto wcielić się w rolę pisarza, przygotowując autorski tekst do druku. W celu realizacji wytyczonych zadań, szkoła podejmie współpracę z Gminną Biblioteką Publiczną oraz zadba o odpowiednią pedagogizację rodziców, którzy dzięki swojemu wpływowi na dzieci również mogą przyczynić się do osiągnięcia zamierzonych efektów.

Realizowanie innowacji będzie przebiegać w 3 fazach, odpowiednio do 3 lat jej trwania, którym przyporządkowano następujące hasła tematyczne: „Oswoić historię książki”, „Oswoić lekturę” i „Oswoić tworzywo”. Każda z nich wiąże się z odmiennymi praktycznymi działaniami – pierwsza będzie charakteryzować się przede wszystkim prezentacjami

multimedialnymi oraz wycieczkami w punkty związane z drukiem i książką; druga będzie zdominowana spotkaniami z osobami, które przyczyniają się do powstania książki; a trzecia dotyczyć będzie zestawienia lektury i jej filmowych adaptacji.

Ewaluacja innowacji opierać się będzie na obserwacji pracy uczniów, ich postaw i poziomu czytelnictwa wśród danej populacji. Planowane jest również przeprowadzenie ankiety wśród uczestników zajęć, dotyczącej oceny realizacji programu oraz ewentualnych sugestii na przyszłość.

Wśród deklarowanych efektów w sprawozdaniu autorka wymienia: zwiększenie szacunku wobec instytucji biblioteki; poprawę umiejętności czytania; wzrost kompetencji czytelniczych i bibliotecznych; rozwinięcie pozytywnej postawy do czytelnictwa; wzrost samooceny; lepsze rozumienie czytanego tekstu; uznanie wyższości tradycyjnej książki nad jej adaptacjami i opracowaniami; docenienie roli książki w zwiększaniu zasobu słownictwa; przekształcenie negatywnych nawyków spędzania wolnego czasu przed telewizorem i komputerem; wzrost wiedzy na temat druku i pisma. Piotrowska nie opisuje jednak, skąd wyciągnęła takie wnioski. Można przypuszczać zatem, że są to jedynie fakty zaobserwowane, ale nie zweryfikowane badaniem ankietowym (choć było to założenie początkowe).

2.6. Program „Poćwiczmy razem” A. Habiny

Program został wdrożony w grudniu 2013 roku, a jego zakończenie planowane jest na sierpień 2016 roku. Głównym jego zadaniem jest promowanie aktywności fizycznej wśród dzieci z oddziału przedszkolnego. Jego podstawę stanowi muzyka relaksacyjna i aktywizująca oraz metody m.in. R. Labana i A.M. Kniessów. Wybrane utwory muzyczne charakteryzują się zmiennością rytmiczną i melodyczną, co dodatkowo stymuluje percepcję dzieci. Melodiom towarzyszy również nieskrępowana gimnastyka, która – poza pozytywnym wpływem na motorykę – sprzyja rozwijaniu kreatywności i wyobraźni. Aktywność ta będzie miała znamiona działalności terapeutycznej, gdyż dzieci za pomocą ruchu będą mogły przedstawić również swoje uczucia i emocje.

W realizacji tej innowacji dąży się do: „zapewnienia harmonijnego rozwoju psychofizycznego, kształtowania prawidłowej postawy ciała, doskonalenia koordynacji wzrokowo-ruchowej, rozwijania motoryki dużej i małej, harmonijnego rozwijania prawej i lewej strony ciała, kształtowania płynności i estetyki ruchów, rozwijania poczucia rytmu, uwrażliwienia na muzykę, rozwijania pewności siebie, rozwijania kreatywności, pomysłowości i inwencji, wyzwolenia samodzielnej ekspresji, wdrażania dzieci do zdyscyplinowania i zachowania ciszy podczas zabawy, przygotowania do samodzielnego planowania własnej aktywności fizycznej” (Habina, 2013b).

Zajęcia będą odbywać się raz w tygodniu. W swym przebiegu będą one podobne, gdyż na każdej takiej lekcji dzieci będą obcować z 2 rodzajami muzyki: aktywizującą (główna część zajęć) – pobudzającą je do aktywności, a także relaksacyjną (zakończenie lekcji) – mającą na celu uspokojenie ich i wyciszenie. Realizowane będą następujące tematy (por. metoda Rudolfa Labana):

- wycucie ciała;
- wycucie siły i ciężaru ciała;
- wycucie przestrzeni;
- wycucie płynności ruchów;
- współpraca z partnerem lub grupą (tamże).

Jako główne sposoby ewaluacji autorka wybrała: obserwację i ankiety, lecz nie podała żadnych szczegółowych informacji w tym względzie.

Sprawozdanie obejmuje opis realizacji projektu w klasie I w roku szkolnym 2014/2015. Dzieci w ramach projektu uczyły się krótkich choreografii, uczestniczyły w zabawach ruchowych z towarzyszeniem muzyki oraz ćwiczeniach rytmiczno-muzycznych, związanych z wycuciem własnego ciała, jego siły i ciężaru oraz poczucia przestrzeni i płynności ruchów, niejednokrotnie współpracując przy tym z partnerem lub grupą. Brały również udział w ćwiczeniach oddechowych, mających na celu ich uspokojenie i wyciszenie. Zdobyte umiejętności zostały przez nie zaprezentowane podczas klasowych i szkolnych imprez okolicznościowych, takich jak np. Dzień Matki, Ojca, Babci i Dziadka czy szkolnego konkursu Mam Talent. Autorka zorganizowała dodatkowo wycieczki m.in. do Teatru Ludowego na koncert *Pyza na polskich drożdżach* i Opery Krakowskiej na inscenizację *Księga lasu*. Dzieci zaprezentowały też taniec góralski podczas Gminnego Przeglądu Tańców Regionalnych oraz krakowiaka przed szkolną publicznością.

W czasie realizacji projektu autorka zaobserwowała poprawę w zakresie świadomości i płynności ruchów; wzmocnienie mięśni; zaznajomienie się dzieci z muzyką klasyczną; wyrabianie nawyku systematycznej pracy; rozwój pomysłowości i kreatywności; jak również rozwój zdolności do zachowania ciszy oraz kształtowanie postawy pełnej cierpliwości. Nie przedstawiła jednak wyników ankiety, którą zaplanowała w ramach ewaluacji. Można zatem przypuszczać, że badania w tej formie nie zostały w ogóle przeprowadzone.

2.7. Program „Śladami przyrody – nasze środowisko” B. Marzec

Innowacja ta mieści się w zakresie działań proekologicznych i jej głównym celem jest kształtowanie takiej właśnie postawy wśród dzieci oraz młodzieży, a także zachęcanie ich do aktywnej ochrony świata przyrody. Dąży również do kształtowania u uczniów postawy odpowiedzialności za środowisko, w szczególności sposobu troski o środowisko lokalne. Programem zostaną objęci uczniowie klas IV-VI w latach 2013/2014-2015/2016.

Autorka wymienia następujące cele szczegółowe projektu: rozbudzanie zainteresowania przyrodą; zauważanie pozytywnych i negatywnych zmian w ekosystemie; kształtowanie postawy odpowiedzialności za środowisko; podejmowanie nowatorskich działań na rzecz jego ochrony; kształtowanie nawyku segregowania odpadów; zaznajomienie z czynnikami zagrażającymi istnieniu świata przyrody; podniesienie samooceny; wdrożenie w ekologiczne zachowania podczas wypoczynku na łonie natury; umożliwienie zademonstrowania swoich talentów proekologicznych oraz rozwijanie umiejętności pracy w zespole.

W realizację programu zostaną zaangażowane 4 podmioty: uczniowie, szkoła, rodzice i jednostka samorządowa. Dzięki współdziałaniu z instytucjami zajmującymi się ochroną środowiska, włączeniu się w gminne akcje ekologiczne, udostępnieniu różnorodnych pomocy dydaktycznych oraz uczestnictwu w konkursach uczniowie będą mieli możliwość podjęcia szerszej zakrojonych działań na rzecz środowiska.

Innowacja będzie realizowana w 2 fazach. Pierwsza będzie nosiła nazwę „Włącz ekologię w codzienność” i będzie wiązała się z zagadnieniem recyklingu. Będą tu dominowały zajęcia, warsztaty i wycieczki do instytucji związanych z ochroną środowiska, takich jak np. wysypisko śmieci, oczyszczalnia ścieków, organizacja Greenpeace czy gospodarstwo agroturystyczne. W ramach drugiej części – „Czyste wody naszego regionu” – uczniowie będą brali udział w proekologicznych akcjach, takich jak: szkolna segregacja śmieci, Sprzątanie świata oraz będą uczestniczyli w konkursach (np. „Eko-Planeta”,

Kuratoryjny Konkurs Przyrodniczy, „Olipmus Przyrodniczy”) i gminnym projekcie ekologicznym „Gospodarka Wodna”.

Ewaluacji dokona nauczyciel realizujący innowację po ukończeniu danego bloku tematycznego. Ocenie zostaną poddane wyniki ankiety przeprowadzonej wśród uczniów oraz wykonane przez nich prace.

W sprawozdaniu przedłożonym dyrekcji szkoły zestawiono ilościową skalę aktywności uczniów w konkursach o tematyce ekologicznej.

Tabela 1. Aktywność uczniów konkursach ekologicznych.

Rok szkolny	Nazwa konkursu	Klasa	Liczba uczniów	Wyniki
2013/2014	Małopolski Konkurs Przyrodniczy „Przyroda – niezwykle laboratorium”	IV-VI	20	36/44 pkt. – wyróżnienie
	Ogólnopolska Olimpiada przedmiotowa z przyrody „Multitest”	V-VI	17	12. miejsce w rankingu – wyróżnienie
	Ogólnopolska Olimpiada przedmiotowa z przyrody „Olimpus”	IV, VI	7	7. miejsce w rankingu – tytuł laureata
	Ogólnopolski Konkurs Ekologiczny „Eko-Planeta”	III-VI	20	26, 29/38 pkt. – wyróżnienie
2014/2015	Małopolski Konkurs Przyrodniczy „Skarby przyrody i ich ochrona”	V-VI	13	31/45 pkt. – wyróżnienie
	Ogólnopolski V Konkurs Ekologiczny	V-VI	12	38, 39, 40/60 pkt. – wyróżnienie w etapie szkolnym
	Ogólnopolski Konkurs Ekologiczny „Eko-Planeta”	III-VI	17	1. miejsce w kategorii Maluch i Adept, 10 wyróżnień od 23 pkt.
	VII Gminny Konkurs w Będkovicach „Skarby Naszej Planety”	IV-VI	6	1. miejsce w kategorii klas V, 3. miejsce w kategorii klas IV (2 uczniów)

Zródło: Marzec, B. (2015). *Sprawozdanie z realizacji programu „Śladami przyrody – nasze środowisko”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.

Liczba uczniów biorących udział w wymienionych konkursach świadczy o zainteresowaniu i dużej ich aktywności. Niemniej jednak warto zwrócić uwagę na malejącą liczbę osób współzawodniczących. W roku 2013/2014 było ich 64, a w kolejnym już jedynie 48. Zjawisko to może budzić pewne obawy, dlatego należy dokonać szerszej jego analizy.

W sprawozdaniu została również przedstawiona lista innych podjętych aktywności. Uczniowie wzięli udział w następujących konkursach i projektach: konkurs na najbardziej ukwieconą klasę; projekt „Aktywna szkoła – aktywny uczeń”; konkurs wiedzy przedmiotowej oraz Ogólnopolska Kampania Środowiskowa – konkurs „Aktywni dla klimatu – zmieniaj nawyki, nie klimat”. Wśród innych rodzajów aktywności należy wymienić: akcję zbiórki

elektroodpadów na terenie całej gminy, apele i prezentacje tematyczne (m.in. ekozespołu „Badacze”), debaty w klasie na temat zdrowego odżywiania, przygotowywanie gazetek ściennych o tematyce proekologicznej, wycieczki edukacyjne, obchody Dnia Ziemi, Sprzątania świata oraz przyrodnicze zajęcia warsztatowe prowadzone przez przedstawicieli Ojcowskiego Parku Narodowego na temat wykorzystania wody w gospodarstwach domowych.

W ewaluacji autorka wymienia następujące efekty osiągnięte w pracy dydaktyczno-wychowawczej z uczniem: poszerzenie wiedzy; wykształcenie postawy otwartości na problemy środowiska; nabycie umiejętności współdziałania w zespole. Szkoła natomiast: zwróciła uwagę na potrzebę zaangażowania się dzieci w działalność na rzecz przyrody; współpracowała ze środowiskiem lokalnym; a także popularyzowała tematykę związaną z zagrożeniami ekosystemu wśród gminnej społeczności.

Autorka zwraca również uwagę na wysoki stopień aprobaty programu zarówno wśród uczniów, jak i rodziców – dostrzegają oni potrzebę skupienia się nad problemem ekologii; zauważają inne jego zalety, takie jak np. wdrażanie dzieci do samorządności i współdziałania w grupie czy szkole; a jednocześnie podkreślają konieczność kontynuowania projektu w następnych latach.

2.8. Program „W labiryncie ortografii” H. Matwieiszyn

Inicjatywa stworzenia takiego programu wynika z zaobserwowanego przez autorkę narastającego wśród uczniów problemu z ortografią. Podstawą innowacji była chęć uatrakcyjnienia zajęć z zakresu ortografii z zastosowaniem środków, które są dla dzieci interesujące – np. gier komputerowych czy Internetu. Posługując się innowacyjnymi metodami i środkami, treści będą realizowane w ramach koła zainteresowań, dostępnego dla wszystkich uczniów (jedynym ograniczeniem będzie wiek). Program będzie wdrażany w latach: 2011/2012-2014/2015. W chwili rozpoczęcia projektu na zajęcia będą przyjmowane dzieci z klasy I i będą one kontynuować naukę przez kolejne 2 lata. W celu lepszego zapamiętania przez nie zasad ortograficznych i by nie traciły one zainteresowania przedmiotem, ćwiczenia będą zróżnicowane. Dla większego utrwalenia będą również powtarzane systematycznie, z wykorzystaniem bodźców wizualnych, na które dzieci są najbardziej czułe. W programie tym będzie dominowała nauka przez zabawę. Innowacyjność projektu przejawia się też w zastosowaniu komputera i gry edukacyjnej „Ortografitti”, dzięki której uczniowie w bardziej przystępny dla nich sposób, łatwiej i trwale zapamiętają zasady ortograficzne. Wśród innych nowatorskich metod należy wymienić: malowanie rysunków ilustrujących wyraz stwarzający ortograficzne problemy, umieszczanie ich na gazetce ściennej, by dzieci mając z nimi ciągły kontakt wzrokowy, lepiej zapamiętały ich pisownię, a także zastosowanie metody kinezylogii edukacyjnej Dennisona.

Wśród celów szczegółowych autorka wymienia: rozwijanie wiedzy zdobytej w trakcie regularnych lekcji; naukę poprawnej pisowni; rozwijanie zainteresowań ortograficznych; pobudzanie do podejmowania wysiłku intelektualnego; stosowanie zdobytej wiedzy w praktyce; przygotowanie do konkursów ortograficznych; korzystanie z komputera jako narzędzia do rozwijania umiejętności ortograficznych, a także rozwój zainteresowań i zdolności uczniów.

W trakcie zajęć stosowane będą 3 rodzaje ćwiczeń: wprowadzające, utrwalające i sprawdzające. Pierwsze z nich będą wprowadzały uczniów w wybrany problem ortograficzny, drugie będą dążyły do rozwijania umiejętności i automatyzacji poprawnej

pisowni, a trzecie będą pełnić funkcję kontrolną oraz dostarczą informacji na temat postępów w nauce i ewentualnych trudności.

W celu ewaluacji programu autorka przewiduje: obserwację uczniów, ich aktywności i zainteresowania w czasie trwania zajęć, jak również analizę udziału w konkursach ortograficznych oraz wyników uzyskanych podczas dyktanda.

W sprawozdaniu z realizacji innowacji uwzględniono jedynie wyniki z roku szkolnego 2014/2015. Uczestniczyli w nim wszyscy uczniowie I klasy. Zajęcia cieszyły się dużą popularnością, co znalazło przełożenie na frekwencję dzieci w nich uczestniczących. Uczniowie chętnie angażowali się w ćwiczenia w czasie zajęć. 2 z nich reprezentowało również klasę III w Gminnym Konkursie Ortograficznym „Potyczki z ortografią”. Wśród osiągniętych efektów autorka wymienia fakt, że uczeń:

- „Zna wszystkie litery alfabetu;
- stosuje wielką literę i kropkę na końcu zdania;
- stosuje wielką literę w pisowni nazw własnych;
- przepisuje i pisze z pamięci wyrazy i krótkie zdania;
- dba o estetykę i poprawność graficzną pisma;
- radzi sobie z pisownią wyrazów zawierających trudności ortograficzne;
- potrafi uzasadnić pisownię niektórych wyrazów;
- pamięta pisownię wyjątków;
- wykazuje spostrzegawczość i czujność ortograficzną;
- samodzielnie korzysta ze słownika ortograficznego;
- zna możliwości wykorzystania Internetu do przygotowania się do dyktanda”
(Matwieiszyn, 2015).

Autorka, dzięki prowadzonym wywiadam z rodzicami, uzyskała również informację zwrotną o ich akceptacji i zadowoleniu z powodu podniesienia kompetencji ortograficznych ich dzieci.

2.9. Program „Z plastyką na Ty” M. Bień

Powodem stworzenia projektu była obserwacja dzieci z oddziału przedszkolnego, które w wolnym czasie samodzielnie podejmowały aktywność plastyczną. Głównym celem innowacji jest rozwijanie zdolności i zainteresowań plastycznych uczniów. Programem zostaną objęte dzieci z oddziału przedszkolnego. Założenia realizowane będą podczas zajęć plastycznych i świetlicowych w okresie 3 lat.

Wśród celów szczegółowych M. Bień wymienia: rozwijanie zainteresowań, zdolności muzycznych i plastycznych uczniów; kształtowanie wrażliwości estetycznej; poszerzenie wiedzy z zakresu szeroko pojętej sztuki; rozwijanie twórczości i wyobraźni; kształtowanie umiejętności logicznego myślenia; rozwijanie sprawności manualnej; lepszą samoocenę i wiarę we własne możliwości; integrację zespołu oraz budowanie atmosfery wzajemnego zaufania i akceptacji.

Zajęcia plastyczne zostaną wzbogacone o wycieczki, spotkania z artystami, udział w wystawach, konkursach i twórczych warsztatach. Uczniowie zdobędą nie tylko wiedzę i umiejętności, rozwiną swoje zdolności oraz zainteresowania, ale również nauczą się zachowywać kulturalnie w muzeum. Praktycznym efektem pracy będą przygotowane i zaprezentowane inscenizacje, zredagowane teksty dotyczące indywidualnych doświadczeń ze sztuką i przygotowana galeria prac. Autorka planuje również podjąć współpracę ze środowiskiem lokalnym i szkolnym.

3 lata programu dzielą się na 3 grupy tematyczne:

1. „Wyczarujmy razem piękny kolorowy świat”.
2. „Tworzę, więc jestem”.
3. „Na wesoło w świecie kolorowych barw”.

Efekty pracy dzieci będą prezentowane w galerii, stosownie do tematu, pory roku itp. Autorka planuje również wycieczki m.in. do sadu, lasu, parku, na wystawy, do fabryki bombek, w celu utrzymywania kontaktu dzieci ze sztuką, a także spotkania z artystami. Wszystkie działania zostaną opisane w szkolnej Kronice.

W ramach działań ewaluacyjnych przewidziana jest obserwacja uczniów i efektów ich pracy, jak też coroczna ankieta wśród rodziców, oceniająca program oraz wskazująca ewentualne nowe propozycje. Sposobem uzyskania informacji zwrotnej będą ponadto wywiady z uczniami, dotyczące ich spostrzeżeń na temat zajęć. M. Bień zaznacza też, że dodatkową formą ewaluacji będą wystawy prac uczniów, udział w konkursach oraz przygotowana scenografia do przedstawień.

W sprawozdaniu autorka opisuje realizację pierwszego roku innowacji. Programem zostało objętych 18. dzieci z grupy przedszkolnej. Realizowany był on podczas zajęć nauczania zintegrowanego, świetlicowych oraz w czasie dodatkowych prac, jak np. przygotowanie scenografii do przedstawień. Prace dzieci prezentowane były na szkolnych wystawach i opisywane w szkolnej Kronice. M. Bień pisze również, że „prowadzona jest obserwacja dzieci i ich postępów. Rodzice oceniają bardzo pozytywnie realizację planu innowacyjnego. Po rozmowach z dziećmi i ich rodzicami dochodzę do wniosku, że podobają im się zajęcia i prace wykonywane podczas tych zajęć” (2015). Warto jednak zaznaczyć brak przeprowadzenia zaplanowanej corocznej ankiety.

Wśród podjętych działań wymienia się: stworzenie gazetki ściennej na rozpoczęcie roku; przygotowanie prac plastycznych w ramach konkursu „Jesienią jemy zdrowo i kolorowo” oraz związanych z porą roku (np. robienie kasztanowych ludzików, jeża z fasolki, grochu, pestek dyni i kolorowego papieru, grzybów z wydzieranek, wyklejanie plasteliną liści), ze świętami czy innymi okolicznościami (np. prezenty dla dziadków z okazji Dnia Babci i Dziadka lub rodziców z okazji Dnia Matki i Ojca).

Według autorki innowacja przyniosła wiele korzystnych efektów, takich jak: wzbogacenie oferty edukacyjnej szkoły, podnosząc jej atrakcyjność; placówka nawiązała współpracę ze środowiskiem lokalnym; uczniowie rozwijali swoje zainteresowania, zdolności, wzbogacali swoją wiedzę podczas udziału w konkursach, przygotowywania dekoracji, kształtowania umiejętności malowania, rysowania itp. łączenia różnych technik plastycznych, a także tworzenia autorskich dzieł sztuki i korzystania z różnorodnych źródeł informacji.

2.10. Program „Zadbajmy wspólnie o nasze bezpieczeństwo” P. Rysia

Głównym założeniem innowacji jest zapewnienie uczniom psychofizycznego bezpieczeństwa oraz kształtowanie umiejętności umożliwiających skuteczne unikanie zagrożeń. Dzieci będą miały świadomość możliwego ryzyka, umiały je rozróżnić oraz wiedziały, jak się go wystrzegać. Do głównych celów projektu należy zatem: kształtowanie poczucia bezpieczeństwa; wzbogacanie zakresu wiedzy oraz rozwijanie u uczniów właściwych reakcji i postaw w przypadku ewentualnych zagrożeń. W pracy edukacyjno-wychowawczej będzie się więc dążyło do: dbałości o bezpieczeństwo dzieci w szkole i poza nią; kształtowania zachowań gwarantujących bezpieczeństwo; niezwłocznego

interweniowania w przypadku wystąpienia sytuacji niebezpiecznych; kształtowania poczucia bezpieczeństwa i wsparcia ze strony środowiska lokalnego; zagwarantowania wzorców właściwego, bezpiecznego postępowania; pedagogizacji dzieci i rodziców w zakresie zasad bezpieczeństwa; wsparcia rodziców w działaniach chroniących ich dzieci; powtórzenia podstawowych zasad zachowań bezpieczeństwa związanych np. z uczestnictwem w ruchu drogowym, racjonalnym korzystaniem z Internetu oraz zwalczanie agresji. Nazwa projektu zwraca uwagę na fakt, że odpowiedzialność za bezpieczeństwo spoczywa na wszystkich podmiotach: dyrektorze, nauczycielach, rodzicach i uczniach. Ważnym aspektem programu jest zatem objęcie działaniami edukacyjnymi nie tylko dzieci, ale też rodziców.

Innowacja dotyczy kształcenia uczniów w klasach I-VI i będzie wdrażana od lutego 2014 roku do 31 sierpnia 2016 roku. Treści realizowane w ramach projektu będą dotyczyły zagadnień najbliższych uczniom: drogi do szkoły, samej szkoły, domu, Internetu. Autor uszczegóławia problematykę, dzieląc ją na mniejsze działy, tematy:

- zmniejszanie hałasu w czasie przerw;
- Dzień Życzliwości – zwalczanie agresji;
- Dzień Bezpiecznego Internetu;
- powtórzenie zasad bezpiecznego zachowania się na drodze;
- dekalog bezpiecznego wypoczynku;
- pedagogizacja uczniów, nauczycieli i rodziców w zakresie szeroko pojętego bezpieczeństwa.

Projekt w swym założeniu ma charakter otwarty – może być modernizowany stosownie do preferencji nauczyciela i zainteresowań uczniów.

Autor w ramach działań ewaluacyjnych przewiduje obserwację uczniów oraz przeprowadzenie wśród nich właściwej ankiety. Dodatkowym źródłem informacji zwrotnej będzie przeprowadzony „wywiad z rodzicami w postaci anonimowej ankiety” (Ryś, 2014). Jak widać w zacytowanym fragmencie, autor nie odróżnia niestety metody wywiadu od badania ankietowego.

W sprawozdaniu P. Ryś wymienia podjęte inicjatywy w roku 2014/2015 w ramach opisywanego projektu:

- akcje związane z zachowaniem bezpieczeństwa w ruchu drogowym, które były podejmowane kilkakrotnie w ciągu roku;
- Dzień Bezpiecznego Internetu – współdziałając z Gminną Biblioteką Publiczną, zorganizowano 2 konkursy: dla uczniów klas 0-I oraz dla klas II-VI; dla uczniów klas III i IV przeprowadzono również w Gminnej Bibliotece lekcję poświęconą bezpieczeństwu w Internecie;
- Dzień Życzliwości – konkurs na najbardziej życzliwego ucznia w klasie, ćwiczenie: powiedz komuś coś miłego i dobrego, odświętny ubiór – zielony strój z żółtym przyczepionym uśmiechem, przygotowanie tablicy z hasłem: „Zatrzymaj się kolego, koleżanko i napisz coś miłego”, przydzielenie każdej klasie hasła związanego z życzliwością, konkurs na najlepsze hasło dotyczące życzliwości.

W ankiecie przeprowadzonej wśród rodziców 87% z nich potwierdziło, że szkoła zapewnia bezpieczeństwo ich dzieciom. Autor nie przedstawia jednak dokładnych wyników ankiety. Nie wiadomo zatem, czy zostało zadane tylko 1 pytanie, ani jak zostało ono sformułowane.

2.11. Inne programy wdrożone w Szkole Podstawowej im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi

- „Jestem bezpieczny” A. Habiny – zapewnienie dzieciom bezpieczeństwa psychofizycznego i kształtowanie umiejętności unikania sytuacji niebezpiecznych.
- „W krainie barw” B. Głód – poznanie różnych technik plastycznych (m.in. z zastosowaniem masy solnej, gliny, tworzenie witraży, kompozycji przestrzennych, mozaik), a także poszerzenie wiedzy z zakresu sztuki.
- „Uczeń na medal” P. Piotrowskiej – wdrażanie do samorządności i zachęcanie do właściwego zachowania.
- „Metoda problemowa w praktyce wychowania fizycznego” K. Nowak – wspieranie harmonijnego rozwoju dzieci, rozwijanie poczucia odpowiedzialności za własne zdrowie oraz przygotowanie do uczestniczenia w szeroko pojętej kulturze fizycznej.

3. Wyniki badań

Różnice pomiędzy innowacjami zostały zestawione w tabeli 2. Uwzględniono w niej podjętą tematykę w ramach poszczególnych programów, a także deklarowaną oraz realnie przeprowadzoną ewaluację. Część metod ewaluacji została zapisana kursywą, by podkreślić rozbieżność pomiędzy planowanymi a rzeczywiście zastosowanymi sposobami kontroli i oceny wdrożonych projektów.

Tabela 2. Porównanie programów innowacyjnych wdrażanych w Szkole Podstawowej w Wielkiej Wsi.

Nazwa	Tematyka	Ewaluacja deklarowana w programie	Ewaluacja deklarowana w sprawozdaniu
„Cztery strony świata”	Różnorodność kulturowa	Obserwacja; wywiad; <i>ankieta.</i>	Obserwacja; wywiad; <i>brak ankiety</i>
„Do trzech razy sztuka”	Sztuka	Obserwacja; <i>sondaż opinii dzieci i rodziców; wywiad z uczestnikami programu na koniec roku szkolnego.</i>	Obserwacja; <i>brak sondażu opinii i wywiadu.</i>
„Falochron”	Działania wychowawcze	Obserwacja uczniów; wywiady z wychowawcami klas.	Obserwacja uczniów; wywiady z wychowawcami klas.
„Moliki książkowe”	Literatura	<i>Comiesięczny test sprawdzający umiejętność czytania ze zrozumieniem; coroczna ankieta wśród uczniów i rodziców.</i>	<i>Opisano jedynie efekty.</i>
„Oswoić lekturę”	Literatura	<i>Obserwacja; ankieta.</i>	<i>Określono jedynie efekty.</i>
„Poćwiczmy razem”	Wychowanie fizyczne	Obserwacja; <i>ankieta.</i>	Obserwacja; <i>brak ankiety.</i>
„Śladami przyrody – nasze środowisko”	Ekologia (działania wychowawcze)	<i>Ankieta przeprowadzona wśród uczniów; analiza wytworów pracy uczniów.</i>	<i>Analiza podejmowanych działań uczniów, efektów ich pracy oraz wyników w konkursach tematycznych; rozmowy z dziećmi i rodzicami.</i>
„W labiryncie ortografii”	Ortografia	Obserwacja; udział w konkursach; <i>wyniki z przeprowadzonego dyktanda.</i>	Obserwacja; udział w konkursie; wywiad z rodzicami; <i>brak wyników z dyktanda.</i>

„Z plastyką na Ty”	Sztuka	Obserwacja uczniów i efektów ich pracy; udział w konkursach; <i>coroczna ankieta wśród rodziców</i> ; wywiady z uczniami.	Obserwacja uczniów i efektów ich pracy, <i>wywiady z uczniami i rodzicami, zamiast ankiety.</i>
„Zadbajmy wspólnie o nasze bezpieczeństwo”	Bezpieczeństwo	Obserwacja uczniów; <i>ankieta wśród uczniów</i> ; „ <i>wywiad z rodzicami w postaci anonimowej ankiety</i> ”.	Obserwacja uczniów; <i>ankieta wśród rodziców.</i>
„Jestem bezpieczny”	Bezpieczeństwo	Obserwacja dzieci; ocena wytworów ich pracy; „ <i>wywiad w postaci anonimowej ankiety</i> ” wśród rodziców.	Obserwacja; analiza wytworów pracy dzieci; <i>wywiady z rodzicami i nauczycielami.</i>
„Uczeń na medal” (modyfikowany w aspekcie zasad i systemu przyznawania punktów)	Działania wychowawcze	Analiza klasowych tabel: Uczeń Miesiąca, Uczeń na Medal; ankieta wśród uczniów i nauczycieli.	Analiza klasowych tabel: Uczeń Miesiąca, Uczeń na Medal; <i>analiza podjętych inicjatyw</i> ; ankieta wśród uczniów i nauczycieli (<i>ale brak szczegółowych wyników</i>).
„W krainie barw”	Sztuka	Bieżący monitoring; analiza dziennika zajęć, kroniki oraz wyników osiągniętych w konkursach plastycznych; <i>ankieta wśród rodziców.</i>	Monitoring; analiza dziennika zajęć, kroniki i wytworów pracy uczniów oraz wyników z poszczególnych konkursów; <i>wywiady z rodzicami.</i>
„Metoda problemowa w praktyce wychowania fizycznego”	Wychowanie fizyczne	Analiza osiągnięć uczniów; obserwacja; <i>wywiad.</i>	Analiza osiągnięć uczniów; obserwacja; <i>brak wywiadu.</i>

Najwięcej innowacji (3 z 14) dotyczy kształcenia plastycznego, wychowania przez sztukę i do sztuki. W ramach 3 programów podjęto również działania wychowawcze, mające na celu ukształtowanie pożądanych wychowawczo cech i postaw, takich jak empatia, samorządność czy postawa oraz zachowania proekologiczne. 2 z 14 innowacji dotyczyły wychowania fizycznego, gdzie autorzy zaznaczali potrzebę zwrócenia uwagi na zachęcanie dzieci do aktywnego spędzania czasu wolnego. Zagadnieniem, nad którym pochylono się w 2 projektach było szeroko rozumiane bezpieczeństwo dzieci. Autorzy zwrócili uwagę na nowe zagrożenia, wynikające z szybkich zmian cywilizacyjnych, jak np. niebezpieczeństwa czyhające na uczniów w sieci. Reszta programów również wynika z refleksyjnej postawy nauczycieli, którzy zauważają m.in. spadek czytelnictwa wśród uczniów czy zaniedbanie umiejętności pisania zgodnie z zasadami ortografii.

Jak już wspomniano na początku artykułu, głównym zadaniem innowacyjności w edukacji jest wprowadzenie pewnej jakościowej zmiany, która będzie wynikała z zaobserwowanych potrzeb społecznych, ale również dążyła do wyznaczonego celu. Z tego też względu tak ważna wydaje się być ewaluacja projektów, która dostarczy informacji nie tylko o osiągnięciu zamierzonych efektów, ale też wskaże mocne i słabe strony programów, dzięki czemu będzie możliwe dalsze ich udoskonalanie. Wydaje się jednak, że kontrola i ocena zostaje w dużej mierze zaniedbana. W tabeli 2 widać rozbieżności między planem a stanem faktycznym w kontekście ewaluacji. W dużej mierze opiera się ona jedynie na prowadzonej obserwacji, dokonywanej przez autorów

tych programów, co może zaburzać w wysokim stopniu obiektywność oceny skuteczności podejmowanych działań. W sprawozdaniach brakuje również refleksji nad możliwymi sposobami zwiększenia efektywności programów. W większości przypadków brakuje danych ilościowych, które są doskonałym obiektywnym i mierzalnym źródłem informacji zwrotnych. Ankiety zastępowane są często luźnymi rozmowami z uczniami i rodzicami, co również zaburza poziom obiektywizmu tak przeprowadzanej kontroli. Tylko w ramach 1 projektu autorka przedstawiła 2 narzędzia ewaluacji: krótkie kwestionariusze przeznaczone dla rodziców i ich dzieci, lecz w sprawozdaniu zabrakło już przedstawienia ich wyników. Powyżej wymienione uwagi, jak również fakt mylenia wywiadu z ankietą (por. program „Jestem bezpieczny” i „Zadbajmy wspólnie o nasze bezpieczeństwo” w tabeli 2) świadczą o braku wiedzy i świadomości, jak ważna jest ewaluacja oraz w jaki sposób należy ją przeprowadzać. W przypadku większości programów omówionych w artykule wystarczyłoby przeprowadzenie badań porównawczych, określając np. stan wiedzy oraz umiejętności uczniów przed i po wdrożeniu projektu.

4. Podsumowanie

Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego jest prężnie rozwijającą się placówką edukacyjną, o czym może świadczyć duża liczba programów innowacyjnych. Ich tematyka oraz zaplanowana procedura osiągania wyznaczonych celów świadczą o refleksyjności nauczycieli, którzy są świadomi potrzeby wprowadzania pewnych ulepszeń, stosownie do wyzwań, jakie niesie współczesny, dynamicznie zmieniający się świat. Tematyka podejmowanych działań innowacyjnych jest aktualna i potrzebna. Dowodem na to mogą być kontynuacje poszczególnych programów na przestrzeni lat bądź też ponowne wdrażanie ich po uprzedniej modyfikacji (program „Jestem bezpieczny” był inspiracją dla wdrożenia nowego – „Zadbajmy wspólnie o nasze bezpieczeństwo”). Dodatkowym atutem tej szkoły jest nawiązywanie współpracy ze środowiskiem lokalnym i z rodzicami.

Pewien niepokój może jednak budzić planowana i realizowana przez autorów ewaluacja ich programów. Procedury kontroli oraz oceny powinny zostać poddane głębszemu badaniu i gruntownej analizie. Uzyskane dane z takiej eksploracji mogłyby przyczynić się do lepszej organizacji procesu ewaluacji innowacji, a tym samym podnieść poziom ich efektywności.

Bibliografia

- Barański, C. (1986). *Uwarunkowania działalności innowacyjnej nauczycieli*. Warszawa: WSiP.
- Bień, M. (2014). *Z plastyką na Ty*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Bień, M. (2015). *Sprawozdanie z innowacji pedagogicznej „Z plastyką na Ty”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Dyrda, M. (2014). *Falochron*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Dyrda, M. (2015). *Sprawozdanie z realizacji programu innowacyjnego „Falochron”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Dzida, G. (2010). Kompetencje multimedialne nauczycieli jako czynnik warunkujący działalność innowacyjną. W: M. Raczkowska-Lipińska, E. Jagiełło (red.), *Innowacje w edukacji elementarnej* (s. 89-106). Józefów: Wydawnictwo WSGE.
- Głód, B. (2010). *W krainie barw*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Głód, B. (2012). *Sprawozdanie z realizacji programu innowacyjnego „W krainie barw”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.

- Habina, A. (2013a). *Jestem bezpieczny*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Habina, A. (2013b). *Poćwiczmy razem*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Habina, A. (2014a). *Do trzech razy sztuka*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Habina, A. (2014b). *Ewaluacja programu „Jestem bezpieczny”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Habina, A. (2015a). *Sprawozdanie z realizacji programu innowacyjnego „Do trzech razy sztuka”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Habina, A. (2015b). *Sprawozdanie z realizacji programu innowacyjnego „Poćwiczmy razem”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Kotarba-Kańczugowska, M. (2009). *Innowacje pedagogiczne w międzynarodowych raportach edukacyjnych*. Warszawa: Żak.
- Kubinowski, D. (2011). *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – metodyka – ewaluacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kwiecień, E. (2014). *Moliki książkowe*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Kwiecień, E. (2015). *Sprawozdanie z realizacji programu „Moliki książkowe”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Marzec, B. (2013). *Śladami przyrody – nasze środowisko*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Marzec, B. (2015). *Ewaluacja programu „Śladami przyrody – nasze środowisko”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Matwieiszyn, H. (2011). *W labiryncie ortografii*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Matwieiszyn, H. (2015). *Sprawozdanie z realizacji programu „W labiryncie ortografii”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Nowak, K. (2009). *Metoda problemowa w praktyce wychowania fizycznego*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Nowak, K. (2012). *Sprawozdanie z realizacji programu innowacyjnego „Metoda problemowa w wychowaniu fizycznym”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Piotrowska, P. (2010). *Uczeń na medal*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Piotrowska, P. (2012a). *Ewaluacja programu innowacyjnego „Uczeń na medal”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Piotrowska, P. (2012b). *Oswoić lekturę*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Piotrowska, P. (2015). *Sprawozdanie z realizacji programu „Oswoić lekturę”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Ryś, P. (2014). *Zadbajmy wspólnie o nasze bezpieczeństwo*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Ryś, P. (2015). *Podsumowanie innowacji pedagogicznej „Zadbajmy wspólnie o nasze bezpieczeństwo”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Skubisz, J. (2010). Nadzór nad wprowadzeniem innowacji pedagogicznych. W: M. Raczowska-Lipińska, E. Jagiełło (red.), *Innowacje w edukacji elementarnej* (s. 27-42). Józefów: Wydawnictwo WSGE.
- Tarasin, A. (2014). *Cztery strony świata*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Tarasin, A. (2015). *Sprawozdanie z realizacji programu „Cztery strony świata”*. Szkoła Podstawowa im. S. Konarskiego w Wielkiej Wsi.
- Tyłuś, U. (2010). Potrzeby i kierunki zmian innowacyjnych w ujęciu wybranych raportów oświatowych. W: M. Raczowska-Lipińska, E. Jagiełło (red.), *Innowacje w edukacji elementarnej* (s. 17-25). Józefów: Wydawnictwo WSGE.

Renata FILIPOWICZ

**POZAFORMALNA EDUKACJA OBYWATELSKA.
WOLONTARIAT – PRZYKŁAD ROZWIĄZAŃ INNOWACYJNYCH
W PRAKTYCE EDUKACYJNEJ**

Streszczenie

Edukacja obywatelska to szeroki i aktualny temat, dotyczący kształtowania wiedzy, umiejętności oraz postaw młodego pokolenia. Zasadnym jest rozszerzenie zagadnień związanych z wolontariatem w systemie edukacji. Promowanie, organizowanie i wspieranie wolontariatu w szkołach wymaga wprowadzenia do systemu pozaformalnych organizatorów wolontariatu, którzy w sposób profesjonalny przygotowują do niego uczniów i nauczycieli. Analizie teoretycznej i statystycznej poddano konkretny przypadek wprowadzenia wolontariatu do szkół na terenie powiatu gorlickiego. Jest to przykład wzmocnienia oraz poszerzenia formalnej edukacji obywatelskiej edukacją pozaformalną. Efekty wspólnych działań szkoły i organizacji pozarządowej są widoczne nie tylko w zestawieniach statystycznych, ale przede wszystkim w działaniach uczniów, prowadzących do nabywania kompetencji obywatelskich. Kształtowanie postaw altruistycznych i rozwój wolontariatu jest istotnym wyzwaniem dla systemu edukacji XXI wieku.

Słowa kluczowe: edukacja obywatelska, edukacja formalna i pozaformalna, wolontariat, szkolny klub/koło wolontariatu, koordynator wolontariatu, formy wolontariatu, działania wolontariackie, projekt edukacyjny, organizacja pozarządowa.

1. Wprowadzenie teoretyczne

Problematyka edukacji obywatelskiej jest obecna w rozważaniach na temat podejmowanych form aktywności Polaków, służących rozwojowi społeczno-gospodarczemu naszego kraju. Jedną z nich jest wolontariat, który buduje kapitał społeczny kraju, przeciwdziała wykluczeniu społecznemu, a także jest skuteczną metodą rozwiązywania problemów społecznych. Badania przeprowadzone przez Stowarzyszenie Klon/Jawor wykazują, że Polacy myślą zaangażowanie wolontariackie z innymi formami aktywności społecznej (np. zbiórki charytatywne) i nie wszyscy rozumieją właściwie pojęcie „wolontariat” (www.pozytek.gov.pl). Na potrzebę edukacji na temat wolontariatu zwrócono uwagę w dokumencie „Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce”, opracowanym w roku 2011 – Europejskim Roku Wolontariatu. Jego autorzy stwierdzają, że „niezbędne jest monitorowanie wdrażania nowej podstawy programowej pod kątem przekazywania treści dotyczących edukacji obywatelskiej, w tym wolontariatu” (tamże, s. 14). Słusznie zauważają, że treści dotyczące edukacji obywatelskiej w podstawie programowej kształcenia ogólnego są sformułowane w sposób bardzo ogólny i wymagają doprecyzowania na etapie realizacji. Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem M. Zahorskiej, zgodnie z którym polski system edukacji „nie tworzy warunków sprzyjających kształtowaniu umiejętności prowadzących do podejmowania działalności wolontariackiej” (Zahorska, 2004, za: Arczewska, Całek, Gliwcka i in., 2011, s. 14). Zagadnienia organizacji pozarządowych i wolontariatu są wprowadzone do programów szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia MEN z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r., poz. 977) w celach kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym zakłada „kształtowanie

u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie” (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, zał. nr 4). Podstawa programowa podkreśla, że w rozwoju społecznym procesie kształcenia uczniów na III i IV etapie edukacyjnym ważne jest m.in. kształtowanie postawy obywatelskiej. Na etapie szkoły gimnazjalnej w przedmiocie nauczania Wiedza o społeczeństwie (WOS) cel II kształcenia mówi o umiejętnościach ucznia w rozpoznawaniu problemów najbliższego otoczenia i szukania ich rozwiązań. Na IV etapie edukacyjnym cele i treści tego przedmiotu są kontynuowane. W celach kształcenia zakłada się, że uczeń rozpoznaje i szuka rozwiązania codziennych problemów życiowych w aspekcie prawa. Na realizację wymagań podstawy programowej ramowe plany nauczania w szkołach publicznych określają minimalny wymiar godzin na realizację treści przedmiotu WOS: w gimnazjum – 65 godzin, a w szkole ponadgimnazjalnej – 30 godzin (w zakresie rozszerzonym dodatkowo 240 lub 180 godzin przedmiotu) (Filipowicz, 2014, s. 47-49). W zależności od programu nauczania, treści dotyczące kształcenia postawy obywatelskiej są mniej lub bardziej rozbudowane, a czasami potraktowane jedynie zdawkowo. Polski system edukacyjny nie sprzyja kształtowaniu postaw altruistycznych i rozwojowi wolontariatu. Edukacja formalna na ten temat jest mocno ograniczona czasowo (limit godzin przedmiotu WOS) oraz ogólnikowo potraktowana w dokumentach prawa oświatowego.

Współczesny proces edukacji nie ogranicza się jednak tylko do oficjalnego systemu nauczania, zorganizowanego w publicznych i niepublicznych placówkach oświatowych. Uczniowie zdobywają konkretną wiedzę i umiejętności, będąc uczestnikami życia codziennego oraz angażując się w działania proponowane przez organizacje społeczne. Uczenie się zorganizowane instytucjonalnie, ale poza oficjalnymi programami nauczania w szkołach czy uczelniach wyższych, jest pozaformalną formą edukacji. Mogą ją prowadzić organizacje pozarządowe czy instytucje publiczne (np. biblioteki, domy kultury) z ukierunkowaniem na rozwój aktywności obywatelskiej dzieci, młodzieży i osób dorosłych. Pozaformalną formą edukacji jest uczenie się nieformalne zamierzone lub niezamierzone, niezorganizowane instytucjonalnie. Wolontariat może być zarówno pozaformalną, jak i nieformalną formą edukacji obywatelskiej. Angażując się w działania organizacji pozarządowych czy instytucji publicznych, młodzież uczy się funkcjonowania w grupie, wspólnego rozwiązywania problemów, a także poznaje reguły funkcjonowania społeczeństwa, w którym wzrasta (www.pozytek.gov.pl, 2011, s. 16).

Próby nadania wolontariatowi ruchu zorganizowanego podjęto w okresie ustrojowej transformacji naszego kraju – w 1993 roku powstały Regionalne Centra Wolontariatu, które obecnie działają niemalże w każdym województwie. Są to ośrodki (stowarzyszenia), które rekrutują i szkolą wolontariuszy, przygotowując ich do pracy, a także koordynują działaniami wolontariackimi na określonym terenie. Regionalne Centra Wolontariatu opracowały i wdrożyły liczne programy edukacyjne skierowane do grup zagrożonych marginalizacją oraz wykluczeniem. Są to programy aktywności społecznej, które przekonują o sensie i znaczeniu programowanego podejścia do wolontariatu jako formy edukacji obywatelskiej (Sztuka, 2007, za: Filipowicz, 2014). Szkoła, skupiona na edukacji formalnej, musi być wspierana pozaformalną edukacją obywatelską prowadzoną przez różne organizacje i instytucje.

2. Pozaformalna edukacja obywatelska w powiecie gorlickim – metodologiczne założenia badań własnych

Zainspirowanie problematyką wolontariatu, jako jedną z form edukacji obywatelskiej, skłoniło Autorkę artykułu do przestudiowania zagadnienia na konkretnym przykładzie.

2.1. Przedmiot i cel badań

Przedmiotem przeprowadzanych badań Autorka uczyniła wolontariat w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego. Analiza zagadnienia na przestrzeni 3 kolejnych lat szkolnych ukazuje sytuacje typowe i nietypowe dla rozwoju wolontariatu wśród młodzieży szkolnej. Głównym celem badawczym było poznanie sposobu wprowadzenia wolontariatu do szkół i jego funkcjonowanie.

Podjęcie tematu organizowania wolontariatu na III i IV etapie edukacyjnym wynika z ogromnej potrzeby zwrócenia uwagi na jego rolę we współczesnym procesie wychowania młodzieży. Wolontariat jest aktywnością charakterystyczną dla ludzi młodych, rzadko wykorzystywaną w procesie kształtowania postaw altruistycznych. Prawdłowo zorganizowany w szkole staje się źródłem satysfakcji, poczucia własnej wartości, rozwija wiedzę i doświadczenie uczniów/wolontariuszy.

2.2. Problemy badawcze

Formułując problemy badawcze, określa się obszar pewnej niewiedzy postawionej w pytaniach, na które następnie szuka się odpowiedzi. Niewiedza ta dotyczy szkół, w których – pomimo ograniczonych możliwości programowych i organizacyjnych – funkcjonuje wolontariat. Postawione pytania o dużym ładunku poznawczym to:

- 1) Od kiedy i w jaki sposób wolontariat został wprowadzony do szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego?
- 2) Czy wprowadzony do szkół wolontariat ma charakter statyczny, czy dynamiczny?
- 3) Jak funkcjonuje wolontariat w szkołach (formy organizacyjne i rodzaj/zakres podejmowanych działań)?

Przeprowadzone badania dotyczą opisu i analizy badanych faktów oraz zjawisk, zatem nie jest konieczne formułowanie hipotez.

2.3. Metody i techniki badawcze

Główną zastosowaną w tych badaniach metodą jest studium przypadku (*case study*), które dotyczy konkretnego przypadku edukacji obywatelskiej w formie wolontariatu. Pozwoliła ona na zgromadzenie informacji na temat funkcjonowania wolontariatu w kilkunastu szkołach gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego. Użytecznymi technikami w ramach *case study* były: rozmowa, analiza treściowa i formalna dokumentów dotyczących wolontariatu. Ponieważ metoda indywidualnych przypadków nie jest samodzielną metodą badawczą, w badaniach wykorzystano metodę pomocniczą – sondaż diagnostyczny z zastosowaniem technik ankiety i wywiadu, który przeprowadzono wśród uczniów/wolontariuszy, koordynatorów wolontariatu/nauczycieli i dyrektorów szkół.

2.4. Przebieg badań

Badania przeprowadzono na terenie powiatu gorlickiego, położonego na południowo-wschodnim krańcu województwa małopolskiego. Powiat tworzy 10 gmin, z tego 1 gmina miejska (Gorlice) oraz 2 gminy miejsko-wiejskie (Biecz, Bobowa). Na jego terenie funkcjonują: 2 licea ogólnokształcące, 7 zespołów szkół skupiających szkoły zawodowe i technika, 37 gimnazjów (w jednostkach organizacyjnych – zespoły szkół, zespoły szkolno-przedszkolne). Na terenie powiatu gorlickiego działają różnorodne organizacje pozarządowe, których zadania obejmują niemal wszystkie dziedziny życia społecznego (m.in. sport, kultura, edukacja, ochrona zdrowia).

Badania przebiegały 2-etapowo – w pierwszym etapie dokonano rozeznania funkcjonowania wolontariatu w szkołach, a w drugim przeprowadzono zasadnicze badania dotyczące przedmiotowej problematyki. Wyłoniono organizację pozarządową, profesjonalnie działającą na rzecz edukacji obywatelskiej oraz szkoły objęte jej wsparciem. Nawiązano kontakt z organizacją i szkołami, a następnie przeprowadzono zaplanowane badania.

3. Analiza wyników badań własnych

3.1. Wprowadzenie wolontariatu do szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego

Przystępując do diagnozy pozaformalnej edukacji obywatelskiej opartej na wolontariacie w powiecie gorlickim, dokonano rozeznania, od kiedy i w jaki sposób wolontariat został wprowadzony w szkołach na III i IV etapie edukacyjnym. Na podstawie analizy dokumentów szkół (statutów, programów wychowawczych), udostępnionych na stronach internetowych poszczególnych placówek, a także przeprowadzonego wywiadu wśród dyrektorów szkół, nauczycieli i opublikowanych wydarzeń z życia szkolnego, stwierdzono, że:

- 1) Do roku szkolnego 2011/2012 w żadnej szkole gimnazjalnej w powiecie gorlickim nie działał zorganizowany wolontariat.
- 2) Do roku szkolnego 2013/2014 w szkołach ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego nie funkcjonował zorganizowany ruch wolontariacki.
- 3) Wolontariat utożsamiany był tylko z działaniem akcyjnym typu Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, świąteczne zbiórki żywności czy Szlachetna Paczka.
- 4) W dokumentach szkolnych (z w/w lat) brak jest sprecyzowanych zapisów dotyczących długofalowych i zorganizowanych działań wolontariackich podejmowanych przez uczniów danej szkoły.
- 5) Podejmowane przez uczniów akcje dobroczynne wynikały z planów wychowawczych poszczególnych klas i zakresu działań funkcjonujących Szkolnych Kół Caritas.
- 6) Zagadnienia wolontariatu wprowadzane były ogólnikowo w ramach godzin z przedmiotu WOS (brak czasu na rozwinięcie problematyki).

Jak wykazała analiza statutów organizacji pozarządowych działających na terenie powiatu gorlickiego, spośród 308 organizacji (dane Starostwa Powiatowego w Gorlicach z roku 2014) tylko 1 zajmowała się organizowaniem wolontariatu – Kwiatonowickie Stowarzyszenie Homini (KSH). W jego statucie, w celach działalności organizacji, wyszczególniony jest punkt „6. Promowanie oraz organizowanie wolontariatu”

(zob. www.kwiatonowice.pl). Idąc obranym tropem poszukiwań materiałów empirycznych, nawiązano kontakt z wymienioną organizacją.

Kwiatonowickie Stowarzyszenie Homini rozszerzyło (od 2010 roku) zakres dotychczasowych działań o edukację obywatelską – wolontariat. Przeprowadzony wywiad z zarządem organizacji oraz analiza sprawozdań merytorycznych z działalności wykazały konkretną realizację zadań służących osiągnięciu zakładanego celu statutowego. Stowarzyszenie wprowadzało do szkół edukację na temat wolontariatu w ramach realizowanych projektów grantowych:

- „Pierwsze kroki z wolontariatem” – projekt Programu Operacyjnego Funduszu Inicjatyw Obywatelskich, realizowany w roku szkolnym 2012/2013.
- „Wolontariat edukacją obywatelską” – projekt Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej, realizowany w latach 2013/2014-2014/2015.
- „Czas na wolontariat” – projekt Programu Obywatele dla Demokracji, finansowany z Funduszy EOG, a realizowany w latach 2014/2015-2015/2016.

Grupą docelową podejmowanych działań edukacyjnych w ramach pierwszego i drugiego projektu byli uczniowie wybranych szkół gimnazjalnych, nauczyciele oraz społeczność lokalna szkół, a trzeci adresowany jest do uczniów i nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych.

Główne cele realizowanych projektów to: wprowadzanie zorganizowanego wolontariatu do szkół, rozwój aktywności obywatelskiej wśród młodzieży, a także podniesienie wiedzy uczniów, nauczycieli i rodziców na temat wolontariatu. Zaplanowana i systematyczna edukacja zarówno uczniów, jak też nauczycieli gimnazjów, obejmująca zagadnienia teoretyczne, przebiegała według opracowanego programu, który zawierał następującą tematykę:

- Idea wolontariatu w Europie i Polsce.
- Jak zostać wolontariuszem, motywacja do działań wolontariackich.
- Osobowy rozwój wolontariusza, jego zaangażowanie w środowisku lokalnym.
- Społeczny i psychologiczny aspekt wolontariatu.
- Współpraca młodzieży z seniorami – zintegrowanie działań społeczności lokalnej.
- Zarządzanie wolontariatem w praktyce szkolnej.
- Aspekt wychowawczy wolontariatu w pracy z młodzieżą.
- Wolontariat w edukacji obywatelskiej uczniów.

Tematy skierowane do uczniów i nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych to:

- Zarządzanie wolontariatem w praktyce edukacyjnej.
- Aspekty prawne wolontariatu.
- Jestem wolontariuszem – rozpoznaję oraz poszukuję rozwiązań problemów najbliższego otoczenia.

Zagadnienia teoretyczne prezentowane były na terenie szkół oraz w trakcie wyjazdów szkoleniowo-integracyjnych – miało to charakter szkoleń, seminariów, warsztatów, podczas których uczniowie/wolontariusze, nauczyciele/koordynatorzy wolontariatu w sposób praktyczny adaptowali pozyskaną wiedzę na temat wolontariatu. Zajęcia praktyczne odbywały się w ramach utworzonych Szkolnych Klubów/Kół Wolontariatu (SKW), których działaniami koordynował przygotowany do tego nauczyciel.

3.2. Dynamika rozwoju wolontariatu w szkołach powiatu gorlickiego

Utworzone SKW w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego oraz skupianych w nich wolontariuszy przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wolontariusze SKW w latach 2012-2015.

Lp.	Szkolny Klub/Koło Wolontariatu w szkole	Rok szkolny		
		2012/2013	2013/2014	2014/2015
Liczba wolontariuszy				
1.	Zespół Szkół nr 2 w Bieczu	0	31	31
2.	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Binarowej	0	33	33
3.	Zespół Szkół w Bystrej	15	11	25
4.	Miejski Zespół Szkół nr 1 w Gorlicach	0	26	37
5.	Miejski Zespół Szkół nr 3 w Gorlicach	0	29	17
6.	Miejski Zespół Szkół nr 5 w Gorlicach	19	21	25
7.	Zespół Szkół w Klęczanach	11	12	27
8.	Zespół Szkół w Kobylance	18	16	30
9.	Zespół Szkół w Kwiatonowicach	13	16	30
10.	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Libuszy	0	14	20
11.	Zespół Szkół w Ropicy Polskiej	17	14	30
12.	Zespół Szkół w Siarach	0	26	30
13.	Zespół Szkół w Stróżówce	20	30	30
14.	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Strzeszynie	0	0	7
15.	Zespół Szkół w Szymbarku	22	19	35
16.	Zespół Szkół w Zagórzanach	16	15	29
17.	Zespół Szkół Ekonomicznych w Gorlicach	0	0	20
18.	Zespół Szkół Zawodowych w Bobowej	0	0	33
19.	Zespół Szkół nr 1 w Gorlicach	0	0	58
20.	Zespół Szkół Zawodowych w Gorlicach	0	0	12
21.	Zespół Szkół Zawodowych w Bieczu	0	0	10
22.	Liceum Ogólnokształcące w Gorlicach	0	0	37
Razem		151	313	606

Źródło: badania własne.

Analiza zestawionych danych ilościowych wykazuje rosnącą liczbę szkół objętych pozaformalną edukacją obywatelską i zmienną (z tendencją rosnącą) liczbą wolontariuszy – członków SKW. Malejąca lub rosnąca liczba wolontariuszy uwarunkowana jest głównie klasą, do której uczniów/wolontariusz uczęszczał w danym roku szkolnym. Nie zawsze liczba uczniów/wolontariuszy klas III została w następnym roku szkolnym zrekompensowana liczbą nowych osób z klas I. Uczniowie/wolontariusze kończący gimnazjum kontynuowali lub nie swoją przygodę z wolontariatem na kolejnym etapie edukacyjnym.

Z zebranych materiałów faktograficznych wynika, że wraz z rosnącą liczbą SKW oraz ich członków wzrastała liczba nauczycieli przygotowanych do pełnienia funkcji koordynatora wolontariatu w danej szkole. Przedstawia się ona następująco:

- rok szkolny 2012/2013 – 9 koordynatorów, 1 na grupę 16,7 wolontariuszy;
- rok szkolny 2013/2014 – 16 koordynatorów, 1 na grupę liczącą 20,9 wolontariuszy;
- rok szkolny 2014/2015 – 35 koordynatorów, 1 na grupę liczącą 40 wolontariuszy.

Zaprezentowane dane potwierdzają, że wzrost liczby wolontariuszy nie jest równoznaczny ze wzrostem liczby nauczycieli przygotowanych do zarządzania wolontariatem w szkole. Zakładana, optymalna liczba członków SKW do prowadzenia przez nauczyciela/koordynatora to 15 uczniów/wolontariuszy. Zainteresowanie uczniów wolontariatem było tak duże, że trudno było ograniczać liczbę członków klubu. Nie generowało to jednak zainteresowania nauczycieli problematyką wolontariatu, co potwierdza zbyt mała liczba koordynatorów w stosunku do ogólnej liczby wolontariuszy chętnych do działań prospołecznych. Dyrektorzy szkół potwierdzili w rozmowach istnienie problemów z powierzeniem funkcji koordynatora wolontariatu, wśród których dominowały następujące wyjaśnienia: „brak w zespole odpowiedniej osoby”, „obciążenie nauczycieli innymi obowiązkami”, „rozproszone zatrudnienie”, „sytuacje rodzinne/osobiste nauczyciela”, zaś ze strony nauczycieli: „nie mają czasu na prowadzenie wolontariatu”, „nikt ich do tego nie przygotował”, „szkoła nie jest instytucją charytatywną, ale edukacyjną”, „odpowiadają i są rozliczani z jakości nauczania (wyników egzaminu)”, „zajmą się wolontariatem, jeżeli dyrektor im to zleci (nie można odmówić, lęk przed utratą pracy)”. Dyrektorzy szkół objętych nieformalną edukacją obywatelską z wielką odpowiedzialnością podeszli do zadania, dlatego wybór koordynatorów powstałych SKW był przemyślany i trafny, odpowiadając oczekiwaniom uczniów/wolontariuszy.

3.3. Funkcjonowanie wolontariatu w badanych szkołach powiatu gorlickiego

Uczniowie/wolontariusze pod kierunkiem koordynatora przeprowadzili rozeznanie potrzeb niesienia pomocy w szkole i środowisku lokalnym. Powstała w ten sposób „mapa potrzeb”, która była podstawą do planowania działań wolontariackich. Analiza udostępnionych planów pracy SKW, sprawozdań koordynatorów wolontariatu oraz wyczerpujących informacji na stronach internetowych szkół dała możliwość określenia form i rodzaju podejmowanych przez wolontariuszy działań (tabele 2 i 3).

Tabela 2. Formy i rodzaj działań SKW w badanych gimnazjach powiatu gorlickiego.

Formy wolontariatu, podejmowane działania	
Wolontariat akcyjny	Wolontariat stały, cykliczny
<ul style="list-style-type: none"> – organizowanie zbiórek świątecznych dla potrzebujących ze środowiska lokalnego szkoły; – zbiórki charytatywne w ramach corocznych akcji Marsz Żonkilowy oraz innych organizowanych w Gorlicach; – przygotowywanie paczek w ramach ogólnopolskiej akcji Szlachetna Paczka; – Światowy Dzień Chorego w instytucjach i środowisku lokalnym szkoły (odwiedziny u chorych, samotnych); – wykonanie upominków i składanie życzeń świątecznych pacjentom szpitala, mieszkańcom domu pomocy społecznej, osobom w środowisku lokalnym; – akcje na rzecz szkoły i środowiska lokalnego: piknik szkolny/wiejski, loterie fantowe, wystawy, kiermasze itd. 	<ul style="list-style-type: none"> – pomoc w nauce uczniom młodszym i osiągającym niskie wyniki; – pomoc w organizowaniu zajęć w świetlicy szkolnej, środowiskowej; – zbiórka plastikowych nakrętek, przyborów szkolnych; – pomoc w przygotowywaniu zabaw andrzejkowych, mikołajek w przedszkolu, domu dziecka; – czytanie bajek dzieciom w przedszkolu; – odwiedziny u wybranych osób samotnych – towarzyszenie, pomoc w codziennych sprawach; – towarzyszenie niepełnosprawnemu koledze/koleżance w szkole, w domu; – organizowanie spotkań integracyjnych z podopiecznymi warsztatów terapii zajęciowej, ośrodka szkolno-wychowawczego.

Zródło: badania własne.

Tabela 3. Formy i rodzaj działań SKW w badanych szkołach ponadgimnazjalnych powiatu gorlickiego.

Formy wolontariatu, podejmowane działania	
Wolontariat akcyjny	Wolontariat stały, cykliczny
<ul style="list-style-type: none"> – Światowy Dzień Chorego w instytucjach leczniczych i pomocowych powiatu (organizacja, zaangażowanie); – współorganizowanie akcji charytatywnych w ramach imprez miejskich, powiatowych typu Marsz Żonkilowy, Pożegnanie wakacji, Spartakiada niepełnosprawnych; – udział w akcji Szlachetna Paczka, Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy; – wigilia, śniadanie wielkanocne na oddziałach szpitala. 	<ul style="list-style-type: none"> – towarzyszenie mieszkańcom 2 domów pomocy społecznej w Gorlicach; – towarzyszenie chorym wybranych oddziałów szpitala gorlickiego, hospicjum w Stróżach; <ul style="list-style-type: none"> – pomoc w nauce dzieciom z rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka; – asystowanie niepełnosprawnym podczas wycieczek, wyjazdów wakacyjnych; – pomoc w organizowaniu i prowadzeniu imprez wewnętrznych w domach pomocy społecznej, np. dzień otwarty, święto plonów, wigilia.

Zródło: badania własne.

Z uogólnionych zestawień w tabelach 2 i 3 wynika, że zasadnicze formy podejmowanych działań SKW to wolontariat akcyjny, a także stały lub cykliczny. Ich różnorodność jest adekwatna do potrzeb na danym terenie oraz możliwości wolontariuszy. Zinventaryzowane potrzeby w najbliższym środowisku wywołały motywację do działania oraz pytania: co możemy zrobić, zmienić, jak pomóc. Wspólnie planowano i rozdzielano zadania do wykonania. Zostanie wolontariuszem, otrzymanie pomarańczowej koszulki i identyfikatora było dla uczniów wyróżnieniem oraz zobowiązaniem. Opracowane w szkołach regulaminy działań SKW stawiały uczniom konkretne wymagania, tj.: odpowiedzialność, systematyczność, gotowość do pracy, ale również nie zaniedbywanie obowiązków ucznia.

W ramach projektu „Czas na wolontariat” do 1 ze szkół ponadgimnazjalnych wprowadzono 3-letnią edukację na temat wolontariatu. Uczniowie wybranej I klasy Zespołu Szkół Ekonomicznych w Gorlicach są prowadzeni według autorskiego programu wychowawczego, opartego na idei wolontariatu szkolnego. Program obejmuje: rozszerzone treści przedmiotu WOS o zagadnienia związane z wolontariatem, systematyczne szkolenia, warsztaty na temat rozpoznawania potrzeb, problemów w środowisku i planowania rozwiązań, poznawanie zagadnień późnej dorosłości, procesu starzenia się człowieka, a także działania praktyczne w domu pomocy społecznej (połączenie edukacji teoretycznej z praktyczną).

3.4. Wnioski z badań własnych

Analiza zebranego materiału faktograficznego na temat funkcjonowania wolontariatu w szkołach na terenie powiatu gorlickiego pozwala odpowiedzieć na postawione pytania badawcze. Wolontariat do szkół na III i IV etapie edukacyjnym został wprowadzony przez 1 organizację pozarządową. Pozaformalną edukację obywatelską – wolontariat – wdrożono w ramach 3 projektów edukacyjnych, z których 2 adresowane były do uczniów i nauczycieli gimnazjów, a 1 do uczniów i nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. Program edukacji miał wymiar teoretyczny i praktyczny. W tym konkretnym przypadku pokazano, że – pomimo ograniczonych możliwości programowych i organizacyjnych – wolontariat może funkcjonować w szkołach. Wymaga to zaangażowania całej społeczności

szkolnej, a także systematycznej i szerokiej edukacji na temat wolontariatu zarówno uczniów, jak też nauczycieli.

Wprowadzona do szkół edukacja obywatelska – wolontariat – ma charakter dynamiczny. W 3 kolejnych latach szkolnych w powiecie gorlickim wzrosła liczba szkół ze zorganizowanym wolontariatem w postaci Szkolnych Klubów/Kół Wolontariatu oraz wolontariuszy. Zainteresowanie wolontariatem jest niewspółmiernie większe u uczniów niż nauczycieli. Koordynatorów szkolnego wolontariatu (przewodników działań) jest zbyt mało, aby efektywnie zagospodarować zapal uczniów do działań prospołecznych. Przyczyn tego stanu rzeczy można dopatrywać się w zasobach kadry pedagogicznej szkoły, indywidualnych możliwościach nauczycieli, stylu kierowania szkołą oraz wiedzą nauczycieli na temat wolontariatu i jego znaczenia w procesie wychowawczym.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy ustalono, że wolontariat w szkołach ma formę stałą i akcyjną. Uczniowie/wolontariusze skupieni w Szkolnych Klubach/Kołach Wolontariatu na początku opracowali „mapę potrzeb” najbliższego środowiska szkoły (zamieszkania), a następnie, razem z koordynatorem wolontariatu, określili własne zasoby i możliwości pomagania innym – planowali działania, które są różnorodne, adekwatne do grup wiekowych wolontariuszy i możliwości organizacyjnych (miejsce zamieszkania, pozyskanie koordynatora, przewodnika działań w społeczności lokalnej). Rodzaje podejmowanych działań w ramach danej formy wolontariatu są jednorodne, ale prowadzone w różnych środowiskach (wiejskim, miejskim, instytucjach leczniczych i pomocowych) oraz na zróżnicowanym poziomie wykonalności.

4. Dyskusja

Opisany przypadek wprowadzenia do szkół wolontariatu przez organizację pozarządową jest przykładem realizacji założeń dokumentu „Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce” z 2011 roku. Wynika z niego jednoznacznie, że za priorytetowe należy uznać znaczenie zagadnień związanych z wolontariatem w systemie edukacji oraz wspierania edukacji formalnej edukacją pozaformalną, ukierunkowaną na rozwój aktywności obywatelskiej. Przekazywanie uczniom podstawowej wiedzy dotyczącej wolontariatu zapewnia aktualnie obowiązująca podstawa programowa, która na etapie realizacji zależy od dopuszczonych do użytku przez dyrektorów szkół programów wychowania i nauczania. Promowanie modelu edukacji obywatelskiej zorientowanej na wolontariat w konkretnej szkole związane jest z zarządzaniem zasobami ludzkimi, wyborem programu nauczania WOS, liczby godzin przeznaczonych na realizację treści podstawy programowej oraz praktycznych możliwości wprowadzenia zorganizowanego wolontariatu w zróżnicowanych formach. Upowszechnienie metod nauczania promujących aktywność obywatelską i wolontariat wymaga przygotowania do tego nauczycieli. Prezentowany przykład jednoznacznie potwierdza konieczność dobrego przygotowania nauczycieli do prowadzenia wolontariatu w szkołach. Ich niezadawalająca wiedza na ten temat, ograniczone możliwości programowe i czasowe sprawiają, że tematykę wolontariatu traktują formalnie. Na tym tle słusznie zapisano w punkcie 10 rekomendacji „Długofalowej polityki rozwoju wolontariatu w Polsce”, aby wprowadzić do systemu kształcenia nauczycieli programy nauczania związane z edukacją nieformalną, jaką jest wolontariat. Perspektywa wprowadzenia do szkół wolontariatu według modelu powiatu gorlickiego wydaje się uzasadniona i godna uwagi. Z jednej strony można byłoby w przyszłości stworzyć model współpracy z organizacjami pozarządowymi, w którym obydwie strony

realizować będą zbieżne cele statutowe i programowe, a z drugiej odwołać się do założeń rozwoju wolontariatu w Polsce i dodatkowo wzmocnić formalną edukację obywatelską ukierunkowaną na wolontariat. Jak wykazały przedstawione wyniki badań, pozaformalny organizator wolontariatu na terenie powiatu gorlickiego jest tylko 1, a potrzeby są ogromne. Koniecznym jest także systemowe wsparcie organizatorów wolontariatu – organizacji pozarządowych i instytucji publicznych, prowadzących nieformalną edukację obywatelską (domy kultury, biblioteki, ośrodki pomocy społecznej oraz inne współpracujące z wolontariuszami). Wsparcie finansowe, programowe i organizacyjne stworzy lepsze niż obecnie warunki do rozwoju wolontariatu w Polsce.

5. Podsumowanie

Systematyczna edukacja uczniów na temat wolontariatu oraz przygotowanie nauczycieli do pełnienia funkcji koordynatora szkolnego wolontariatu to podstawy w procesie budowania społeczeństwa obywatelskiego. Aby wolontariat stał się powszechną formą aktywności obywatelskiej, powinien być uwzględniony w programie dydaktyczno-wychowawczym każdej szkoły na wszystkich etapach edukacji. Na temat wdrażania wolontariatu w szkołach dyskutuje się na forum portalu ngo.pl. Padają tam propozycje m.in. wprowadzenia do szkół obowiązkowego wolontariatu, stwarzania możliwości angażowania się uczniów w działania społeczne czy wdrożenia metody pracy formacyjnej z młodzieżą. Każda propozycja jest godna uwagi i świadczy o rosnącym zainteresowaniu edukacją obywatelską w formie wolontariatu. Zanim jednak w Polsce zostaną podjęte decyzje systemowe, należy praktykować różnorodne rozwiązania (regionalne, jednostkowe) wprowadzenia wolontariatu do szkół. Dobrym przykładem jest prezentowane rozwiązanie na terenie powiatu gorlickiego. Szkoły objęte pozaformalną edukacją obywatelską wprowadziły do programów wychowawczych, kalendarza wydarzeń szkolnych, współpracy ze środowiskiem lokalnym wolontariat, czyli zaplanowane, konkretne angażowanie się uczniów w działania społeczne. Dyrektorzy szkół, widząc efekty aktywności w wolontariacie, poszukują możliwości podnoszenia kompetencji nauczycieli do organizowania i kierowania prospołeczną aktywnością uczniów. Z pomocą przychodzi Małopolski Kurator Oświaty, który przydzielił granty na organizowanie szkoleń dla nauczycieli na temat wolontariatu (por. www.gce.krakow.pl). Wspólne działania organizacji pozarządowych, szkół, organów odpowiedzialnych za oświatę na danym terenie prawdopodobnie przyniosą w najbliższej perspektywie wymierne efekty w postaci zorganizowanego wolontariatu w każdej szkole.

Wybrane formy organizacyjne wolontariatu w szkołach na terenie powiatu gorlickiego, rodzaj i zakres podejmowanych przez uczniów/wolontariuszy działań są odpowiedzią na społeczne i osobiste ich oczekiwania. Są potwierdzeniem właściwego rozumienia pojęcia wolontariatu, które nie jest tożsame z innymi formami aktywności społecznej (tj. jednorazowa pomoc, datki do puszek itd.). Zakres treściowy pojęcia wolontariatu „ewaluował, od aktywności wyłącznie pomocowej, wynikającej z poglądów religijnych, poprzez akt szacunku dla człowieka, do nieodłącznego elementu życia społecznego, stając się fundamentem dojrzałej demokracji” (Barańska, 2013, s. 301). Obecnie wolontariat „nie jest grą pozorów kojarzoną przez starsze pokolenie z czynami społecznymi”, ale „wyznacznikiem sensu podejmowania pracy wolontariackiej w różnych postaciach” (Kosiedowska, Braun, Wnuk, Misztela, 2007, s. 6). Jest sposobem wychowania młodzieży, przygotowania jej do przyszłych ról społecznych i podejmowania odpowiedzialnych

zadań w dorosłym życiu. Edukacja obywatelska prowadzona w paralelnych formach edukacyjnych (formalnych, pozaformalnych, nieformalnych) może holistycznie objąć zagadnienie wolontariatu w polskiej szkole i jej środowisku.

Bibliografia

- Arczewska, M., Całek, G., Gliwcka, E. i in. (2011). *Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce*. Pobrane z: www.pozytek.gov.pl (dostęp 11.10.2014).
- Barańska, M. (2013). Idea wolontariatu w społeczeństwie obywatelskim. W: E. Solarczyk-Ambrozik (red.), *Całozyciowe uczenie się jako wyzwolenie dla teorii i praktyki edukacyjnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.
- Filipowicz, R. (2014). Wolontariat w praktyce edukacyjnej. W: *Acta Paedagogicae IX*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove.
- Kosiedowska, E., Braun, K., Wnuk, J., Misztela, M. (2007). *Wolontariat w szkole. Organizacja i prowadzenie szkolnego klubu wolontariusza*. Warszawa: Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu.
- www.gce.krakow.pl (dostęp 11.09.2015).
- www.kwiatonowice.pl (dostęp 11.09.2015).
- www.ngo.pl (dostęp 15.09.2015).
- www.powiatgorlicki.pl (dostęp 21.10.2015).
- www.pozytek.gov.pl (dostęp 11.10.2014).
- www.wolontariat.gorlice.pl (dostęp 18.09.2015).

Strony internetowe szkół objętych pozaformalną edukacją obywatelską:

kromer-gorlice.pl; kwiatonowice.pl; lukasiewicz.gorlice.pl; mzs1.gorlice.pl; mzs3.gorlice.pl; mzs5.gorlice.pl; strzeszyn.szkoły.biecz.pl; szkolasiary.republika.pl; zs2biecz.c0.pl; zse.gorlice.pl; zspbinarowa.eu; zspbystra.stefa.pl; zskleczany.pl; zskobylanka.szkolnastrona.pl; zsplibusza.pl; zsrpicapolska.pl; zsstrozowka.republika.pl; zsszymbark.pl; zszagorzany.ayz.pl; zsz.bobowa.pl; zszbiecz.pl; zszgorlice.iap.pl (dostęp 02-30.09.2015).

PATRON/BOHATER SZKOŁY W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Streszczenie

Szkoły posiadające swojego patrona lub bohatera podejmują szczególne działania wychowawcze wokół najważniejszej idei z nim związanej, która ukierunkowuje pracę edukacyjną placówki. Wielowymiarowość i różnorodność form oddziaływania wychowawczego wzbogaca tradycję oraz obrzędowość szkoły, nadając jej barwności i cech wyróżniających w środowisku lokalnym. Systematyczna i celowa praca wychowawcza integruje wszystkie podmioty edukacji, daje poczucie identyfikowania się ze szkołą, jak również jest wizytówką i ważnym elementem promocji placówki oświatowej.

Słowa kluczowe: patron/bohater szkoły, szkolny program wychowawczy, praca wychowawcza wokół patrona szkoły.

1. Wstęp

Dyrektor szkoły odpowiada za zapewnienie wszystkim uczniom optymalnych warunków rozwoju intelektualnego, społecznego i moralnego, które wielostronnie stymulują sfery osobowości. Powinien dbać o integrację społeczności uczniów i nauczycieli oraz szeroką współpracę ze środowiskiem lokalnym. Jest także odpowiedzialny za realizację misji szkoły, dlatego musi wykazać szczególną dbałość o rozumienie przez nauczycieli głównego przesłania, które zawiera się we wszelkiej aktywności podmiotów szkoły, tj. uczniów i ich rodziców. Sens tych rozważań jest ważny i aktualny w każdej placówce oświatowej, gdyż stanowi integralną część programu edukacyjnego szkoły. To w misji określone jest to, co uczniowie, nauczyciele oraz rodzice mają robić i czym się kierować. Wymaga to spójności myślenia i dążenia do tego, aby wartości ujęte w misji szkoły stały się dla niej obowiązującą tradycją. Sprzyja temu dokładne sprecyzowanie wizji danej placówki, określenie celów oraz rozpisanie konkretnych zadań i działań, związanych z jej rozwojem. Wizję szkoły określa się planem jej rozwoju, na który składają się programy nauczania i zajęć pozalekcyjnych, projekty edukacyjne, doskonalenie nauczycieli, współpraca ze środowiskiem oraz rozwój infrastruktury. Postępowanie to jest synergicznie związane z opracowanym i zatwierdzonym do realizacji programem wychowawczym szkoły.

2. Patron/bohater szkoły inspiracją dla szkolnego wychowania

Świadome oraz celowe planowanie zadań w szerokim obszarze oddziaływań wychowawczych jest zatem tak naprawdę urzeczywistnieniem wizji szkoły. Patron lub bohater szkoły jest dobrą inspiracją do organizowania pracy wychowawczej. Patronami szkół mogą być postacie świętych lub osobistości polskiej kultury, np. artyści, pisarze, poeci, malarze czy muzycy. Za patronów placówek oświatowych można także wybierać znaczące postacie historyczne, jednak ważne jest, aby nie były to osoby kontrowersyjne, które mogłyby być narażone na rewizję postaw, poglądów i wartości. Przyjęło się również, że szkołom mogą patronować też organizacje.

Warto podkreślić, że najważniejsza w tej kwestii jest świadomość, jakie wartości będziemy promować, odwołując się do patrona, jakie idee będą nam wskazywać drogę w długofalowym procesie wychowania szkolnego. W. Kozłowski, pisząc o bohaterze/

patronie szkoły i jego miejscu w życiu szkolnej społeczności, zwraca uwagę na istotę rozróżnienia słów „patron” oraz „bohater”. Uważa on, że pojęcie „patron” wiąże się z patronowaniem, czyli opieką. Patroni, obrońcy, protektorzy to święci godni naśladowania, orędownicy, opiekunowie. Termin „bohater” z kolei to postać, której imię nosi szkoła – ktoś, kto odznaczał się odwagą, męstwem, ofiarnością i wyjątkowymi zasługami dla dobra innych (Kozłowski, 1979, s. 8), kto jest uosobieniem doskonałości, ideałem społecznym, który przez zasługi swego życia oraz przeciwstawianie się pozbawionemu wyższych wartości otoczeniu fascynuje i – choć niejednokrotnie tworzą się wokół jego życia legendy (tamże, s. 9) – jest jednostką godną naśladowania.

Pomysłów na różnorodne działania wychowawcze związane z patronem szkoły można mieć wiele, a każdy z nich może być wartościowy i pożyteczny. Zazwyczaj szkoły podejmują następujące działania: przygotowywanie akademii, wykonywanie gazetek ściennych, urządzenie kącika patrona, redagowanie gazet szkoły, wieczornice, konkursy, turnieje, olimpiady dotyczące wiedzy o patronie, małe formy teatralne, sesje popularno-naukowe, konkursy plastyczne, muzyczne, poetyckie. Popularne są także dni patrona, wycieczki szlakiem lub po miejscach jego pamięci, wyjścia do muzeów, jak również gromadzenie w izbie pamięci lub księdze patrona eksponatów, zdjęć, filmów, nagranych słuchowisk, literatury z nim związanej. Na lekcjach języka ojczystego, historii, godzinach wychowawczych i innych zwraca się uwagę na wartości osobowe patrona oraz powinności współczesnych pokoleń Polaków wobec historii narodu, patriotyzmu i tradycji. Inwestycja w przyszłość dzieci i młodzieży, oparta na wszechstronnym oraz holistycznym rozwoju jednostki, ma swoje źródło w wartościach uniwersalnych, takich jak dobro, prawda i piękno. Patron jest opiekunem, protektorem, obrońcą wartości, zachowań i postaw, dlatego wskazuje drogę, wyznacza cele wychowania.

Budowanie życia społeczności szkolnej wokół patrona ma głęboki sens wychowawczy, gdyż jest on wzorem i autorytetem godnym podziwu oraz szacunku. Mądrze wybrany pozwala jasno określić system wartości uznawany za ważny dla społeczności szkoły. Pozytywne sposoby oddziaływania wychowawczego oraz działanie przez przykłady, wzory i autorytety są bodźcem określonym jako naturalna zdolność do obserwowania innych osób oraz naśladowania ich. Wyróżniająca się osoba z pozytywnymi cechami stanowi wzór i jest przykładem potwierdzającym, że warto ją naśladować. Identyfikujemy się z nią, naśladujemy ją, przejmujemy jej sposób wartościowania oraz postrzegania rzeczywistości, upodobniamy się do niej. Postawa taka wynika z partycypacji, mamy z nią do czynienia, jeśli w drugiej osobie poszukujemy cech oraz wartości, które uznajemy za słuszne i godne (Zaślona, 2012, s. 12). O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza wychowania pisze K. Olbrycht (2007), podkreślając, że mają one priorytetowe znaczenie, choć oczywiście na początku trzeba jasno i klarownie określić, jaką wizję człowieka przyjmujemy za podstawę refleksji o wychowaniu, jakie cele sobie stawiamy oraz które wartości uznajemy za ważne.

Zamieszczony poniżej tekst „Mowy w imieniu Jana Długosza” wygłoszonej z okazji ślubowania klas I w I Liceum Ogólnokształcącym w Nowym Sączu jest przykładem odwołania się do wartości, czynów i zasług jednego z najznakomitszych umysłów ówczesnej epoki – patrona szkoły.

Rok 2015 uchwałą podjętą przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej został poświęcony wybitnemu Polakowi, patriocie, znakomitemu historykowi, księdzu kanonikowi, Janowi Długoszowi.

Nasza społeczność poczyniła starania, aby godnie uczcić jego pamięć. Szkoła, która w 1925 roku za Patrona obrała osobę Jana Długosza, bez mała 200 lat kształci i wychowuje młode pokolenia. Kształtuje serca i umysły ludzi, którzy byli, są i zapewne będą zaliczani do najprzedniejszej elity naszego kraju. Fakt ten całe nasze środowisko napawa dumą i radością, ale jest także ogromnym zobowiązaniem i edukacyjno-pedagogicznym wyzwaniem, któremu winniśmy odpowiedzialnie sprostać.

Jan Długosz to najznakomitszy umysł ówczesnej epoki. W czynach i dokonaniach tej osobistości władze oświatowe, organy prowadzące naszą placówkę, nauczyciele, rodzice oraz uczniowie dostrzegali i nadal widzą ogromne możliwości i inspiracje do różnych działań edukacyjnych oraz wychowawczych.

Na wielu polach społecznej aktywności poczynania Długosza kończyły się sukcesem. Był wszakże nie tylko wybitnym historykiem i dziejopisem, osobą postępującą po coraz to wyższych szczeblach duchownej kariery, by u końca ziemskiej wędrówki zostać nominatem na biskupstwo lwowskie. Pełnił także rolę i zadania dyplomaty, będąc specjalistą od zagadnień polsko-krzyżackich. Znany go również jako nauczyciela oraz wychowawcę królewskich dzieci, znakomitego prawnika i gospodarza kościelnych dóbr. Był też mecenasem i fundatorem wielu budowli o charakterze świeckim i religijnym, powiernikiem biskupich, a później królewskich planów i zamiarów.

Jego szerokie horyzonty humanistyczne, poglądy, aktywność, pracowitość, upór i śmiałe dążenie do wytyczonego celu budzą uznanie i podziw. Jan Długosz uczył patriotyzmu, szacunku do przeszłości i historii własnego kraju, czerpania z przeszłości dumy i poczucia godności. Zachęcał do tego, abyśmy Ojczyźnie ofiarowali tyle, na ile nas stać i pozwalają nam nasze siły oraz stan naszego umysłu.

Dzisiaj, w ten wyjątkowy, szczególny i uroczysty dzień gratuluję uczniom klas I przyjęcia do grona społeczności uczniowskiej I Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Długosza w Nowym Sączu.

Niechaj słowa złożonej przysięgi wzmacniają motywację do uczenia się, rozwijania zdolności i zainteresowań poznawczych. A wzór Patrona szkoły niech będzie inspiracją do stawiania sobie wymagań w świadomej i odpowiedzialnej nauce oraz pracy nad wzbogacaniem swojej osobowości w imię idei humanistycznych i wartościowych wyborów moralnych.

Szczęść Boże!

W okresie dorastania, w fazie życia około 12-16 lat, wzrasta u młodzieży krytycyzm, samodzielność myślenia, rozwija się potrzeba samorealizacji, ale także dostrzega się tendencje autokreacji, oparte na systemie wartości społeczno-moralnych. Z tego też względu warto podjąć długofalową i systematyczną pracę nad przybliżeniem uczniom patrona czy bohatera szkoły w oparciu o system wartości, treści poznawcze oraz zaangażowanie emocjonalne. W tym miejscu należy zaznaczyć, że praca wychowawcza

powinna być bezwzględnie adekwatna do wieku rozwojowego ucznia, jego zasobu wiedzy o świecie i sobie samym, zgodna ze stadium rozwoju moralnego oraz społecznego. Uzasadniona jest praca wychowawcza wokół patrona od najwcześniejszych lat szkolnych, z przestrzeganiem podstawowej zasady nauczania – stopniowania trudności w procesie poszerzania i pogłębiania o nim wiedzy. Patron niekoniecznie musi być idealny, jego niedoskonałości i słabości są ludzkie, ale bohater czy patron szkoły powinien posiadać przynajmniej jedną konkretną, określoną wartość o walorze uniwersalnym, ponadczasowym, dającą się przenieść na grunt współczesnej rzeczywistości.

Praca wychowawcza dotycząca patrona/bohatera szkoły jest ważnym obszarem wkomponowanym w proces szkolnego wychowania. Patronowi powierzamy nadzieje, mamy z nim „więzi duchowe”, chcemy czynić dobro, gdyż zależy nam, aby wracać do wartości zapomnianych, aby honor, uczciwa praca, patriotyzm, moralna odpowiedzialność czy godność były podstawą naszego człowieczeństwa. Jeśli przemyślana i celowa praca wokół patrona prowadzona jest w atmosferze odświętności, z uwzględnieniem symboli oraz obrzędowości, stanowi centralny punkt integrujący wszelkie oddziaływania wychowawcze placówki oświatowej. Warto przywiązywać uwagę do pielęgnowania tradycji związanej z patronem szkoły. Ceremoniał szkolny, jego symbolika, ukształtowane obyczaje i obrzędy pełnią wiele funkcji, do których zaliczyć należy: reprezentatywną, komunikacyjną oraz ekspresywną. Pozwalają one na pobudzanie refleksji i przeżyć wewnętrznych, wynikających z doświadczanych emocji, dlatego ich kultywowanie i dbałość o ceremoniał, obrzędy zewnętrzne oraz symbole sprzyjają pracy wychowawczej przy założeniu, że nauczyciele, uczniowie oraz ich rodzice znają i rozumieją sens oraz aksjologiczny wymiar tej pracy. Szkoła, która ma swojego patrona zyskuje tożsamość w środowisku, wyróżnia się spośród innych bezimiennych placówek oświatowych. Patron daje poczucie przynależności do wspólnoty, wspólne działania integrują w zaangażowaniu uczniów, nauczycieli, rodziców, dyrekcję szkoły, organy je prowadzące i nadzorujące. Wspólne sukcesy, obchody święta czy dni patrona łączą w poczuciu wypełniania zadań i dumy, dają satysfakcję. Klimat przynależności i bogactwo obrzędowości nadają szkole barwności, jednocześnie będąc jej dobrą wizytówką, promującą placówkę w środowisku lokalnym. Obchody święta patrona szkoły sprzyjają promocji miasta, przyjmowaniu gości z zaprzyjaźnionych szkół i instytucji, nawiązywaniu kontaktów o wymiarze ogólnopolskim, a czasem nawet międzynarodowym. To znakomita okazja, aby wychodząc na zewnątrz szkoły, informować o aktualnych jej osiągnięciach, a mówiąc o patronie – budować pozytywny wizerunek tej placówki w środowisku jako szkoły aktywnej, twórczej i dobrze wdrażającej w praktykę rozwiązania innowacyjne.

3. Życie i działalność Jana Długosza inspiracją do pracy edukacyjnej wokół patrona szkoły w liceum ogólnokształcącym

Sensu oddziaływań wychowawczych w powiązaniu z programami nauczania wielu przedmiotów w liceum ogólnokształcącym można szukać w życiu i działalności patrona szkoły. Uznanie za celowe poznanie przez młodzież faktów z życia i z wielostronnej działalności Jana Długosza stanowi dobrą podstawę do gromadzenia materiałów z różnych źródeł, pogłębiania wiedzy historycznej, wiązania jej w struktury umiejscowione w zakresach treści różnorodnych przedmiotów, dając tym samym inspirację do poszukiwania nowych rozwiązań metodycznych w prowadzeniu lekcji.

W roku szkolnym 2015/2016 szczególnie uzasadnione jest przypomnienie dokonań Jan Długosza, poznanie jego wkładu do kultury i dziedzictwa narodowego, ponieważ:

- rok 2015 jest 600. rocznicą urodzin księdza – kanonika i biskupa Jan Długosza;
- społeczność I LO w Nowym Sączu powinna podjąć szersze niż dotychczas działania wychowawcze i edukacyjne, wynikające z przyjętego programu wychowawczego szkoły oraz wartościowej idei Jana Długosza: „Każdy jest winien ojczyźnie tyle, na ile go stać”.

Opracowanie spójnego, wszechstronnego oraz wielopłaszczyznowego programu wychowawczego, problemowo i treściowo synergicznego z kształceniem przedmiotowym, w którym będzie można wykorzystać tematykę dotyczącą życia oraz działalności patrona szkoły, daje podstawę do pracy dydaktycznej i tworzy aksjologicznie wartościową podbudowę do oddziaływań wychowawczych, a przez to w efekcie generuje lepszą jakość pracy szkoły.

Taki koncepcyjny wysiłek umożliwi zaprojektowanie oraz ujednolicenie pogłębionych działań i wysiłków edukacyjnych po to, aby:

- rozwijać u uczniów postawy przynależności do wspólnoty szkolnej oraz identyfikowania się z nią;
- kształtować postawy patriotyczne i prospołeczne;
- wyrabiać poszanowanie do przeszłości ojczyzny oraz symboli szkolnych i narodowych;
- utrzymywać szacunek do wychowawców, nauczycieli, pracowników szkoły oraz samych siebie.

Aktywność Jana Długosza na arenie międzynarodowej i jego dyplomatyczne sukcesy mogą stanowić kanwę do budowania poczucia dumy z naszych narodowych osiągnięć, uczyć, jak bronić dobrego imienia Polski na świecie, jak reprezentować własną tożsamość narodową w sposób godny i odpowiedzialny, czyli jak być mądrym oraz skutecznym ambasadorem polskich spraw.

Przykładowo, moduł tematyczny „Jan Długosz jako uczeń i student” daje możliwość mówienia zarówno o historii wychowania i uniwersytetów, ale również – traktując nieco szerzej ten problem – o tym, że współczesnemu człowiekowi potrzebne jest nie tylko politechniczne doskonalenie i wyćwiczenie umiejętności przygotowujących do wykonywania konkretnego zawodu, lecz także wykształcenie humanistyczne. W świecie globalizacji, relatywizmu moralnego konieczny powinien być namysł nad własną życiową postawą, który jest wynikiem wiedzy i umiejętności, ale również pochodną szerszego i refleksyjnego oglądu rzeczywistości w odniesieniu do wartości humanistycznych, personalistycznych oraz moralnych.

Takie rozumienie edukacji szkolnej to odpowiedzialne unaocznienie i celowe kształtowanie przez nauczycieli postaw społecznej odpowiedzialności obywatelskiej. Wymaga to systematycznej pracy, rozłożonej na 3-letni cykl kształcenia w liceum ogólnokształcącym, w oparciu o szeroką wiedzę interdyscyplinarną oraz jej rozumienie w kontekście przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. W społeczeństwie wiedzy, informatyzacji i uczenia się przez całe życie edukacja ma znaczenie priorytetowe. Uzasadnienie tej myśli znajdujemy w światowym raporcie o edukacji J. Delorsa, który został przyjęty przez wszystkie państwa wysokorozwinięte do realizacji poprzez systemy edukacji.

Cele ogólne:

- Wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności potrzebne do rozumienia środowiska kulturowego i jego historycznych uwarunkowań – zarówno tych lokalnych i regionalnych, jak też o wymiarze ogólnopolskim oraz europejskim.
- Uspołecznienie poprzez wrastanie w kulturę środowiska szkolnego regionalnego i krajowego.
- Rozbudzanie postaw przynależności i tożsamości kulturowej.
- Wyrabianie świadomości bogactwa kulturowego, piękna pamiątek narodowego dziedzictwa oraz poczucia dumy z przynależności do „Długoszowej rodziny”.
- Wdrażanie do myślenia naukowego poprzez umiejętność wnioskowania na podstawie analizowania śladów – źródeł historii.
- Rozbudzanie motywacji do uczenia się poprzez poznawanie i korzystanie z różnych źródeł informacji (gromadzenie materiałów, porządkowanie, selekcjonowanie, analizowanie, prezentowanie materiałów, powtarzanie, wyjaśnianie).
- Poprzez tworzenie obrzędowości, poszerzanie i kultywowanie tradycji oraz zwyczajów szkoły uczniowie, doświadczając uczestnictwa w tych wyjątkowych wydarzeniach, nabierają poczucia dumy, wyróżnienia, identyfikowania się ze szkołą i swoistej nobilitacji.

Cele szczegółowe:

Wiadomości

Uczeń:

- pozna życie i działalność Jan Długosza (1415-1488);
- pozna miejscowości, obiekty historyczne i źródła związane z życiem oraz działalnością Jana Długosza;
- zrozumie zależności, związki logiczne i przyczynowo-skutkowe pomiędzy uwarunkowaniami politycznymi, społecznymi, gospodarczymi, kulturowymi a działalnością Jana Długosza jako: kronikarza – historyka, geografą, kapłana, dyplomaty, wychowawcy królewskich synów, fundatora gmachów użyteczności publicznej i sakralnej.

Umiejętności

Uczeń nabędzie umiejętności:

- gromadzenia materiałów z różnych źródeł informacji związanej z życiem i działalnością patrona szkoły;
- selekcjonowania, analizowania krytycznego oraz refleksyjnego zebranych materiałów;
- samooceny i oceny wystąpień kolegów, według kryteriów wypracowanych wcześniej;
- wykorzystania dokumentacji zebranego materiału (folderów, książek itp.) do szkolnej gazetki czy artykułów do planowanego wydawnictwa z okazji obchodzonego w szkole Roku Jana Długosza oraz wystawy i sesji popularno-naukowej;
- samodzielnego uczenia się poprzez korzystanie z różnych źródeł informacji;
- zgodnej pracy w grupie, uzasadniania swojego zdania.

Postawy

Uczeń:

- prezentuje postawę szacunku do kultury narodowej, regionalnej i szkolnej;
- ma świadomość bogactwa kultury i docenia jej wartość;
- kształtuje zachowania prospołeczne, proedukacyjne, poparte umiejętnościami komunikowania się międzypokoleniowego;
- rozwija motywację do samodzielnego uczenia się i ponosi odpowiedzialność za jego efekty;
- identyfikuje się z główną ideą wychowawczą szkoły „Każdy...” i postępuje zgodnie z jej zasadami.

4. Przykładowe obszary tematyczne pracy edukacyjnej wokół patrona szkoły

Każda szkoła nosząca imię Jana Długosza może zaproponować różnorodne obszary zagadnieniowe, wokół których warto koncentrować zadania programu wychowawczego do realizacji w konkretnym roku szkolnym. Prezentowana wybrana problematyka jest tylko jednym z wielu przykładów, chociaż wydaje się, że obejmuje ważne i interesujące dla młodzieży tematy, dobrze korelujące z programami nauczania wielu przedmiotów obowiązujących w liceum ogólnokształcącym. Tematyka ta może być realizowana w praktyce szkolnej w koncepcji kształcenia wielostronnego, z wykorzystaniem różnych strategii i metod nauczania. Rozwijanie i pogłębianie wiedzy, doskonalenie umiejętności oraz kształtowanie postaw odbywa się poprzez przyswajanie, działanie, odkrywanie i przeżywanie. Metodyczne rozwiązania, dobór odpowiedniej metody i decyzja o formie organizacji zajęć zależą od kreatywności nauczyciela, jego refleksji nad swoim działaniem i chęci doskonalenia swojej pracy oraz dbałości o lepszą jakość szkolnej edukacji.

4.1. Jan Długosz jako dziejopisarz

Jan Długosz stworzył naukowe podstawy do badania historii Polski. Przytaczał informacje ze źródeł polskich i obcych. Wielowątkowy i obszerny materiał faktograficzny, choć nie zawsze doskonale przedstawiony, to jednak oparty był na konsekwentnie gromadzonych źródłach – jak pisze autorytet naukowy i moralny tamtych czasów, wykładowca Akademii Krakowskiej, Sędziwój z Czechła. Pochlebnie o Janie Długoszu wyrażał się też Maciej Miechowita, który podkreślał jasność myśli, dobrą wymowę i obszerność oraz pełność najdawniejszych opisów dziejów Polski.

Adam Mickiewicz w wykładach paryskich stwierdził, że to Jan Długosz jako „pierwszy podniósł kronikę do dostojności historii” (Zieliński, 2011, s. 113). Profesor Uniwersytetu Wileńskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego, znawca polskiego dziejopisarstwa oraz członek Polskiej Akademii Nauk – Jan Dąbrowski, zwrócił uwagę, że Długosz stworzył dzieło narodowej historii, dając podstawy do rozwoju nowożytnej nauki historii. Przewyższył on współczesnych mu historyków i kronikarzy. Rozproszony materiał źródłowy, który zbierał przez lata na długo przed rozpoczęciem pisania *Roczników, czyli kronik sławnego Królestwa Polskiego* potrafił ująć w chronologiczne przedstawienie faktów. Metodę dziejopisarstwa Jana Długosza cechuje pragmatyzm, dążenie do wiązania faktów w ciąg przyczynowy i ich wyjaśnianie. Trzeba też podkreślić, że nowością było ukazanie dziejów Polski na tle historii kościoła i sąsiednich narodów (tamże, s. 119-120).

Jana Długosza nazywamy „polskim Liwiuszem”, gdyż znaczenie jego dokonań jako historyka, który tworzył w schyłkowym okresie średniowiecza i w czasie, w którym

pojawiały się już silne prądy odrodzeniowe, pozwala uznać go za największego na tamten czas dziejopisarza – historyka w Polsce, a może i nawet w Europie. Długosz wyczuwał i rozumiał zmiany, jakie zachodziły w naszym kraju. Dostrzegał zmieniającą się jego pozycję, znaczenie i rolę, jaką odgrywała Polska złączona unią z państwem litewskim w ogólnej polityce europejskiej.

Skutecznie i owocnie pogodził wszystko to, co wyniósł z uniwersyteckich studiów, charakterem odzwierciedlającym myśl scholastyczną z nowymi prądami intelektualnymi, z którymi stykał się w licznych zagranicznych podróżach. Pojmował historię jako lustrzane odbicie tego, co się wydarzyło. Historia to wierne przedstawianie spraw już zaistniałych, ukazana w różnym czasie, okolicznościach i kontekstach. Uważał, że niezbędną cechą nieodłącznie towarzyszącą historykowi powinna być dbałość i staranność w dążeniu do poznania oraz ukazania prawdy. Historia winna opisywać i utrwalać nie tylko czyny czy dokonania, wydarzenia (tj. wojny, konflikty, zawierane pokoje bądź sojusze), ale także różnorodne spiski i przewroty. Zamieszczane w kronikarskim dziele informacje powinny dotyczyć również utrwalenia niezwykłych form dzieł natury, anomalii pogodowych, trzęsień ziemi. Co równie ważne, historia winna przekazywać myśli, mówić o motywach działań tych, którzy stoją na szczytach władzy, są dzielnymi rycerzami, znakomitymi uczonymi czy świętymi.

Długosz stworzył naukowe podstawy do badania historii. Swoje uwagi, noszące znamiona metodologicznych, zamieścił w obszernym wstępie swojego monumentalnego dzieła. Pracę nad dziejami naszego kraju oparł na skrzętnie gromadzonych, wypisywanych i zestawianych wszelkich dostępnych mu różnorodnych źródłach. Wielowątkowy, obszerny materiał faktograficzny, przekazujący informacje z zakresu heraldyki, geografii, mitologii czy zagadnień językoznawczych oraz gospodarczo-ekonomicznych, został ujęty i powiązany w ciąg zdarzeń przyczynowo-skutkowych w sposób spójny oraz logiczny. Taka forma literackiego i metodycznego zabiegu pozwala wyprowadzić konkretne przesłania, często moralne pouczenia, zaś ciekawa narracja kronik, połączona z barwnym przekazem, klarownym i literacko pięknym stylem czyni tekst atrakcyjnym.

Długosz swoje dzieło komponował i tworzył przez 25 lat, do ostatnich dni życia. Choć był przynaglany przez przełożonego, Zbigniewa Oleśnickiego, to dopiero po jego śmierci, w 1455 roku, rozpoczął nad nim intensywne prace.

Na szczególną uwagę zasługuje umieszczony na początku tej znaczącej pracy opis geograficzny krain naszego kraju. Przekazanie informacji hydrologicznych potwierdza rozległą wiedzę, a wszechstronne spojrzenie oraz wielopłaszczyznowe ujęcie i powiązanie informacji historycznych z przedstawieniem czytelnikowi warunków naturalnych czyni Długosza jednym z najwybitniejszych polskich geografów.

Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego nie są ani jedyną pracą historyczno-literacką, jaką napisał Jan Długosz, ani pierwszą. W roku 1448 wydana została *Banderia Prutenorum*, czyli opis sztandarów wojsk krzyżackich z Prus, jakie zostały zdobyte przez polskie rycerstwo, które jako trofea umieszczono w katedrze wawelskiej. Długosz postarał się, aby tekst został zilustrowany przez krakowskiego malarza S. Durinka. Długoszowi przypisuje się także dzieło będące pierwszym polskim herbarzem, opisującym wizerunki herbów rycerstwa polskiego, co czyni z niego pierwszego polskiego heraldyka. Zostały przez niego spisane również 2 żywoty: biskupa Stanisława ze Szczepanowa i księżnej Kingi, żony Bolesława Wstydlivego. Długosz opracował też katalogi biskupów polskich: krakowskiego, wrocławskiego, wrocławskiego, płockiego,

poznańskiego i arcybiskupów gnieźnieńskich. Podczas służby u Z. Oleśnickiego w kancelarii biskupiej zostało powierzone mu zadanie spisania zestawienia dla celów administracyjno-prawnych i ekonomicznych wszystkich majątków, beneficjów pozostających pod władaniem biskupa i Kościoła Krakowskiego. Zaowocowało to wydaniem pracy *Liber beneficiorum dioecensis Cracoviensis (Księgi uposażeń diecezji krakowskiej)*. Wymienione powyżej najważniejsze prace czynią z Jan Długosza bardzo rzetelnego i skrupulatnego badacza naszej historii (Papee, 1939-1946, s. 179-180).

4.2. Jan Długosz jako dyplomata

1) W służbie Zbigniewa Oleśnickiego:

- 1436 rok – Jan Długosz wyjeżdża do Bolonii do papieża Eugeniusza IV w sprawach kapituły krakowskiej;
- 1440 rok – uczestniczy ze Z. Oleśnickim w koronacji Władysława III na Węgrzech;
- 1444 rok – zostaje wysłany na rozmowy dotyczące zakupu księstwa siewierskiego;
- 1449 rok – wyjeżdża do Rzymu po kardynalski kapelusz dla Z. Oleśnickiego; ponownie odbywa podróż na Węgry w sprawie ugody z Maciejem Korwinem, królem Węgier;
- 1450 rok – podróżuje do Rzymu i Ziemi Świętej, a w drodze powrotnej przywozi Z. Oleśnickiemu kodeks listów Eneasza Sylwiusza Piccolominiego; odbywa podróż do Wrocławia w sprawach husyckich do Jana Kapistrana;
- 1451 rok – z polecenia biskupa udaje się na dwór królewski do Sambora w sprawach litewsko-polskich.

2) W służbie króla Kazimierza Jagiellończyka:

- 1456 rok – wyjeżdża do Torunia, a następnie Malborka na rozmowy w sprawach krzyżackich – dotyczyły one przejścia przez Polskę z rąk czeskich najemników zamku Malbork;
- 1460 rok – (1 stycznia) uczestniczy w Bytomiu w negocjacjach z królem Czech, Jerzym z Podiebradu; Zjazd w Piotrkowie, na którym Długosz przekonuje do konieczności prowadzenia wojny z Krzyżakami i przygotowuje materiał historyczny na jego potrzeby; (październik) w Bytomiu po raz drugi uczestniczy w rozmowach króla Czech z Jerzym z Podiebradu;
- 1464 rok – bierze udział w rozmowach z Krzyżakami w sprawie zawarcia pokoju;
- 1465 rok – uczestniczy w zjeździe dotyczącym spraw Krzyżackich w Neryndze (miasto na Litwie na Mierzei Kurońskiej) jako obserwator królewski;
- 1466 rok – wyjeżdża do Wrocławia na spotkanie z legatem papieskim w celu pośredniczenia między Polską a Krzyżakami; przygotowuje warunki II pokoju toruńskiego z Krzyżakami;
- 1467 rok – wyjeżdża do Pragi do Czech na rozmowy z królem Jerzym z Podiebradu;
- 1468 rok – uczestniczy w rozmowach we Wrocławiu i w Pradze, mających doprowadzić do zawarcia rozejmu z Jerzym z Podiebradu;
- 1469 rok – wyjeżdża na zjazd do Kieżmarku w celu pokojowych uzgodnień między Kazimierzem Jagiellończykiem a Maciejem Korwinem, królem Węgier;
- 1471 rok – wyjeżdża z Władysławem Jagiellończykiem na jego koronację do Pragi;
- 1473 rok – zostaje posłany przez króla do Nysy i Opawy na spotkanie Władysława Jagiellończyka z Maciejem Korwinem;

- 1475 rok – przyjeżdża do Nowego Sącza, aby wyruszyć na spotkanie z poselstwem od króla Węgier;
- 1478 rok – sprawuje ostatnią misję wobec króla Węgier, Macieja Korwina – wyjazd na Węgry (Grzybowski, 2003, s. 17, 28-34).

4.3. Jan Długosz wychowawcą królewskich dzieci

W październiku 1467 roku król polski Kazimierz Jagiellończyk oddał Janowi Długoszowi pod opiekę swoich synów.

- najstarszym spośród królewiczów był Władysław, późniejszy król Czech i Węgier. Kiedy przeszedł pod opiekę Jana Długosza, liczył lat 12. Edukację zakończył najwcześniej spośród królewskich synów – zapewne w maju 1471 roku, kiedy został wybrany na króla Czech;
- drugim synem był 10-letni Kazimierz. Był dla swojego nauczyciela najmilszym i najpilniejszym uczniem. Ze względu na swój łagodny charakter oraz rozległe horyzonty intelektualne w nim Jan Długosz pokładał największe nadzieje;
- Jan Olbracht w chwili rozpoczęcia nauki liczył 7 lat. Ze względu na swój zapalny charakter i wybujałe ambicje był najmniej lubianym uczniem. Kazimierz i Olbracht zostali zabrani przez króla spod opieki Długosza w roku 1474 na królewski dwór, aby zaprawiać się w sztuce rządzenia państwem;
- Aleksander liczył zaledwie lat 6, kiedy rozpoczął naukę u znakomitego historyka, a zakończył ją w 1479 roku;
- urodzony w 1467 roku Zygmunt i najmłodszy, urodzony w 1469 roku, Fryderyk naukę u mistrza i kanonika Jana Długosza rozpoczęli nieco później, po uzyskaniu odpowiednich lat i pozostali pod jego opieką do roku 1479, a więc niemal do końca życia Długosza;
- warto dodać, że nauka synów królewskich odbywała się najczęściej w Krakowie, w domu kanonicznym tuż pod Wawelem. Jan Długosz zabierał też swoich podopiecznych na dłuższe wyjazdy, np. do Tyńca, Niepołomic na królewski zamek, do Nowego Sącza, a nawet Lublina i Lwowa. Często wyjazdy pokrywały się z terminami zjazdów szlachty lub spotkań króla z dostojnikami państwa – młodzieńcy przysłuchiwali się obradom, nabywając oglądy i umiejętności kierowania sprawami publicznymi;
- Długosz uczył łaciny ze słynnego podręcznika Donata, sztuki przemawiania, toczenia sporów i dyskusji oraz zasad wiary katolickiej. Królewskich synów wychowywał w surowych warunkach, wpajając w młode umysły pokorę, szacunek dla Boga, ojczyzny, rodziców i osób starszych, a nade wszystko umiejętności korzystania z wiedzy pokoleń oraz doświadczeń płynących z historii. W kształceniu synów królewskich sięgał do idei włoskiego humanizmu, a także do dorobku, kultury i filozofii antycznej (Papee, 1939-1946, s. 178; Grzybowski, 2003, s. 30-33; Stamirski, 1974-1977, s. 67-81).

4.4. Jan Długosz – wybitny geograf swojej epoki¹

Renoma Jana Długosza jako wybitnego geografa XV wieku została potwierdzona w 1925 roku przez Franciszka Bujaka – polskiego historyka, badacza dziejów gospodarczych i geografa. Uważał on, że Długosza należy zaliczyć do największych autorytetów geograficznych ówczesnych lat, a takich nie było wielu w Europie.

Jako pierwszy na tę dziedzinę zainteresowań Jana Długosza w połowie XIX wieku zwrócił uwagę Wincenty Pol (uczony, poeta). Zauważył on, że Długosz napisał utwór charakteryzujący się nieznanym dotąd instrumentem badawczym. Utwór ten *Chorographia Regni Poloniae* (dotyczący geografii) został włączony do Księgi I *Kroniki* Jana Długosza. O odrębności tego niewielkiego dzieła napisał też historyk, geograf, medyk i astrolog – Maciej z Miechowa, który osobiście znał Jana Długosza.

Zasługi Długosza uznał również geograf Jan Komarus, który napisał pracę pt. *Jan Długosz geograf polski XV wieku. O Chorografii Królestwa Polskiego* Jana Długosza pisała też Wacława Szelińska, która wyniki swoich badań upowszechniała w Polsce i zagranicą.

Jan Długosz żył i tworzył w Krakowie, leżącym niezbyt daleko od masywu górskiego Karpat. Nie dostrzegał jednak masywów górskich, tylko pojedyncze wzniesienia. Ustalenie, co Jan Długosz wiedział o polskich górach i co o nich pisał prawdopodobnie jest tożsame z tym, jak w tamtych czasach postrzegali góry również inni ludzie.

Należy dodać, że *Chorografia* nie zawiera zbyt wiele treści dotyczących gór. Zwracały one uwagę autora tylko wtedy, jeśli w ich tle znajdował się obiekt sakralny lub rezydencjonalny, albo łączyła się z nimi tradycja historyczna. Wzmianki o górach występowały także w kontekście systemu hydrograficznego Polski – rzeki miały swoje źródła w górach. Jan Długosz nie zajmował się masywem górskim ani w sensie krajobrazowym, osadniczym, ani etnograficznym. Z tych faktów można wysnuć prawdopodobny wniosek, że osadnictwo górskie w tamtych czasach było izolowane i „odcięte” od świata. Nie ma też żadnych wzmianek w piśmiennictwie Długosza o legendach związanych z masywem Karpat. Warto podkreślić, że taki stan rzeczy trwał jeszcze długo – w XVI i XVII wieku.

Na koniec należy podkreślić, że *Chorografia* Długosza to dzieło niewielkie, liczące mniej niż 50 stron, ale jak na owe czasy jest wybitną pracą geograficzną, od której właśnie zaczęła się nauka o polskiej geografii.

4.5. Pobyt Jana Długosza w Nowym Sączu

Materiały źródłowe potwierdzają 3-krotny pobyt Jana Długosza w Nowym Sączu.

- w roku 1449 jechał wraz grupą posłów, aby doprowadzić do ugody między gubernatorem Węgier Janem Hunyadim a rycerzem – awanturnikiem Janem Giskrą. Długosz z Nowego Sącza posyłał list do biskupa Z. Oleśnickiego;
- w roku 1475 został wyznaczony na członka poselstwa wysłanego na Węgry w celu łagodzenia sporu między Rusią a Wołoszczyzną – poselstwo zatrzymało się w Nowym Sączu w oczekiwaniu na przybycie posłów węgierskich;
- w 1478 roku (październik) był w Nowym Sączu podczas ostatniego poselstwa na Węgry.

¹ Tekst napisany na podstawie artykułu: Wyzumski, J. (2005) *Góry w dziele Jana Długosza. Chorografia Regni Poloniae*. Wykład wygłoszony na polsko-węgierskiej sesji naukowej pt. „Wierchy. Góry w historii kultury i cywilizacji Europy Środkowej w PAN w Krakowie w dniach 21-22 października. Pobrane z: www.zwoje.scrdls.com (dostęp 04.11.2015).

Kontakty Jana Długosza z Nowym Sączem były zapewne znacznie wcześniejsze oraz częstsze (np. z okazji wypełniania obowiązków administratora dóbr biskupich, odbywanych podróży dyplomatycznych, pielgrzymek religijnych czy wypełniania obowiązków wychowawcy królewskich dzieci), lecz niestety nie ma dokumentów, które pozwalałyby uzyskać absolutną pewność w tej kwestii. Pobytem wyjątkowym był ten w latach 1469-1470, kiedy Jan Długosz przebywał na zamku w Nowym Sączu z synami Kazimierza Jagiellończyka (Mrukówna, 1982, s. 5-32).

5. Podsumowanie

Wiele szkół w Polsce na różnych szczeblach organizacji przyjęło imię Jana Długosza i wszystkie łączy ważny element – patron szkoły. Praca wychowawcza budowana wokół patrona w każdej z tych placówek oświatowych może być inna, gdyż związana jest ze specyficznymi potrzebami szkoły.

Zważywszy na fakt, że w literaturze pedagogicznej niewiele jest publikacji poświęconych patronowi szkoły, w tym artykule autorzy podjęli próbę wskazania i uporządkowania treści w wybrane tematyczne obszary, związane z życiem i bogatą działalnością Jana Długosza, którego znamy przede wszystkim jako dziejopisarza. Ukazanie jego zasług w innych dziedzinach pozwala postrzegać go jako człowieka zaangażowanego w życie ówczesnej Polski i Europy, o wszechstronnym umyśle humanisty, co potwierdza, że jest on godnym do naśladowania przykładem we współczesnym świecie przemian globalnych. Zwrócenie uwagi na związki Jana Długosza z Nowym Sączem to odwołanie się do historii miasta, w którym funkcjonuje liceum ogólnokształcące noszące jego imię.

Bibliografia

- Borkowska, U. (1983). *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza: Kościół i świat poza Kościołem*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Glinka, T., Walenciak A., Walenciak, P. (2002). *Małopolska. Przewodnik*. Warszawa: MUZA SA.
- Grzybowski, S. (2003). *Jan Długosz. Wielcy ludzie kościoła*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Hausner, W. (1997). Patron szkoły – środek wychowawczy oddziaływania. *Wychowawca*, nr 10, s. 39-40.
- Kozłowski, W. (1979). *Bohater – patron szkoły w pracy wychowawczej*. Warszawa: WSiP.
- Łach, Z. (2001). Patron szkolny inspiracją do organizowania pracy wychowawczej. W: S. Rzęsikowski (red.), *Ku lepszemu szkole* (s. 79-81). Kraków: Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
- Mitkowski, J. (1976). *Jan Długosz*. Warszawa: WSiP
- Mruk, J. (1972). *Jan Długosz: życie i twórczość*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mrukówna J. (1982). Związki Długosza z nowym Sączem i obraz tego miasta w jego dziełach. *Rocznik Sądecki*, t. 7, s. 5-32.
- Nalewajek, A. (2006). *Dokument w „Rocznikach” Jana Długosza*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Nowak, M. (2005). Patron Szkoły. *Dyrektor Szkoły*, nr 11, s. 19-20.
- Olbrycht, K. (2007). *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Papee, F. (1939-1946). Długosz Jan. W: J.H. Dąbrowski, S.P. Dunin. *Polski Słownik Biograficzny*, t. V, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, s. 176-180.
- Samsonowicz, H. (1984). *Polska Jana Długosza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stamirski, H. (1974-1977). Kształcenie synów Kazimierza Jagiellończyka w świetle literatury naukowej. *Rocznik Sądecki*, t. 15/16, s. 67-81.

- Śnieżyński, M. (2001). Wychowanie – budowaniem przyszłości dziecka. W: S. Rzęsikowski (red.), *Ku lepszemu szkole* (s. 55-64). Kraków: Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
- Wyrozumski, J. (2005). *Góry w dziele Jana Długosza. Chorografia Regni Poloniae*. Wykład wygłoszony na polsko-węgierskiej sesji naukowej pt. „Wierchy. Góry w historii kultury i cywilizacji Europy Środkowej” w Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie w dniach 21-22 października. Pobrane z: www.zwoje.scrdls.com (dostęp 04.11.2015).
- Zacłona, Z. (2012). Czy wychowanie jest sztuką? W: Z. Zacłona (red.), *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki wychowania* (s. 7-21). Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Zieliński, A. (2011). *Oskarżony Jan Długosz*. Warszawa: Świat Książki. Grupa Wydawnicza Weltbild.

WYCIECZKA ŚLADAMI JANA DŁUGOSZA – PATRONA SZKOŁY

Streszczenie

Niektóre wycieczki szkolne mogą być ściśle powiązane z patronem szkoły. W tego rodzaju pozalekcyjnej formie zajęć można realizować zadania wychowawcze i zagadnienia dobrze korelujące z wieloma przedmiotami nauczania w liceum ogólnokształcącym. Dobre efekty edukacyjne wycieczki są wynikiem planowania oraz realizowania jej celów we współpracy 2 podmiotów – nauczycieli i uczniów. Warto podkreślić, że z punktu widzenia oddziaływań wychowawczych niezmiernie ważne są 3 etapy związane z wycieczką: planowanie, realizacja i różne metody jej podsumowania z wykorzystaniem zebranego materiału faktograficznego.

Słowa kluczowe: wycieczka szkolna, patron szkoły, plan wycieczki.

1. Edukacyjny sens planowania wycieczki śladami patrona szkoły

Przedstawiony i omówiony w tym artykule program edukacyjny do zrealizowania na wycieczce szkolnej jest ściśle związany z patronem szkoły – liceum ogólnokształcące nosi imię Jana Długosza. Wokół tej postaci budowany jest ważny element pracy wychowawczej. U jej podłoża leży przeświadczenie, że kronikarz dziejów Polski swoim życiem oraz szeroką wielostronną aktywnością dał przykład wartościowej postawy, uniwersalnych i ponadczasowych idei, które są godne poznania oraz naśladowania. Uznano go za postać wybitną, dlatego też może być dobrym przykładem dla młodzieży licealnej. Jego działalność i życie mogą posłużyć jako wzór, ponieważ zasługi Jana Długosza dla rozwoju Polski były znaczące.

W początkowych klasach liceum ogólnokształcącego zakłada się poznanie bogatej osobowości patrona w oparciu o źródła pisane, dotyczące jego życia i działalności. Wzbogaceniem wiedzy o jego zaletach oraz dokonaniach są wkomponowane w celową, planową i systematyczną pracę wychowawczą w poszczególnych klasach liceum cykle tematyczne związane z tą postacią, realizowane na godzinach wychowawczych oraz obowiązkowych przedmiotach nauczania szkolnego. Szczególna rola w poznawaniu dokonań patrona szkoły przypada zajęciom, które odbywają się w formie wycieczek edukacyjnych. Właśnie na nich w sposób bezpośredni uczniowie mogą poznać miejsca historyczne związane z życiem i działalnością Jana Długosza.

Przemyślany, ułożony wspólnie z uczniami plan wycieczki i przydział konkretnych zadań grupom uczniów do realizacji w jej trakcie jest doskonałą okazją do wyrabiania cech samodzielności w zdobywaniu wiedzy, pełnienia rozmaitych ról społecznych, a także kształtowania postaw obywatelskich, patriotycznych i moralnych.

Celowość współpracy nauczyciela z uczniami, wspólne decyzje o tym, co i dlaczego warto zobaczyć, jak należy przygotować bezpieczną wycieczkę, jakiej aktywności podejmą się uczniowie, w jakim zakresie planowania i realizacji wycieczki mogą oczekiwać wsparcia wychowawcy klasy jest dowodem na to, że tego rodzaju praca nauczycielska ma znamiona innowacyjności metodycznej.

Wyjazd na wycieczkę warto zaplanować już na początku roku szkolnego. Musi on być przygotowywany nie tylko z uwzględnieniem ustalenia jej daty i wytyczenia trasy przejazdu, ale przede wszystkim bardzo wyraźnie sprecyzowanych celów, jakie

chcemy poprzez nią osiągnąć. Uczniowie muszą być też świadomi celów, które wspólne z nauczycielem będą realizować, dlatego ważnym zadaniem nauczyciela prowadzącego wycieczkę – np. historyka, polonisty czy specjalista od zagadnień kultury i sztuki – jest rzetelna oraz wnikliwa analiza celów i zadań, jakie zamierza się osiągnąć, decydując się na wyjazd edukacyjny. Mając na uwadze te właśnie cele, przygotowując się do wyjazdu, uczniowie pod kierunkiem nauczyciela gromadzą, przeglądają, analizują literaturę, wertują przewodniki i strony internetowe związane z miejscami oraz obiektami, które są związane historycznie z Janem Długoszem. Czynią to po to, aby zweryfikować trasę wycieczki i skorygować jej plan, ulepszyć go, dostosować do celów oraz zadań, jakie chcą osiągnąć poprzez ten wyjazd. Wspólna praca wychowawcy z uczniami nad opracowaniem planu wycieczki ma głęboki sens zarówno wychowawczy, jak i dydaktyczny, ponieważ na tym etapie realizowane jest jedno z ważniejszych ogniw nauczania – uświadamianie celów i zadań edukacyjnych, co jest bezpośrednio związane z pozytywnym wynikiem osiągniętych efektów oraz motywacyjną rolą edukacji.

W tym miejscu należy podkreślić, że wycieczka szkolna powinna stanowić integralną część programu wychowawczego, jaki został wypracowany oraz zaakceptowany przez grono pedagogiczne, samorząd uczniowski i rodziców. Sens wyjazdów powinien wypływać z założeń tego programu. Równie ważne jest, żeby na bieżąco i w dalszej perspektywie pracy szkoły dopełniać oraz wieńczyć określone działania pogłębioną refleksją, która daje podstawę do lepszych rozwiązań w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły.

2. Plan wycieczki szkolnej zrealizowanej w I Liceum Ogólnokształcącym w Nowym Sączu

Przedstawiony plan wycieczki śladami patrona jest tylko jej ogólnym zarysem, niemniej jednak daje orientację w wyborze trasy, miejsc i obiektów godnych zwiedzenia, ale także sygnalizuje, jaką aktywność podejmują uczniowie w zakresie poznawania faktów z życia patrona na tle dziejów historii Polski. Ich zaangażowanie w zadania organizacyjne i merytoryczne w trakcie trwania wycieczki potwierdza, że nie są oni tylko biernymi odbiorcami i obserwatorami, ale wspólnie z nauczycielem tworzą „swoją wycieczkę”. Jest to ważny wymiar kształcenia szkolnego w pozaklasowej formie zajęć, w którym jest wiele rozmaitych możliwości rozbudzania motywacji do poznawania rzeczywistości, poszerzania wiadomości oraz wdrażania się w budowanie pozytywnej i życzliwej atmosfery w szkolnych grupach rówieśniczych.

Temat: „Śladami patrona szkoły”.

Uzasadnienie celów wycieczki:

- przypomnienie dokonań Jan Długosza, poznanie jego wkładu do kultury oraz dziedzictwa narodowego Polski;
- w roku 2015 przypada 600. rocznica urodzin księdza kanonika i biskupa Jan Długosza;
- patronem szkoły jest Jan Długosz. Szkoła w tym roku podjęła bogate działania wychowawcze, wynikające z przyjętego planu wychowawczego szkoły i głoszonej przez niego idei „Każdy jest winien ojczyźnie tyle, na ile go stać”.

Cele ogólne:

- wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności potrzebne do rozumienia środowiska kulturowego oraz jego historycznych uwarunkowań;
- uspołecznienie poprzez wrastanie w kulturę regionu, poznawanie, rozumienie oraz bezpośrednio doświadczanie kultury;
- rozbudzanie postaw przynależności i tożsamości kulturowej, a także gotowości do uczestnictwa w życiu Małopolski;
- wyrabianie świadomości bogactwa kulturowego, piękna pamiątek narodowego dziedzictwa oraz poczucia dumy z wartości tych skarbów, jakie znajdują się w małopolskim regionie;
- wdrażanie do myślenia naukowego poprzez umiejętność wnioskowania na podstawie obserwacji otoczenia, poznawania i analizowania śladów – źródeł historii;
- rozbudzanie motywacji do uczenia się poprzez poznawanie i korzystanie z różnych źródeł informacji (gromadzenie, porządkowanie, selekcjonowanie, analizowanie, prezentowanie materiałów, powtarzanie, wyjaśnianie).

Cele szczegółowe:

Wiadomości

Uczeń:

- pozna życie i działalność Jan Długosza;
- pozna miejscowości, obiekty historyczne i źródła z nim związane;
- zrozumie zależności, związki logiczne i przyczynowo-skutkowe pomiędzy uwarunkowaniami politycznymi, społecznymi, gospodarczymi, kulturowymi a działalnością Jana Długosza jako: kronikarza – historyka, geografa, kapłana, gospodarza, polityka – dyplomaty, wychowawcy królewskich synów, fundatora gmachów użyteczności publicznej i sakralnej.

Umiejętności

Uczeń:

- nabywa umiejętności racjonalnego i bezpiecznego planowania jednodniowej wycieczki szkolnej;
- pogłębia umiejętność gromadzenia materiałów z różnych źródeł informacji związanych z tematem wycieczki i planowania jej trasy;
- uzasadnia celowość wyboru miejscowości i zabytkowych obiektów do zwiedzania oraz różnorodnych źródeł historycznych, z którymi zapozna się przed wycieczką;
- potrafi pełnić rolę przewodnika po odwiedzanych miejscach; relacjonuje na forum grupy przygotowane wiadomości;
- nabywa umiejętności samooceny i oceny wystąpień kolegów według kryteriów wypracowanych przed wyjazdem;
- potrafi dokumentować przebieg wycieczki: notatką, zdjęciami, krótkim filmem, sporządzonym planem, mapą, rysunkiem;
- nabywa umiejętności wykorzystania dokumentacji zebranego materiału, (folderów, książek itp.) do szkolnej gazetki czy artykułów do planowanego wydawnictwa z okazji obchodzonego w naszej szkole Roku Jana Długosza oraz wystawy i sesji popularno-naukowej;

- nabywa umiejętność uczenia się poprzez bezpośrednie obcowanie ze źródłami historycznym – umie je interpretować, analizować i oceniać.

Postawy

Uczeń:

- prezentuje postawę szacunku do kultury narodowej i regionalnej;
- ma świadomość bogactwa kultury regionu i docenia jej wartość;
- chętnie dzieli się spostrzeżeniami i zdobytą wiedzą;
- potrafi się zaciekawiać i rozbudzić własne zainteresowania;
- jest punktualny i zachowuje zasady bezpieczeństwa.

Trasa i przebieg wycieczki. Opis obiektów

Szczepanów

W trakcie podróży do fundowanego przez Jana Długosza kościoła pod wezwaniem Marii Magdaleny w Szczepanowie młodzież prezentuje przygotowane informacje dotyczące jego życia i działalności. Opowiada także o jego związkach z Nowym Sączem.

W Szczepanowie zwiedzamy kościół. Młodzież prezentuje historię obiektu, informuje o szczegółach charakteryzujących cechy „stylu długoszowego”. Zwraca uwagę na wyposażenie wnętrza, omawia plan, według którego wzniesiono kościół i wyszukuje charakterystyczne cechy, jakimi odznacza się ten budynek. Kolejny uczestnik wycieczki relacjonuje związki Jana Długosza ze Szczepanowem, podaje przyczynę fundowania nowego kościoła. Nauczyciel zwraca uwagę na postać św. Stanisława ze Szczepanowa – rolę, jaką odegrał w naszej historii, a także jak jest ona przedstawiona przez Jana Długosza na kartach *Kronik*.

Nowy Korczyn

Powrót do autokaru, udajemy się do Nowego Korczyna, przejeżdżając Wisłę przez nowy most pod Koszycami. W czasie przejazdu prezentowane są krótkie wzmianki informacyjne, ukazujące Długosza jako hydrologa, geografa, kronikarza, odnotowującego anomalie pogodowe i wyjątkowe zjawiska przyrodnicze.

Nauczyciel przedstawia krótką historię tego miasta, pokazując jego związki z najważniejszymi wydarzeniami z historii Polski, m.in. okres rozbitcia dzielnicowego, pobyt w mieście Bolesława Wstydliviego i jego żony Kingi, przyjmowanie na korczyńskim zamku poselstwa krzyżackiego przez Kazimierza Jagiellończyka. Uczestnicy wycieczki omawiają związki starostwa korczyńskiego z Janem Długoszem i jego rodziną. Długosz tworzy *Żywot Św. Kingi* – pani ziemi sądeckiej (rękopis ten jest przechowywany w klasztorze starosądeckich klarysek) właśnie w Korczynie. Tu też zbierane i gromadzone są przez kronikarza informacje do jego drugiej monumentalnej pracy – *Liber beneficiorum dioecesis Crocoviensis* (dzieło znajduje się w archiwum Kapituły Katedralnej na Wawelu). Poszukujemy nikłych śladów pobytu kanonika Jana Długosza w Korczynie (2 budowle związane z tą postacią).

Wiślica

Wyjazd do Wiślicy. Przedstawienie związków tej miejscowości z najważniejszymi wydarzeniami z dziejów Polski: Chrzest Państwa Wiślan, tzw. płyta orantów – pobyt Kazimierza Sprawiedliwego i Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego – statuty wiślickie. Zwiedzanie i omawianie szczegółów architektonicznych Domu Długosza, fundowanego budynku dla wikariuszy oraz kanoników kolegiaty wiślickiej, a także przykościelnej dzwonnicy.

Chotel Czerwony

Przejazd do Chotla Czerwonego, w którym Jan Długosz, będąc kustoszem nieodległej kolegiaty wiślickiej, funduje murowany kościół w najstarszej parafii tej części Poniądzia. Omówienie stylu budowli, wyposażenia wnętrza świątyni oraz przedstawienie krótkiej historii tego kościoła, z jego licznymi zagadkami i ciekawostkami, np. odbite w odrzwiach wejściowych świątyni niewielkie stopy dziecka. Kościół jest wybudowany na wzniesieniu utworzonym ze skryształowanego gipsu.

Nauczyciel podaje wzmiankę o nieodległej Zagości i znajdującym się w tej wsi romańskim kościele fundowanym przez Henryka Sandomierskiego oraz sprowadzonego tam zakonu rycerskiego Joannitów.

Książnice Wielkie, Bejsce

Przejazd do Krakowa. Po drodze młodzież omawia inne fundacje Jana Długosza, których nie odwiedzamy ze względu na ich odległe położenie. Nauczyciel wspomina o licznych bardzo ciekawych obiektach, jakie znajdują się na trasie przejazdu, a które pośrednio wiążą się z czasem, w którym żył kronikarz Jan Długosz, np. w Książnicach Wielkich znajduje się ołtarz, którego autorstwo przypisuje się samemu Witowi Stwoszowi. Odwiedzamy miejscowość Bejsce, gdzie znajduje się pałac – belweder taki jak w Warszawie (oba wzniesione przez tego samego architekta). W kościele parafialnym zwracamy też uwagę na jeszcze piękniejszą niż w Krakowie Kaplicę Zygmuntowską, zaprojektowaną i wykonaną przez włoskiego artystę – manierystyczną Kaplicę Firlejów.

Kraków

W Krakowie odwiedzamy Dom Długoszków, znajdujący się na ul. Kanoniczej, w którym mieszkał i pracował kronikarz. Prawdopodobnie było to miejsce, w którym Długosz uczył synów królewskich. Udajemy się do Archiwum Kapituły Krakowskiej na Wawelu. Na wzgórzu wawelskim odwiedzamy miejsce, gdzie Długosz fundował psalterię. Przechodzimy do Collegium Maius (studia Jana Długosza na Akademii Krakowskiej). Odszukujemy fundowaną przez niego bursę dla studiującej w Akademii Krakowskiej młodzieży. Następnie udajemy się na Skałkę do Kościoła św. Stanisława, gdzie jest pochowany Jan Długosz. Młodzież krótko przedstawia informacje dotyczące historii tego miejsca, zwraca uwagę, w jaki sposób kościół Paulinów jest związany z Janem Długoszem.

Złożenie kwiatów na grobie Jana Długosza to ważny akcent dopełniający sens wychowawczy wycieczki: jest wyrazem szacunku do patrona i poszanowania tradycji, jak również ma wymiar aksjologiczny – kształtowanie postaw w oparciu o ponadczasowe wartości.

Powrót do Nowego Sącza.

3. Uwagi o realizacji programu wycieczki jako formy organizacyjnej zajęć edukacyjnych

Wspólna realizacja wycieczki pozwoli nauczycielom oraz uczniom osiągnąć satysfakcję z wyjazdu i dać poczucie wspólnego sukcesu.

W programie wychowawczym szkoły można założyć, że każda klasa, np. II, zawsze przygotowuje się do realizacji wycieczki śladami Jana Długosza. Pamiętać jednak powinniśmy, że nie wszystkie klasy licealne realizują jednakowy w treściach i liczbach godzin program nauczania. Klasy w liceum ogólnokształcącym mają tzw. rozszerzenia z wybranych przedmiotów, dlatego warto przemyśleć, które treści mocniej akcentować w trakcie realizacji wycieczki, aby uczniowie z klas o różnych profilach, np.: biologiczno-chemicznym, matematyczno-przyrodniczym, humanistycznym czy geograficzno-językowym, skorzystali jak najwięcej. Niektóre z zaproponowanych zagadnień można rozszerzyć, a inne pominąć lub potraktować jako dodatkowe, podawane dla zainteresowanych. Wspólnie z uczniami można dobrać takie konteksty i treści, jakie wynikają z konkretnego profilu klasy. Przykładowo, jeżeli wycieczkę realizuje klasa z rozszerzeniem treści w dziedzinie geograficzno-językowej, to przygotowując się do jej odbycia, uczniowie zapoznają się z opisem geograficznym Polski, który zamieszczony został w początkowych rozdziałach *Kronik Królestwa Polskiego*. Właściwy opis ziem, jakie wchodziły w skład Polski, Długosz poprzedził wstępem, który może zostać pominięty przez uczniów, lecz wykorzystać można ten fragment tekstu, w którym kronikarz wylicza i zdaje relacje o rozmieszczeniu plemion zasiedlających Europę. Przechodząc do opisu Słowian, prezentuje opis geograficzny późniejszego państwa czeskiego, zwięźle omawia granice naszych posiadłości, charakteryzuje przyrodę kraju i – co najważniejsze – podaje bardzo rzetelną wiedzę dotyczącą polskich rzek, wymieniając ich nazwy oraz opisując dopływały. Uczniowie mogą je zestawić, przygotować i przytoczyć opis tych cieków wodnych, przez które w czasie wycieczki będą przejeżdżać. Warto podkreślić problem skrupulatności w podanym opisie sieci wodnej w Polsce oraz staranność oznaczenia źródeł i ujść tych rzek. Fakty te muszą być powiązane z podróżami, które Długosz odbywał. Uczniowie, analizując ich zasięg oraz liczbę, powinni zauważyć, że zamieszczane informacje weryfikował osobiście, w trakcie odbywanych podróży. Kończąc opis głównych rzek, Jan Długosz podaje też informacje o ważnych miastach, jakie nad nimi powstały – ogółem wymienia 46 miast i miasteczek, które leżały na obszarze naszego państwa. Informuje o specyfice ich położenia, znaczeniu dla rozwoju polskiego handlu, wymiany towarowej, bogactwach, w jakie są one zasobne. Zamieszcza również informacje odnośnie jezior, zestawiając ich ogółem 90, a także podając ich nazwy, wielkość, szczególne cechy i właściwości. Długosz opisuje też góry, choć relacje na ich temat są bardzo oszczędne.

Zwrócić należy również uwagę na fakt, że nie tylko w tej części *Kronik* są zamieszczone informacje z dziedziny geografii – znajdują się one też przy opisie dzielnic Polski. Podane relacje dotyczą opisu anomalii pogodowych, trzęsień ziemi czy niespotykanych powszechnie zjawisk przyrodniczych i geograficznych.

Przygotowując wycieczkę, uczniowie pod kierunkiem nauczyciela (pracę tę można podzielić na części i rozdzielić poszczególnym uczniom) mogą sięgnąć po kolejne ważne dzieło dla zagadnień krajoznawczych i gospodarczych – *Liber beneficiorum dioecensis Cracoviensis (Księgi uposażeń biskupstwa krakowskiego)*. Praca ta jest bardzo dokładnym spisem wszystkich wsi, budynków, wyliczeniem wszelkich inwentarzy i różnych dochodów, jakie małopolski kościół czerpał z tych majątków. Ze względu na rozległość, dokładność

i skrupulatność opisywanych miejscowości dzieło to jest znakomitym źródłem do historii gospodarczej w XV-wiecznej Polski i geografii historycznej.

Pod względem doboru treści programowych realizowanych na wycieczce można zatem przygotować takie zagadnienia, które w sposób naturalny wiążą się z zainteresowaniami uczniów wybierających różne profile kształcenia. Zrozumiałym jest, że nie wszystkie klasy mogą w jednakowym zakresie korzystać z dzieł polskiego kronikarza. Przykładowo, uczniowie klasy o profilu matematyczno-fizycznym mogą np. nie tyle bezpośrednio odnieść się do życia i dokonań naszego kronikarza, ale poszerzyć wiadomości dotyczące rozwoju nauk ścisłych w XV-wiecznej Polsce czy Europie, a w czasie pobytu w Nowym Korczynie i Krakowie zrelacjonować sposób nauczania scholastycznego, życie studentów, wykorzystywanie pomocy dydaktycznych, podręczników, z których kształcili się uczniowie w czasach życia Jana Długosza. W trakcie wyjazdu edukacyjnego uczniowie tych klas mogą gromadzić informacje, fotografie, plany budynków, które zostały ufundowane przez księdza kanonika. Mogą analizować pod względem architektonicznym styl, w jakim zostały wzniesione budowle i odnieść go do innych budynków powstałych w tamtym czasie.

Oczywiste jest, że spore możliwości wykorzystania wycieczki śladami Jana Długosza mają uczniowie z klas o profilu humanistycznym. Daje im ona szansę nie tylko na podsumowanie czy utrwalenie zdobytej wiedzy, ale przede wszystkim na jej poszerzenie i wielopłaszczyznowe pogłębienie w aspekcie historii gospodarczej, społecznej, religijnej, myśli średniowiecznej czy humanistycznej.

Nie można zapominać, że każdy wyjazd edukacyjny musi mieć odniesienie do aspektów wychowawczych. Poprzez poznanie życia i dokonań Jana Długosza, wybitnego męża XV-wiecznej Polski, uczniowie powinni zauważyć jego patriotyzm i poczucie dumy z tego, że jest Polakiem, jego pracowitość i służbę wobec swoich zwierzchników, Kościoła i Ojczyzny.

Wartość wycieczki nie kończy się po powrocie do Nowego Sącza. Uczniowie w dalszym ciągu pracują na zebranych materiałach faktograficznych, sporządzają foldery, przygotowują wystawy zdjęć, plakaty, przewodniki, w których nie tylko omawiają trasę wycieczki, ale też ciekawie opisują zwiedzane miejsca. Na godzinie do dyspozycji nauczyciela wychowawcy podsumowują wycieczkę. Krytycznie odnoszą się do swojej aktywności, omawiają, czy i na ile zrealizowane zostały cele wyjazdu. Ważne jest też, aby odnieśli się do tego, co szczególnie ich zaskoczyło, co oceniają pozytywnie, czego nowego się nauczyli, co wywołało krytyczny namysł oraz dało impuls do przemyśleń i wniosków na przyszłość. Uczniowie powinni również opowiedzieć o słabych stronach wycieczki, odnieść się do uchybień lub błędów, jakie zauważyli, ale muszą to uczynić konstruktywnie i rzeczowo, podając konkretne argumenty.

Ciekawe mogą być też relacje pisemne w formie esejów, sprawozdań, opisów czy innych krótkich form literackich, zamieszczane w szkolnej gazetce – zrozumiałe jest, że drukowane powinny być prace najciekawsze i najwartościowsze, a wyboru oraz oceny powinna dokonywać młodzież wspólnie z nauczycielem polonistą.

Uczniowie często kręcą też na wycieczce krótkie filmy, które oglądane są przy okazji wyjścia do kina czy innych ogólnoszkolnych uroczystości. Interesujące są również montowane z materiałów zebranych na wycieczce spektakle słowno-muzyczne. Najchętniej podejmują się tych zadań uczniowie obdarzeni zdolnościami wokalnymi i aktorskimi. Zdarzają się także i bardziej ambitne przedsięwzięcia. Dla klas profilowanych, najczęściej humanistycznych, organizowana jest sesja naukowa. Po konsultacjach z nauczycielami

młodzież przygotowuje swoje wystąpienia – referaty i prezentacje multimedialne. Często odczyty łączone są z wyświetlanym fragmentem filmu lub prezentowane są zdjęcia, slajdy, a nawet okolicznościowe monety, medale wybite w zwiedzanych miejscach czy przedmioty wykonane własnoręcznie na warsztatach wynikających z planu wycieczki.

Na koniec należy podkreślić, że plan wycieczki, jaki został zaprezentowany nie musi być w całości zrealizowany w trakcie jednego wyjazdu. Klasa może zdecydować się na określony fragment trasy wycieczki w jednym roku, np. przy okazji wyjazdu do teatru w Krakowie, a w roku następnym dopełnić tę trasę lub ją poszerzyć o inne miejsca.

Specjalne zadania związane ze szkolnym patronem zostały powierzone bibliotece szkolnej. Jej pracownicy wraz z nauczycielami, uczniami i przy wsparciu rady rodziców powinni gromadzić dzieła Jana Długosza, pozyskiwać w różnej formie opracowania, zestawienia bibliograficzne i inne materiały dotyczące patrona szkoły. Wytwory oraz dokumentowanie wycieczek śladami patrona można też przechowywać w wydzielonej części biblioteki, gdyż stanowią one bogaty warsztat pracy dla uczniów i nauczycieli. Zebrana dokumentacja wyjazdów edukacyjnych może także dobrze służyć ewaluacji programu wychowawczego szkoły.

4. Podsumowanie

Dokonując uogólnienia, należy podkreślić, że wycieczka jest wkomponowana w cele i treści programu wychowawczego szkoły, dotyczącego rozwijania patriotycznych postaw oraz dziedzictwa regionalnego. Synergicznie jest związana z treściami kształcenia z historii i innych przedmiotów. Wycieczka aktywizuje uczniów do prac zespołowych i wdraża ich do współpracy przy jej planowaniu oraz w trakcie jej przebiegu. Wyjazd daje możliwość doskonalenia umiejętności komunikowania się uczniów (aktywnego słuchania, zadawania pytań, dyskusowania z argumentami, formułowania i artykułowania sądów oraz wniosków). Wiedza i umiejętności nabyte przez uczniów w trakcie wycieczki będą podstawą ich zaangażowania, a także pozwolą w sposób wymierny i aktywny włączyć się w obchody Roku Jana Długosza w szkole.

PEDAGOGICZNY WYMIAR WYCIECZEK SZKOLNYCH W POSZUKIWANIU INNOWACYJNYCH ROZWIĄZAŃ

Streszczenie

Autorzy artykułu opisują innowację programową w nauczaniu historii w I Liceum Ogólnokształcącym w Nowym Sączu, zaakceptowaną przez Kuratorium Oświaty w Krakowie i wdrażaną do realizacji w roku 2014. Pedagogiczne efekty innowacyjnych rozwiązań widoczne są w przeprowadzonej ewaluacji odbytej wycieczki szkolnej „Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach”. Wyniki ewaluacji są omówione w aspekcie jakościowym i odnoszą się do założonych celów wycieczki edukacyjnej.

Słowa kluczowe: wycieczka szkolna, innowacja programowa, opinie uczniów o wycieczce, ewaluacja.

1. Wycieczka szkolna – źródło wiedzy i aktywności uczniów

Pisząc o wycieczkach szkolnych, warto ustalić znaczenie tego terminu, gdyż jest to istotne z uwagi na wielorakość treści zawartych w tym słowie – pojęcie „wycieczka” posiada kilka aspektów znaczeniowych.

Próbując określić termin „wycieczka szkolna”, nie sposób pominąć definicję W. Okonia, który podaje, że jest to „forma pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły, umożliwiająca uczniom bezpośrednie poznanie środowiska lokalnego, własnego regionu, kraju ojczystego, bądź innych krajów, ich właściwości geograficznych, historycznych, etnicznych, kulturowych lub gospodarczych” (Okoń, 1981, za: Korus, 2008, s. 513). K. Denek uważa, że „wycieczki szkolne należą do podstawowych form organizacyjnych w pracy dydaktyczno-wychowawczej wśród dzieci i młodzieży. Zalicza się je do zasadniczych form działalności szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych; są dostępne dla wszystkich grup wiekowych; możliwe do zrealizowania niezależnie od pory roku” (Denek, 1989, s. 132).

Wycieczki są formą organizacyjną zajęć edukacyjnych, która służy poznaniu rzeczywistości przyrodniczej i społecznej. Bezpośredni kontakt z otoczeniem dostarcza różnorodnych wrażeń i spostrzeżeń, co sprzyja rozwojowi procesów poznawczych. Poprzez wielozmysłowe poznawanie świata oraz możliwość słuchania, oglądania, działania, porównywania, sprawdzania i kojarzenia faktów pozwala na budowanie w umyśle systemu wiedzy. Pobudzanie wyobraźni i szukanie związków przyczynowo-skutkowych wspiera doskonalenie myślenia.

Zalety wycieczek są wielorakie. Wśród nich warto zwrócić uwagę na wzbogacanie treści pojęć i umiejętności słownych wypowiedzi na konkretny temat, poszerzanie zainteresowań poznawczych, rozbudzanie ciekawości świata, a także sprzyjanie aktywności gromadzenia przeżyć i wzbogacaniu strefy emocjonalnej.

Wycieczki pozwalają na kształtowanie więzi społecznych w interpersonalnych kontaktach oraz doskonalenie umiejętności komunikacyjnych. Wspólne działania w grupach wycieczkowych wdrażają do odpowiedzialności i dyscypliny oraz uczą zaradności i samodzielności. Wspólne przezwyciężanie trudności, umiejętność zachowania się w nowych, nietypowych sytuacjach sprzyjają integracji grupowej i zaspokajają potrzeby przebywania w zespole rówieśników, osobistych, bliskich kontaktów osobowych.

Zadania przydzielane młodzieży w trakcie planowania, realizowania, a także podsumowywania wycieczki uświadamiają uczniom, że każdy z nich jest potrzebny, ma swoje mocne strony, co pozwala nabierać zaufania do własnych możliwości i wzmacniania wiary w siebie. Dobrze przygotowane pod względem merytorycznym, dopracowane metodycznie, uwzględniające możliwości rozwojowe uczniów wycieczki mają wiele wartości wychowawczych, ponieważ sprzyjają kształtowaniu poznawczych postaw prospołecznych i proedukacyjnych. Przygotowują także do zadań i pełnienia ról społecznych zarówno w dalszej edukacji, jak też dorosłym życiu. Wymiar wychowawczy wycieczek szkolnych jest dopełnieniem ich wartości wiedzotwórczych.

Powyższe tezy znajdują potwierdzenie w podstawowych funkcjach wycieczek, wśród których wymienić można: poznawczą, kształcącą i wychowawczą. Funkcja poznawcza realizowana jest w bezpośrednim kontakcie z otaczającą rzeczywistością, w której świat przyrodniczy, społeczny, kulturalny i historyczny dostarcza bogatych informacji, dlatego jest źródłem wiedzy. Obserwacja otoczenia, interpretacja faktów, wyjaśnianie, szukanie związków logicznych i przyczynowo-skutkowych z odniesieniem do uzasadnień naukowych są skutecznym sposobem poznawania, pogłębiania oraz poszerzania wiedzy uczniów. Mówiąc o funkcji kształcącej wycieczek szkolnych, wymienić trzeba tworzenie wrażeń, spostrzeżeń, wyobrażeń, wzbogacanie słownictwa i kształtowanie pojęć oraz doskonalenie mowy, wypowiedzania się. Istotne są również umiejętności bezpiecznego zachowania się na wycieczce, odpowiedniego ubioru, przestrzegania zasad i norm postępowania oraz dbałości o zdrowie. Orientacja w terenie, czytanie mapy wzbogacają umiejętności przedmiotowe i kształtują nawyki uczenia się w aktywności poznawczej oraz poprzez działanie. Funkcja wychowawcza obejmuje kształtowanie postaw wobec innych osób, dostarczanie wzorów postępowania oraz rozwijanie szacunku dla dorobku społeczno-kulturowego. Wspólne działania, podział zadań i obowiązków uczą odpowiedzialności za siebie oraz innych. Nie bez znaczenia jest również wdrażanie do racjonalnego i aktywnego wykorzystywania czasu wolnego, planowania oraz przeprowadzania swoich zamierzeń z uwzględnieniem gospodarowania swoim czasem, potrzeb, oczekiwań i osiągnięcia celów.

Kształtowanie postaw patriotycznych i społeczno-moralnych w oparciu o element poznawczy oraz emocjonalny jest gwarantem postępowania uwzględniającego szacunek do przeszłości i wytworów pracy ludzkiej wielu pokoleń, do świata przyrody i kultury. Rozbudza to świadomość identyfikowania się z krajem ojczystym, wytwarza więź ze środowiskiem, uczy korzystania z dorobku ludzkiego i odpowiedzialności ze jego przetrwanie.

Człowiek podejmuje wszelkie działania, ponieważ bodźcem do nich jest motywacja, dlatego omawiając funkcje wycieczek, należy odnieść się też do funkcji motywacyjnej. Wyraża się ona w rozbudzaniu coraz to nowych potrzeb poznawczych i zainteresowań otaczającą rzeczywistością. Aktywność w poznawaniu świata poprzez obserwowanie, badanie czy eksperymentowanie jest elementem pokazującym wartość potrzeb poznawczych, ale także dającym sygnał, że istnieje możliwość zaspokajania swoich potrzeb. Naturalną ciekawość dzieci czy młodzieży do poznawania tego, co nowe oraz nieznanego należy wykorzystywać w procesie szkolnej edukacji. Zadanie to jest ułatwione, jeśli nauczyciele nieco odstąpią od nauczania w sali lekcyjnej na rzecz uczenia się w bezpośrednim kontakcie ze światem (Ryba, 2005, s. 34-35).

Wymienione funkcje wycieczek wzajemnie się dopełniają i są powiązane ze sobą, gdyż proces dydaktyczno-wychowawczy to wieloaspektowe oddziaływanie na osobowość ucznia – zarówno na jej sferę instrumentalną, jak również kierunkową.

Każda wycieczka powinna być starannie przygotowana, aby możliwe było akcentowanie jej wysokich walorów dydaktycznych i wychowawczych. Efekty zajęć odbytych w formie szkolnych wycieczek zależą od jasno i realnie określonego jej celu, sprecyzowania planu wycieczki, omówienia zadań dla uczniów, dbałości o formalną dokumentację i zapewniania jej uczestnikom bezpieczeństwa. Ustalenie dokładnego harmonogramu oraz szczegółowych zasad zachowania się na wycieczce pozwoli zrealizować program merytoryczny zaplanowany na czas jej trwania.

Na etapie przygotowania wycieczki nauczyciele z uczniami ustalają jej termin i czas trwania, uzgadniają i uzasadniają dokładny jej plan oraz przebieg, uwzględniając też w przypadku wycieczek dłuższych środek transportu i opiekę dorosłych nad grupą uczniów. Na tym etapie powinno też wystąpić zaangażowanie uczniów w problematykę merytoryczną wycieczki.

W trakcie realizacji wycieczki należy przestrzegać ustalonego harmonogramu, przyjętych zasad oraz zadań wynikających z aktywności dydaktycznej i wychowawczej.

Podsumowując wycieczkę, trzeba zadbać nie tylko o finansowe jej rozliczenie i sprawozdanie dla dyrekcji szkoły, ale również pamiętać o odniesieniu do merytorycznych zadań ujętych w harmonogramie, dokonanie uogólnień i wyciągnięcie wniosków z nowo nabytej wiedzy oraz powiązanie ich z treściami nauczania. Nauczyciel nie może zapomnieć też o podsumowaniu wycieczki w aspekcie wychowawczym. Warto nagrodzić uczniów za aktywność w trakcie wycieczki, rzetelność wykonanych zadań, współdziałanie w zespole oraz zachowanie wobec obiektów historycznych, przyrodniczych, społecznych i innych. Na koniec podkreślić należy, że kreatywny, poszukujący nowych rozwiązań metodycznych nauczyciel będzie inspirował uczniów do włączania się w proces przygotowania i realizacji wycieczki, a także wpływał na pozytywną motywację młodzieży, rozwijanie zainteresowań, poznawanie nowych wiadomości i nabywanie różnorodnych umiejętności. Korzyści z rozsądnie zaplanowanej i przemyślanej wycieczki okażą się pozytywne.

2. Innowacja pedagogiczna w liceum ogólnokształcącym – wycieczka edukacyjna „Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach”

Wyjazd na tę wycieczkę wynikał z przyjętego i zgłoszonego do władz szkolnych, a później do Kuratorium Oświaty w Krakowie programu innowacji programowej w nauczaniu historii w I Liceum Ogólnokształcącym im. Jana Długosza w Nowym Sączu, zapisanej pod numerem 209/2014 w Wykazie innowacji realizowanych w szkołach i placówkach w Małopolsce na podstawie decyzji Kuratorium Oświaty z dnia 24 czerwca 2014 roku. Innowacja ta została zaakceptowana przez Radę Pedagogiczną szkoły dnia 30 kwietnia 2014 roku (Uchwała nr 14/2014) i zlecona do realizacji w roku szkolnym 2014/2015.

Plan wycieczki został tak ułożony, aby dawał młodzieży jak największe poznawcze, kształcące i wychowawcze korzyści, a jednocześnie był zgodny z programem nauczania oraz podstawą programową przedmiotów: historia (IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony) oraz historia i społeczeństwo (IV etap edukacyjny), a w klasach z rozszerzeniem treści historii uzupełniał i poszerzał go. Wycieczka była organizowana przede wszystkim dla młodzieży z klas z rozszerzonym programem z historii, języka polskiego, wiedzy

o społeczeństwie, geografii oraz dla uczniów zainteresowanych zagadnieniami z historii i ochrony dziedzictwa kulturowego naszego kraju.

Uzasadnienie celów wycieczki było następujące:

- Przypomnienie, rozszerzenie oraz utrwalenie takich zagadnień jak: powstanie oraz funkcjonowania państwa krzyżackiego w Prusach, stosunki polsko-litewsko-krzyżackie, krzyżacki system fortyfikacyjny i potencjał militarny w średniowieczu, zwycięstwo Polaków pod Grunwaldem, polska sztuka walki w średniowieczu, a także architektura i sztuka średniowiecza.
- Poznanie działalności Jana Długosza (patrona szkoły) jako dyplomaty działającego na terenie Pomorza Gdańskiego oraz państwa krzyżackiego, a także relacji dotyczących wspomnianego regionu zawartych w dziełach tego historyka.
- W ramach wycieczki upowszechniano także wiedzę o dziedzictwie kulturowym oraz rozwijano kompetencje kluczowe w zakresie zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cele ogólne:

- Uczeń zdobędzie wiedzę i umiejętności potrzebne do zrozumienia specyfiki, jaką charakteryzują się Kujawy, Pomorze i Warmia w zakresie historii oraz dorobku kulturowego.
- Wyposażenie uczniów w wiedzę na temat wielopłaszczyznowych oraz wielowątkowych powiązań tych regionów z resztą naszego kraju.
- Rozwijanie postaw tolerancji, afirmacji i szacunku dla specyfiki regionalnej poszczególnych obszarów Polski. Rozwijanie postaw przynależności i tożsamości regionalnej. Bezpośrednie i systematyczne doświadczanie kultury, uspołecznienie poprzez rozumienie i dążenie do poznawania specyfiki kultury zarówno własnego regionu, jak i innych regionów kraju.
- Wyrabianie u uczniów świadomości bogactwa i piękna kulturowego, docenianie wartości oraz wyjątkowości pamiątek i wszelkich źródeł dokumentujących nasze dziedzictwo kulturowe.
- Wdrażanie i wyrabianie u uczniów nawyku krytycznego, analitycznego oraz naukowego myślenia poprzez umiejętne wnioskowanie, dowodzenie na podstawie krytycznego namysłu i obserwacji otoczenia, uwarunkowań geofizycznych oraz poprzez zbieranie materiałów źródłowych, selekcjonowanie ich i weryfikowanie, analizowanie oraz ocenianie.
- Doskonalenie umiejętności samodzielnego uczenia się i wykorzystywania różnych źródeł informacji.

Cele szczegółowe:

Wiadomości

Uczeń:

- zapozna się z historią regionów, po których podróżuje;
- pozna specyfikę miejscowości, ważne obiekty historyczne oraz różne źródła historyczne;
- zrozumie zależności, związki logiczne oraz przyczynowo-skutkowe pomiędzy uwarunkowaniami politycznymi, społecznymi, gospodarczymi i kulturowymi a faktami historycznymi w wymiarze ogólnopolskim i europejskim.

Umiejętności

Uczeń:

- przygotowując się do tego typu wycieczki, nabędzie umiejętności racjonalnego i bezpiecznego planowania wielodniowej wycieczki szkolnej;
- będzie doskonalić umiejętność gromadzenia i selekcjonowania materiałów z różnych źródeł informacji w celu realizowania celów wycieczki oraz planowania jej trasy. Będzie potrafił uzasadnić celowość wyboru miejscowości i zabytkowych obiektów do zwiedzania. Wskaże, wytypuje i zanalizuje różnorakie źródła historyczne, które zgromadzi przed wycieczką;
- będzie zdolny do dokumentowania przebiegu wycieczki: notatką, zdjęciami, krótkim filmem, sporządzonym planem, mapą, rysunkiem;
- opracuje oraz zanalizuje zebrany materiał na wycieczce, aby sporządzić ciekawą i atrakcyjną pod względem formy oraz treści jej dokumentację w postaci np. digitalizacji, folderów, plakatów, esejów zamieszczanych w szkolnej gazecie i na szkolnej stronie internetowej, prezentacji multimedialnych czy artykułów do planowanego wydawnictwa popularnonaukowego, interaktywnego pokazu dla uczniów, nauczycieli i rodziców po zakończonej wycieczce;
- nabędzie umiejętność uczenia się poprzez bezpośrednie obcowanie ze źródłami historycznym. Rozwinie umiejętność ich interpretacji, analizy i oceny.

Postawy

Uczeń:

- prezentuje postawę szacunku, podziwu wobec dorobku dziedzictwa kulturowego kraju;
- posiada przeświadczenie co do dużej roli bogactwa i wyjątkowości kultury regionów oraz docenia jej wartość;
- aktywnie i twórczo dzieli się spostrzeżeniami oraz zdobytą wiedzą;
- umie wzbudzić w sobie postawę zaciekawienia i zainteresowania poznawanymi treściami;
- poprzez respektowanie wymogów regulaminu wycieczki wyrabia w sobie postawę punktualności, odpowiedzialności za siebie oraz innych, stosuje się do zasad bezpieczeństwa.

Plan wycieczki w poszczególnych dniach obejmował zwiedzanie następujących miejscowości i obiektów historycznych:

Dzień 1

Wyjazd z Nowego Sącza, przyjazd do Torunia. Spacer po Starym Mieście, połączony ze zwiedzaniem miasta. Toruń to jedno z najpiękniejszych miast w Polsce. Toruńska starówka zachowała XIII-wieczny układ urbanistyczny i w 1997 roku została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO. Krzyżacy lokowali Toruń w 1233 roku. Strategiczne położenie tego miasta – „bramy Prus” – wpłynęło na jego polityczne znaczenie, a kwitnący handel spowodował jego szybki rozwój i wzbogacenie się. W latach 1411 i 1466 w Toruniu zawarto najważniejsze traktaty pokojowe z Krzyżakami. Na mocy II pokoju toruńskiego miasto znalazło się w granicach Polski.

Przejazd do Gniewu, zwiedzanie krzyżackiej warowni, nocleg w zamku. Gniew w średniowieczu był potężnym zamkiem, pełniącym straż nad okolicą (Kociewie) i szlakiem wodnym na Wiśle. Od XV do XVIII wieku był siedzibą królewskich starostów, w tym późniejszego króla Jana III Sobieskiego. Współczesny Gniew zyskał rangę krajowego ośrodka ruchu odtwarzania wydarzeń historycznych.

Dzień 2

Zwiedzanie zamku w Gniewie, „wędrowka w przeszłość” i udział w „żywej lekcji historii” w zamkowej zbrojowni, pokaz multimedialny, spotkanie z odtwórcami ról postaci historycznych: lokalnego komtura i dowódcy Żółtego Regimentu.

Przejazd do Pelplina, zwiedzanie i koncert w bazylice katedralnej, wznoszonej blisko 250 lat (samo przygotowanie terenu zajęło 20 lat), ze wspaniałym sklepieniem kryształowym późnego gotyku w Polsce. Prezentacja największego w Polsce ołtarza głównego, którego budowa trwała 25 lat (ma 25 metrów wysokości – sięga do sklepienia nawy głównej i zajmuje całą jej szerokość). W państwie krzyżackim wielki mistrz Karol Bessart w 1314 roku nadał bazylice specjalny status, a w tym prawo przyjmowania osadników wszystkich narodów.

Przejazd do Kwidzyna, zwiedzanie zamku i katedry – jednego z najpiękniejszych oraz najcenniejszych zabytków na Powiślu (zespołu zamkowo-katedralnego), jedyne w swoim rodzaju połączenia kościoła i twierdzy. Kwidzyn związany był z najwcześniejszym okresem ekspansji zakonu krzyżackiego na ziemię pruskie. Najbardziej charakterystycznym jego elementem jest wieża sanitarna – gdanisko (jedno z najlepiej zachowanych w Europie) – z ceglany gankiem, wspartym na monumentalnych arkadach. To obok Chełmna najważniejszy ośrodek administracyjny w tworzącym się w XIII wieku państwie zakonnym i przez stulecie siedziba biskupa pomezkańskiego. Od 2008 roku uważa się, że krypta katedry stała się miejscem ostatniego spoczynku kilku wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego. Nocleg w Przezmarku.

Dzień 3

Przejazd do Szymbarku i Stębarku. Zwiedzanie ruin gotyckiego zamku w Szymbarku, który w 1386 roku wznosił Henryk ze Skarlina. Zamek był siedzibą proboszcza Kapituły Pomezkańskiej. Pełnił rolę krzyżackiej fortecy, w której murach ulokowano aż 12 wież. W XVI wieku został rozbudowany przez rodzinę von Polenz, a od XVIII wieku do końca II wojny światowej znajdował się we władaniu rodziny Finck von Finckenstein. Na początku 1946 roku został spalony przez żołnierzy Armii Czerwonej. Symboliczne spotkanie uczniów z Mistrzem Janem Długoszem, któremu towarzyszył Jakub z Dębna.

Zwiedzanie pola bitwy pod Grunwaldem. Powrót na nocleg. Wizyta w zamku w Przezmarku i Iławskim Parku Krajobrazowym.

Dzień 4

Przejazd do Malborka, zwiedzanie zamku. Nagranie filmu z nauczycielem odtwarzającym postać Jana Długosza, według scenariusza współtworzonego przez uczniów. Powrót do Nowego Sącza.

3. Wycieczka w opiniach uczniów

Z punktu widzenia efektywności edukacyjnej wycieczki ważne jest, aby po jej zakończeniu zebrać na jej temat informacje od uczniów. Wypowiedzi intencjonalnie tworzone na temat jej przebiegu i opinie uczestników mają wymiar ewaluacji założonych celów. Uczniowie zaproponowali dowolną pisemną formę wypowiedzi – niektórzy napisali sprawozdanie, inni osobistą refleksję, najczęściej skoncentrowaną na przeżyciach i odczuciach. Były też opinie o wartościach i organizacji wycieczki lub krótkie relacje z opisem zwiedzanych miejsc oraz zabytków. Wszystkie wypowiedzi uczniów napisane i zebrane kilka dni po jej zakończeniu są wartościowe. Stanowiły też materiał do refleksji nauczycieli i uczniów, jak planować oraz realizować program dydaktyczno-wychowawczy na wycieczkach w przyszłości. Sugestie, odczucia i przeżycia młodzieży stanowiły istotny element w procesie poznawczym, wzmacniały pozytywną motywację do utrwalania oraz pogłębiania wiadomości w bezpośrednim doświadczaniu źródeł historycznych, a także wiązania ich z nauką szkolną. Zebrany od uczestników wycieczki materiał został poddany wnikliwej analizie jakościowej i uporządkowany w obszarach: wiedza, umiejętności, integracja zespołu uczniowskiego, postawy wobec historii ojczyzny, przeżycia. Obszar wiedzy obejmował te fragmenty wypowiedzi młodzieży, które odnosiły się do poznania, utrwalenia i poszerzenia wiadomości. W zakresie umiejętności pogrupowane zostały opinie o nabywaniu nowych bądź utrwalaniu i doskonaleniu umiejętności już nabytych. Wyodrębnienie problematyki integracji rówieśniczej było uzasadnione, gdyż jest to ważny czynnik życzliwego budowania relacji współpracy i współdziałania w grupie klasowej. Z założonych celów wycieczki wynikało, że przebywanie w bezpośrednim kontakcie z różnymi źródłami historycznymi, poznawanie ich i doświadczanie stanowi cenny wymiar rozbudzania oraz kształtowania postaw wobec historii Polski. Wyodrębnienie opisów przeżyć oraz emocji też nie było bez znaczenia – zwracanie uwagi uczniów na to, co i jak przeżywali świadczyło, że organizacja zajęć w formie wycieczki edukacyjnej samoistnie uruchamia strategię emocjonalną, która wzmacnia zapamiętywanie wiadomości i jest czynnikiem utrwalającym opanowaną wiedzę.

Przytoczone, wybrane fragmenty wypowiedzi pisemnych uczniów I klasy liceum ogólnokształcącego dowodzą, że kilkudniowa wycieczka, w której brali czynny udział, jest wartościową formą edukacji młodzieży, poznawania nowych wiadomości i utrwalania tych już znanych.

Uczniowie pisali: „poznałem krajobrazy północnej Polski; zgłębiłam historię miasta Torunia; zobaczyłam dom Mikołaja Kopernika, miejsce jego chrztu; poznałam tradycję pieczenia pierników toruńskich; piękne, zadbane uliczki Torunia, duży ratusz, ciekawa historia katedry i fakt, że patron naszej szkoły Jan Długosz wielokrotnie był w Toruniu, a w 1466 roku negocjował warunki II pokoju toruńskiego sprawiły, że zawsze będę o tym pamiętał; jestem pasjonatem gotyku, dlatego bazylika katedralna w Pelplinie, wcześniejszy klasztor Cystersów, był dla mnie miejscem niezwykłym; obejrzenie filmów dotyczących obrazu Jana Matejki i samej bitwy pod Grunwaldem pogłębiło moją wiedzę historyczną; spacer po grunwaldzkim wzgórzu, elementy broni i wyposażenia znalezione na polu bitwy, a zgromadzone w muzeum, dokumenty napisane przez króla Władysława Jagiełłę, przeczytanie fragmentu *Kroniki* Jana Długosza to dla mnie bogactwo wiedzy o tamtych czasach; okazały zamek w Malborku, największa ceglana warownia na świecie, wpisana na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego

i Przyrodniczego UNESCO, zadziwił mnie, bo podczas jego zwiedzania dowiedziałem się wiele interesujących wiadomości z okresu późnego średniowiecza; „żywa lekcja historii” w Gniewie z odtwarzaniem postaci historycznych i opowieści o zakonie krzyżackim w bliskości zbroi i broni z dawnych czasów pokazały mi interesujący świat średniowiecza”. Wielu uczniów zwracało też uwagę na inne obiekty (niezwiązane z historią), które zwiedzali podczas wycieczki. Iławski Park Krajobrazowy również dostarczył im wiadomości z geografii, zoologii czy botaniki.

Uczniowie podkreślali w swoich wypowiedziach również wiele umiejętności, które utrwalali w trakcie wycieczki, a także podejmowali się zadań w sytuacjach wymagających nabywania nowych umiejętności. W tej grupie wypowiedzi znalazły się takie opinie: „nauczyłam się korzystać z różnych źródeł wiedzy: dokumentu, obserwacji otoczenia, wymiany poglądów, słuchania innych osób, pokazów multimedialnych; mam rozeznanie, jak zaplanować wycieczkę zgodnie z wymogami bezpieczeństwa; umiem dokumentować ciekawe i ważne informacje z wycieczki; czytanie oryginalnych dokumentów – fragmentów *Kroniki* Jana Długosza było ważnym elementem wycieczki; nagrywałam w trakcie wycieczki krótki film związany z pobytem Jana Długosza w miejscach, które zwiedzaliśmy; robiliśmy zdjęcia dokumentujące odwiedzane miejsca, zabytki, źródła historii, kultury materialnej i duchowej”. Zebrane, jedynie wybiórczo, zaprezentowane wypowiedzi uczniów są potwierdzeniem, że dla wielu z nich nabywanie nowych umiejętności lub ćwiczenie tych już posiadanych jest równie ważne jak poszerzanie wiadomości.

Wszystkie osoby, które były na wycieczce zwracały uwagę na integrację w zespole rówieśników. Świadczą o tym następujące opinie: „dzięki wycieczce poczułam, że wszyscy jesteśmy wielką Długoszową rodziną; na ognisku integracyjnym było świetnie, nie przypuszczałam, że mam takie fajne koleżanki; wspólne śpiewanie w autokarze bardzo nas zjednoczyło; w miarę upływu dni coraz lepiej poznawaliśmy siebie, a atmosfera stawała się coraz bardziej przyjazna i życzliwa; wspólne dyskusje wieczorami były bardzo potrzebne, rozmawialiśmy o tym, co nas zainteresowało i ciekawiło; zintegrowałam się z klasą, wzbogaciłam o nowych przyjaciół; poznałam nowe osoby z innych klas i miło spędziłam z nimi czas”. Z wszystkich tych sformułowań wynika, że dla młodzieży w wieku adolescencji grupa rówieśnicza ma istotne znaczenie, dlatego nawiązywanie nowych znajomości, lepsze poznawanie siebie wzajemnie w pozaszkolnych sytuacjach buduje poczucie więzi i integruje zespół. Jest to niezwykle ważne, zważywszy na fakt, że piszą tak uczniowie w pierwszym miesiącu nauki w liceum ogólnokształcącym. Ich wypowiedzi dowodzą, że cel wychowawczy wycieczki związany z integracją grupy został zrealizowany z sukcesem.

Warto także odnieść się do innego celu dotyczącego kształtowania i rozwijania komponentów postaw, który był zaplanowany do realizacji w czasie trwania wycieczki. Chociaż postawy przekładają się na konkretne zachowania, to z wypowiedzi pisemnych młodzieży można wnosić, że niektórzy uczestnicy wycieczki wyraźnie akcentowali, iż zmienili swoje sądy i przekonania wobec konkretnego przedmiotu postawy. Pisali oni np. tak: „to była niezapomniana lekcja historii Polski; odkryłam, że historia może być fascynująca i wciągająca; nigdy nie przepadałam za wycieczkami historycznymi, ale... ta mnie zachwyciła, nie wiedziałam, że nasz kraj jest taki ciekawy; nie byłam jeszcze na tak fascynującej wycieczce. W gimnazjum jeździliśmy za granicę, ale dopiero teraz widzę, ile straciłam, nie poznając wcześniej naszej bogatej polskiej kultury i historii;

Polska jest naprawdę pięknym krajem, szkoda, że przez wielu niedocenianym; byłam zauroczona wieloma miejscami, które zwiedzaliśmy; byłam dumna, że mogę spacerować po grunwaldzkiej ziemi; w Malborku poczułem atmosferę dawnych czasów i życia Krzyżaków; niesamowitym i ekscytującym doświadczeniem było spanie na zamku w Gniewie – poczułam ducha historii; nakładałem rycerską zbroję (kolczuga była bardzo ciężka), to było dotykanie historii, nigdy tego nie zapomnę”. Spostrzeżenia uczniów potwierdzają, że bezpośredni kontakt i obcowanie ze źródłami historycznymi w sposób niezaprzeczalny wzbudzą ich głębokie emocje oraz przeżycia.

Nie sposób pominąć tych wypowiedzi, w których uczniowie opisują swoje przeżycia, jakich doświadczyli w wielu miejscach i w rozmaitych sytuacjach w każdym dniu wycieczki. Chociaż nie jest łatwo mówić o emocjach towarzyszących realizacji programu wycieczki, to sformułowania użyte w wypowiedziach pisemnych są jednoznaczne i wyraziste. Te najbardziej charakterystyczne wyrażone były np. takimi słowami: „wszystko składało się na moc wrażeń; przez cały czas towarzyszyły mi wielkie emocje; nasz wyjazd był wspaniałą i niezapomnianą lekcją historii; wiele mnie zaskoczyło, a nocny spacer po zamku był niesamowity; zamek nocą wyglądał bajecznie, a księżyc dodawał mu tajemniczości; byłam zauroczona; koncert organowy w bazylice w Pelplinie był niesamowity; to fantastyczne uczucie patrzeć na miejsce, w którym rozegrała się największa z bitew w historii Europy; zachwyciły mnie czarujące i tajemnicze uliczki Torunia; nigdy wcześniej nie rozumiałam tak historii, to było dla mnie wspaniałe doświadczenie; ze zdumieniem oglądałam bogate dziedzictwo kulturowe naszego kraju”. Przyniesione zapiski uczniów są dowodem na to, że strategia emocjonalna w nauczaniu ma miejsce znaczące. Wzmacnia motywację i chęć poznawania otaczającej rzeczywistości. Kształtowanie proedukacyjnych postaw dobrze wpisuje się w bezpośrednie doświadczenie i aktywność intelektualną młodzieży, opartą na mocnych, pozytywnych przeżyciach.

4. Zakończenie

W podsumowaniu każdej wycieczki szkolnej ważną rolę odgrywa ewaluacja formy z udziałem nauczycieli opiekunów i młodzieży. W przeprowadzonej wycieczce udało się osiągnąć następujące efekty: zrealizowanie formy edukacyjnej w ramach innowacyjnej, autorskiej wycieczki, obejmującej 4 dni zróżnicowanych zajęć tematycznych i 32 godziny dydaktyczne. Dokonano prezentacji unikalnych obiektów historycznych, niespotykanych w rodzimej Małopolsce, na które składały się: zamek wójtów krzyżackich, zamek prokuratorowski, zamek kapitulny, zamek komturewski, zamek wielkich mistrzów oraz bazylika katedralna. Udało się również zaprezentować 3 formy mecenatu nad zabytkami: państwowy, samorządowy i lokalny. Ważny dla uczestników wycieczki był również udział w widowisku plenerowym, nagraniu filmu z wycieczki, przygotowaniu prezentacji publicznej, poświęconej państwu zakonnemu, a tym samym udział 45 uczniów i 3 nauczycieli w autorskim przedsięwzięciu.

Wartością dodaną tak przygotowanej wycieczki było również nawiązanie współpracy z Interaktywnym Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie i Muzeum Bitwy pod Grunwaldem w Stębarku, co zaowocowało też innymi, wspólnymi przedsięwzięciami z zakresu propagowania narodowego dziedzictwa kulturowego.

Rozwijano umiejętności uczniów w procesie nauczania historii. Ważną rolę w tym procesie odegrali nauczyciele planujący zagadnienia merytoryczne, zakwaterowanie i logistykę na każdy dzień tematyczny. We współpracy z uczniami dokonano pełnej

digitalizacji wycieczki, którą w ramach dobrych praktyk można udostępniać innym nauczycielom jako cenny materiał dydaktyczny, przydatny do projektowania pracy pozalekcyjnej. Niewątpliwymi atutami wycieczki szkolnej (co potwierdzono w badaniu ewaluacyjnym metodą IDI i wywiadu grupowego) były miejsca wsławione istotnymi wydarzeniami dla historii Polski. Uczniowie mieli szansę poznania miejsc, w których „działa się historia” i ta alternatywa dla suchego, zdawkowego, podręcznikowego opisu bardzo im odpowiadała.

Nauczyciele zaobserwowali wyraźne zainteresowanie „pokolenia Z” (współczesna młodzież szkoły ponadgimnazjalnej) interaktywnymi formami prezentacyjnymi w muzeach. Możliwość dotknięcia czy przymiarki stroju, lekcje fechtunku, poczucia smaku, obserwacji nowoczesnych aranżacji, np. historycznych i przyrodniczych, sprzyjały rozwijaniu zainteresowań problematyką regionów oraz epoki. To istotna zmiana w masowej formie przybliżenia dziedzictwa kulturowego nie tylko w jego naturalnej postaci i środowisku, ale też przez wywoływanie emocji, bazowanie na iluminacji, odtwórstwie i niepowtarzalnym nocnym nastroju, który wywoływał często entuzjastyczne reakcje uczestników.

„Zainteresować, a nie zniechęcić” to motto udanego przedsięwzięcia w każdej dziedzinie wiedzy. W omawianym przypadku wycieczki edukacyjnej „Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach” było to zaplanowane przy współudziale młodzieży i zorganizowane przez nauczycieli, a nie przez biuro turystyczne (tak jest najłatwiej), przygotowane oraz zrealizowane wyjście poza salę lekcyjną w celu bezpośredniego spotkania z ciekawie opowiedzianą historią.

Dobrze przygotowana wycieczka szkolna z jasno określonymi celami i osiągniętymi rezultatami wymaga sporo pracy kreatywnego nauczyciela projektanta, a także bardzo dobrej współpracy z rodzicami i dyrekcją szkoły. Wszystkie strony zainteresowane wycieczkami szkolnymi muszą odpowiedzieć na typowe w środowisku szkolnym wyzwania: zdolności interpersonalne, zarządzanie czasem, personelem i zmianą oraz realistyczne podejście do strony kosztowej. Trzeba również pamiętać o ścisłym przestrzeganiu prawa oświatowego w zakresie organizacji i bezpieczeństwa podczas wycieczek szkolnych.

Po uświadomieniu sobie tych oczywistych prawd pora na konkluzję. Typowe nauczanie lekcyjne – w klasach oraz w tym samym środowisku szkolnym – nie jest jedynym i najlepszym źródłem rozwijania wiedzy historycznej. Nauczyciel, który nie chce popaść w rutynę i będzie planował wycieczkę edukacyjną musi jeszcze znaleźć odpowiedź na podstawowe pytania: Co chce pokazać i gdzie uczniowie powinni się udać? Jak zorganizować ciekawy i zarazem kształcący wyjazd dla uczniów? Jak pozyskać środki na realizację wycieczki edukacyjnej? Kiedy zorganizować wyjazd poza szkolne mury?

Bibliografia

- Błaż, A. (2007). Jeszcze o organizacji wycieczek szkolnych. *Nowa Szkoła*, nr 3, s. 35-37.
- Denek, K. (2006). Wycieczki, które uczą i wychowują. *Nowa Szkoła*, nr 10, s. 4-14.
- Goźlińska, E. (2009). *Jak przygotować wycieczkę szkolną? Vademecum nauczyciela*. Warszawa: WSiP.
- Korus, B. (2008). Wycieczka szkolna. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. VII (s. 513-516). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Palichleb, K. (2002). Wycieczka jako forma nauczania. *Wychowawca*, nr 5, s. 21-22.
- Ryba, B. (2005). Wycieczka jako forma zajęć dydaktycznych. *Wychowawca*, nr 7-8, s. 33-36.
- Smusz-Sawin, U. (2003). Wycieczka otwieranie okna na świat. *Nowe w Szkole*, nr 10, s. 13-14.
- Szymański, S. (1990). *Wycieczki szkolne do zabytków kultury*. Warszawa: WSiP.

ROZWIJANIE INNOWACYJNOŚCI PEDAGOGICZNEJ PRZYSZŁYCH NAUCZYCIELI

Streszczenie

Współczesna szkoła oczekuje profesjonalnego nauczyciela, który będzie otwarty na szybko zachodzące zmiany w społeczeństwie wiedzy oraz poszukiwał rozwiązań sprzyjających efektywniejszej edukacji. O tych wymaganiach trzeba pamiętać w procesie kształcenia nauczycieli, gdyż tylko student aktywny, który na uczelni będzie wdrażany w poszukiwanie uzasadnionych rozwiązań innowacyjnych, sprosta oczekiwaniom odejścia od stereotypów, ale przy tym pozostając w zgodzie z obowiązującymi przepisami prawa oświatowego.

Słowa kluczowe: innowacja pedagogiczna, kształcenie przyszłych nauczycieli, metody aktywizujące.

1. Wstęp

W kształceniu przyszłych nauczycieli niezmiernie ważne jest przygotowanie ich do pracy zawodowej w ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej. Jak pisał J. Delors w raporcie „Edukacja: jest w niej ukryty skarb”, tzw. „luka ludzka”, powstająca jako dysonans pomiędzy tempem poznawania rzeczywistości a zmianami w niej zachodzącymi, powoduje, że żaden system edukacyjny nie jest w stanie przygotować absolwentów na wszystkie sytuacje problemowe i decyzyjne, z jakimi przyjdzie im się zmierzyć w dorosłym, również zawodowym życiu (Delors, 1998).

Problem rozdzwienka pomiędzy tempem przemian zachodzących w świecie a możliwościami nadążania za nimi w systemie szkolnym jest również nieodłączną bolączką systemu kształcenia przyszłych nauczycieli. Wiadomym jest, że rzeczywistość edukacyjna, w jakiej przyjdzie im pracować, będzie generowała problemy wychowawcze oraz dydaktyczne o odmiennym specyfice czy innym natężeniu niż te, do rozwiązywania których przyszli nauczyciele przygotowują się w toku edukacji akademickiej. Niezmiernie ważne jest zatem kształtowanie i rozwijanie u studentów – przyszłych nauczycieli tych cech osobowości, które będą sprzyjać tworzeniu otwartej postawy względem rzeczywistości, kreatywności oraz twórczego podejścia do sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, z którymi zetkną się w pracy zawodowej.

2. Określenie terminu „innowacja pedagogiczna”

Rozumienie terminu „innowacja pedagogiczna” jest niezwykle ważne dla studentów pedagogiki, gdyż mogą sobie uświadomić sens wprowadzania w szkole innowacji i potrzebę rozwijania w sobie cech, które umożliwiają budowanie elastycznej postawy względem własnych działań (czyli np. stosowania metod w pracy dydaktyczno-wychowawczej) oraz wytworów ludzkiej działalności (np. pomocy dydaktycznych) jako jej postaci czynnościowej lub rzeczowej (Bałazak, 2000, s. 46). D. Fontana podkreśla, że w realizacji nauczania cecha osobowości nauczyciela, jaką jest plastyczność, rozumiana jako zdolność do przystosowania swoich metod zarówno do przedmiotu nauczania, jak również wieku rozwojowego uczniów, daje dziecku możliwość nabywania nowych doświadczeń w uczeniu się (Fontana, 1998, s. 412). Teza ta dobrze uzasadnia konieczność wykorzystywania w procesie kształcenia nauczycieli takich rozwiązań metodycznych, które uświadamiają

studentom, że wybór metody nauczania jest ważny z punktu widzenia realizowanych treści, ale najważniejsze znaczenie mają nowe doświadczenia związane z samodzielnym uczeniem się.

W tej części rozważań teoretycznych warto omówić ogólny zakres innowacji pedagogicznych. Ze względu na stopień radykalności oraz nowości innowacje, jak podają E. Morzyszek-Banaszczyk i A. Iwicka-Okońska, można podzielić na usprawnienia dotyczące praktyki edukacyjnej w mikroskali bez szczególnego uzasadnienia na gruncie teoretycznym, modernizacje systemu dydaktyczno-wychowawczego odnoszące się do teorii i praktyki szkolnej oraz nowatorstwo pedagogiczne, polegające na szerokiej zmianie wycinka edukacji, obejmujące zmiany najbardziej całościowe, dotyczące systemu opieki, wychowania, kształcenia, a uzasadnione zarówno praktycznie, jak też teoretycznie. Autorki podkreślają, że innowacje pedagogiczne mogą mieć charakter programowy, organizacyjny, metodyczny oraz mieszany, angażując usprawnienia różnych aspektów rzeczywistości edukacyjnej (Morzyszek-Banaszczyk, Iwicka-Okońska, 2007). W. Okoń, pisząc o nowatorstwie pedagogicznym, definiuje je z kolei jako „ulepszanie wzorów pracy dydaktycznej i wychowawczej poprzez własne pomysły racjonalizatorskie. Pomysły te mogą dotyczyć zmian w treści, metodach i środkach kształcenia i wychowania” (Okoń, 2004, s. 279). Nowatorstwo pedagogiczne jest zatem poszukiwaniem bardziej efektywnych rozwiązań w pracy dydaktyczno-wychowawczej, wiąże się z kreatywnością, wymaga twórczości i refleksyjności pedagogicznej na każdym etapie pracy nauczycielskiej – zarówno w trakcie planowania oraz realizacji zamierzeń edukacyjnych, jak również ewaluacji efektów.

3. Rozwijanie innowacyjności pedagogicznej przyszłych nauczycieli – przykłady innowacyjnych rozwiązań metodycznych na zajęciach w grupach ćwiczeniowych

W toku pracy dydaktycznej ze studentami kierunków pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich w trakcie realizacji treści kształcenia z przedmiotu pojęcia i systemy pedagogiczne Autorka niniejszego artykułu stara się systematycznie doskonalić swój warsztat pracy oraz pobudzać do innowacyjnych rozwiązań przyszłych nauczycieli. Chce budować w nich świadomość, że zawód nauczycielski wymaga niestannego doskonalenia swoich kompetencji i gotowości do wprowadzania nowych, niekonwencjonalnych pomysłów, które generują lepszą jakość edukacji. Zamierzenie to realizuje poprzez wykorzystywanie w procesie kształcenia metod aktywizujących, które zwiększają czynny udział uczących się w zajęciach dydaktycznych, a przez to sprzyjają wzrostowi efektywności w nabywaniu wiedzy, rozwiązywaniu problemów, wykonywaniu zadań praktycznych oraz kształtowaniu postaw kreatywnych i twórczych. Metody aktywizujące to grupa metod nauczania charakteryzująca się tym, że aktywność podmiotu uczącego się w ciągu procesu kształcenia jest większa od aktywności podmiotu nauczającego (Krzyżewska, 1998, s. 10). Stosując metody z grupy aktywizujących, można łączyć umiejętność samodzielnego dochodzenia do wiedzy i jej selekcjonowania, celowej współpracy w zespole oraz podejmowania nowych ról społecznych i poprawnej komunikacji interpersonalnej. Ich zaletą jest także możliwość dopełniania się strategii poszukiwania, poznawania, działania i przeżywania w procesie uczenia się. Każdy student powinien mieć opanowane nawyki samodzielnego uczenia się, w tym planowania własnej nauki i odpowiedzialności za jej wyniki, ale również wzbogacać swoje doświadczenia w budowaniu pozytywnej motywacji do uczenia się, korzystania z informacji zwrotnej,

snucia refleksji przy porażkach, aby w przyszłości potrafił modelować aktywną edukację uczniów (Taraszkiewicz, 2007, s. 123).

W trakcie ćwiczeń podsumowujących i systematyzujących wiedzę, a dotyczących systemów pedagogicznych – personalizmu oraz humanizmu – zaproponowano studentom zaprojektowanie nowej szkoły (w sensie budynku i filozofii myślenia), której zasady funkcjonowania byłyby zgodne z założeniami tych nurtów. Studentów obecnych na zajęciach podzielono na 2 grupy: jedna miała projektować szkołę opartą na koncepcji personalistycznej, zaś druga adekwatną do założeń humanizmu. Każda z nich miała obowiązkowo uwzględnić w projekcie misję i wizję szkoły, a także następujące elementy:

- wymogi stawiane kadrze nauczycielskiej;
- zasady współpracy z rodzicami uczniów obowiązujące w szkole oraz określenie, w jakim zakresie rodzice mogą ingerować w przebieg procesu dydaktyczno-wychowawczego;
- infrastrukturę szkoły z wyszczególnieniem m.in.: czytelnia, biblioteki, jadalni, sklepiku szkolnego itp.;
- otoczenie szkoły: plac zabaw, boiska sportowe, liczba i jakość dostępnych dla uczniów sprzętów;
- zaprojektowanie planu przedmiotów nauczania z zaznaczeniem tych, na naukę których byłby położony szczególny nacisk. Pożądane było też zaproponowanie planu zajęć dla uczniów najmłodszych i najstarszych; uwzględnienie oferty zajęć pozalekcyjnych; wykaz imprez, które mogłyby być organizowane na terenie szkoły samodzielnie bądź we współpracy ze środowiskiem lokalnym.

Głównym celem tego ćwiczenia było sprawdzenie, czy studenci potrafią wiązać teorię pedagogiczną z praktyką edukacyjną, czy będą umieć uwzględniać w procesie planowania pracy szkoły personalistyczne i humanistyczne idee związane przede wszystkim z respektowaniem możliwości rozwojowych dzieci, a także traktować ich oraz ich rodziców jako podmioty oddziaływań edukacyjnych. W tych zajęciach powtórzeniowo-utrwalających zastosowano metodę sesji plakatowej.

Na wykonanie zadania studenci mieli 40 minut, a następne 20 minut zajmowała prezentacja ostatecznego efektu pracy obu grup. Autorka artykułu wykorzystwała formę organizacji zajęć w postaci pracy grupowej zróżnicowanej – 2-3 studentów opracowywało 1 z 6 punktów z wyżej przedstawionej listy zagadnień, wcześniej zapisując w misji i wizji szkoły najważniejsze przesłanie. Pod koniec zajęć wyniki pracy każdej podgrupy były naklejane na duży karton papieru. W ten sposób powstał kompletny materiał do prezentacji w końcowej części zajęć. Studenci porównywali treść zapisów w obu grupach, zwracali uwagę na elementy wspólne, analizowali i z krytyczną refleksją odnosili się do pomysłów zarówno swoich, jak też kolegów z innej grupy. Interesowali się ciekawymi i nietypowymi rozwiązaniami, które charakteryzowały koncepcję humanistyczną lub personalistyczną, zawartą w misji i wizji szkoły. W czasie ostatnich 20 minut zajęć wspólnie omawiano pozytywne i negatywne aspekty metody sesji plakatowej, zwracając szczególną uwagę na jej wymiar wychowawczy, dydaktyczny oraz organizacyjny.

Studenci, koncentrując się na pozytywnych stronach tej metody nauczania, zwracali uwagę na jej walory wychowawcze. Mówili o kształtowaniu postaw proedukacyjnych, podtrzymywaniu wiary w swoje możliwości, wykorzystywaniu mocnych stron osobowości w podziale zadań między uczestników grupy. Podkreślali też możliwość rozwijania odpowiedzialności za własną pracę (brak zaangażowania któregoś studenta przekładał

się automatycznie na niepełną realizację zadania), integrowania zespołu studentów, przygotowywania do współdziałania oraz zdrowej rywalizacji (omawiano przedstawiony plakat każdej grupy, a później studenci dokonywali porównania, która grupa miała lepiej rozpracowany każdy z elementów), jak również kształtowania kultury osobistej i szacunku do pomysłów innych.

Pośród wartości kształcących, których realizacji sprzyja metoda plakatu, uczestnicy zajęć wymieniali m.in.: rozwijanie kreatywnego myślenia, usprawnianie zdolności do syntezy i analizy (studenci musieli najpierw wnikliwie przeanalizować sens najważniejszych założeń każdego nurtu, a następnie zsyntetyzować je w postaci konkretnych założeń uwzględnionych w pracy szkoły) oraz kształtowanie zdolności komunikacyjnych. Mówili także o rozwijaniu umiejętności prezentowania na forum grupy efektów pracy każdego zespołu. Podkreślali również, że ta metoda nauczania wielostronnie aktywizuje, ponieważ angażuje myślenie, daje okazję do wymiany argumentów i uczy jasnego formułowania myśli, co jest ważne w zawodzie nauczycielskim.

Do zalet organizacyjnych tej metody nauczania studenci zaliczyli stosunkowo proste zasady pracy, możliwość jej zastosowania zarówno w trakcie zajęć wprowadzających nowy materiał, jak i powtórzeniowych, możliwość zadania takiej pracy zespołowej w formie np. pracy kontrolnej. Zwrócili również uwagę na szybki i sprawny przydział zadań – wystarczy podzielić grupę na 2 równoliczne zespoły, rozdać kartki (po 1 na 2 osoby) zawierające listę zagadnień do opracowania i pomoc (jeśli jest taka potrzeba) w dokonaniu wewnętrznego podziału każdej grupy na podzespoły.

Zdarzały się również głosy krytyczne, wskazujące wady tej metody nauczania. Niektórzy poddawali w wątpliwość fakt, że przeciętni studenci nie byłiby w stanie poradzić sobie z realizacją zadania w trakcie zajęć wprowadzających nowy materiał. Inni negatywnie oceniali też możliwość zastosowania jej jako samodzielnej pracy wykonywanej w domu, uzasadniając, że w dobie Internetu niektóre osoby mogłyby, szukając potrzebnych informacji, kopiować gotowe fragmenty prac dostępnych w sieci, mimo ochrony praw autorskich. Studenci zauważyli też, że praca tą metodą nauczania wymaga przestrzegania dyscypliny czasowej, co nie odpowiada osobom pracującym wolniej. Oprócz tego do negatywnych stron zaliczyli konieczność rzetelnego i kompleksowego przygotowania się do zajęć wszystkich osób, gdyż wymagane szybkie tempo pracy nie pozwala na stratę cennych minut na „doczytywanie” tekstów z podręczników akademickich lub innej literatury dodatkowej. Można jednak uznać ten fakt za zaletę, gdyż przygotowuje się przez to uczestników zajęć do systematycznego i rzetelnego samokształcenia oraz ponoszenia odpowiedzialności za efekty swojej pracy.

W toku podsumowania zarówno pozytywnych, jak i negatywnych stron metody sesji plakatowej studenci stwierdzili, że urozmaica ona pracę na zajęciach i może być atrakcyjna dla wszystkich studentów, bez względu na preferowany przez nich styl uczenia się. Rzetelna znajomość walorów i wad omawianej metody nauczania przez przyszłego nauczyciela daje szansę celowego oraz adekwatnego jej zastosowania już w trakcie praktyk zawodowych, a później w pracy zawodowej, ze świadomością wyeksponowania jej wartości edukacyjnych w doborze tematu i z uwzględnieniem wieku rozwojowego uczniów oraz przede wszystkim zakładanych celów zajęć ogólnych i operacyjnych.

Kolejną metodą nauczania, którą Autorka artykułu zaprezentowała studentom w trakcie realizacji zajęć z przedmiotu pojęcia i systemy pedagogiczne był wywiad reporterski połączony z pytaniami do ekspertów. W trakcie ćwiczeń prowadzonych z jej

wykorzystaniem studenci mieli porównywać pedagogikę emancypacyjną i adaptacyjną. W ramach przygotowania się do zajęć mieli przeczytać teksty z podręcznika akademickiego o genezie i założeniach omawianych nurtów oraz zastanowić się, w jaki sposób można sformułować pytania w wywiadzie reporterskim, aby dowiedzieć się jak najwięcej konkretnych informacji o szkole, która pracuje zgodnie z założeniami pedagogiki emancypacyjnej bądź adaptacyjnej. W trakcie zajęć wyłoniono spośród grupy 2 studentów, którzy mieli pełnić rolę reporterów zadających pytania. Mieli oni 5 minut na dopracowanie przygotowanych wcześniej pytań. Studenci ci zdecydowali się poruszyć w pytaniach następujące kwestie:

- naczelną wartość ujętą w misji i wizji szkoły;
- program wychowawczy szkoły i jego praktyczna realizacja;
- zarządzanie szkołą;
- wykaz obligatoryjnych i fakultatywnych przedmiotów nauczania;
- wykaz zajęć dodatkowych, które byłyby organizowane w szkole;
- plan lekcji uczniów dla młodszych i starszych klas;
- proces dydaktyczny (metody nauczania, formy organizacji zajęć, wdrażanie do samodzielnego uczenia się) i oceniania (też wdrażanie uczniów do samooceny);
- kompetencje nauczycieli, plany rozwoju zawodowego, zakres doskonalenia;
- zadania samorządu uczniowskiego, procedury jego wyboru;
- współpraca z rodzicami uczniów;
- infrastruktura szkoły, świetlica, biblioteka, zakres opieki nad dziećmi młodszymi, estetyka otoczenia;
- perspektywa rozwoju szkoły jako organizacji uczącej się.

W czasie, który reporterzy poświęcali na ostateczne sformułowanie swoich pytań w przedstawionych obszarach, pozostałych studentów obecnych na zajęciach podzielono na 2 grupy – jedna z nich stanowiła reprezentację społeczności szkolnej (ekspertów), realizującej edukację zgodnie z założeniami pedagogiki emancypacyjnej, zaś druga adaptacyjnej. W obrębie każdej grupy wyznaczeni zostali: dyrektor szkoły, nauczyciele, uczniowie i rodzice uczniów uczących się w tych placówkach oświatowych.

Rolą reporterów było zadawanie pytań przedstawicielom społeczności szkolnych. Prowadząca zajęcia i 2 studentów (ochotników) pełnili funkcję gospodarza programu telewizyjnego pt. „Żegluga po nurtach pedagogicznych”. Reporterzy zadawali pytania na zmianę. Zadawane pytania ożywiły atmosferę na zajęciach i pozwoliły reporterom na bieżąco formułować jeszcze inne pytania, których nie ujęli w przygotowanej propozycji. Był to ważny element zajęć, w którym studenci elastycznie reagowali na sytuację oraz rozwijali swoje pomysły, zadając pytania ciekawsze i bardziej dociekali różnic w prowadzeniu placówki edukacyjnej oraz praktycznej realizacji jej zadań w oparciu o 2 różne koncepcje pedagogiczne. Studenci zaczęli rozumieć, że rolą reportera jest interesujące formułowanie pytań mogących eksponować różnice między obiema szkołami oraz dotyczących tematów ważnych społecznie, gdyż wtedy słuchacze i uczestnicy spotkania dyskusyjnego stają się bardziej zaangażowani w rozmowę ekspercką, dając jednocześnie konkretne argumenty uzasadniające sens wynikający z 2 nurtów pedagogicznych. Część merytoryczną zajęć zakończono podsumowaniem gospodarzy programu, dotyczącym najważniejszych założeń każdego z omawianych nurtów pedagogicznych, pokazując jednocześnie, jak odmienna będzie praca edukacyjna w obu szkołach.

Pod koniec zajęć wszyscy obecni mogli wypowiedzieć się na temat własnych odczuć związanych z udziałem w tak przeprowadzonych ćwiczeniach. Mówili oni o swoich

odczuciach, odnosili się do pozytywnych stron metody wywiadu reporterskiego i roli ekspertów, która wymagała spojrzenia na konkretne zjawisko z różnych perspektyw: dyrektora szkoły, dziecka, rodzica, nauczyciela. Podkreślali też, że w takiej samej sytuacji inne mogą być oczekiwania różnych podmiotów i należałoby wypracować optymalne stanowisko dla wszystkich obszarów działalności szkoły, by jak najlepiej służyła uczniom.

Do zalet związanych z kształtowaniem postaw studenci zaliczyli możliwość współpracy pomiędzy osobami reprezentującymi tę samą szkołę oraz rozwijanie umiejętności zdrowej rywalizacji w odniesieniu do uczestników reprezentujących przeciwny nurt pedagogiczny. Zwracali oni ponadto uwagę na kształtowanie postawy szacunku względem trudnych problemów oraz odmiennych poglądów reprezentowanych przez innych. Podkreślali jednak też, że omawiana metoda posiada wady, szczególnie jeśli chodzi o osoby nieśmiałe, które taka forma zajęć „przytłacza” i sprawia, iż porównują one swoją aktywność do wypowiedzi jednostek bardziej ekspresyjnych oraz elokwentnych.

Odnosząc się do kształtowania umiejętności, wymieniali: rozwijanie umiejętności komunikacyjnych (głównie prowadzenia kulturalnej dyskusji), kultury osobistej, pobudzanie do kreatywności, rozwijanie umiejętności logicznego myślenia (analiza, porównywanie, synteza, wnioskowanie) oraz zdolności do argumentowania, bronięcia własnych opinii. Już sam fakt, że pytania reporterów były modyfikowane na bieżąco powodował, iż wielu z nich twierdziło, że taki tok zajęć pobudza do szybkiego myślenia, a tym samym przygotowuje do tego, iż w życiu zawodowym łatwiej im będzie rozwiązywać problemy wychowawcze i dydaktyczne, gdyż przyzwyczajają się do działania pod presją czasu.

Studenci podkreślali, że w odniesieniu do budowania własnych zasobów wiedzy mogli usystematyzować wiadomości odnośnie: założeń, sylwetek twórców i dyrektyw każdego z prezentowanych nurtów oraz poznali przykładowe rozwiązania praktyczne w kontekście idei pedagogiki emancypacyjnej i adaptacyjnej. Odnosząc się w swoich wypowiedziach do zalet metodycznych, twierdzili, że taka metoda aktywizująca jest adekwatna do zajęć zarówno wprowadzających nowy materiał, jak i podsumowujących, gdyż umożliwia zapoznanie słuchaczy z niezbędnymi treściami w usystematyzowany sposób oraz daje możliwości efektywnego powtórzenia materiału. Studenci słusznie zauważyli, że musieli się mobilizować, aby zadawać pytania konkretne, jasne oraz sformułowane poprawnie pod względem stylistycznym i merytorycznym. Zwrócili też uwagę, że to podstawowa umiejętność dla przyszłego nauczyciela.

Do wad metodycznych obecni włączyli fakt, że nie wszyscy studenci posiadają „medialną” osobowość i potrafią na gorąco odpowiadać na pytania w ciekawy sposób, wczuwając się w rolę konkretnej osoby w sytuacji mającej kanon programu telewizyjnego. Niektórzy twierdzili, że trema związana z wystąpieniem na forum grupy, konieczność działania pod presją czasu blokowała ich psychicznie i ograniczyła aktywność na zajęciach.

Ważne dla studentów były również zalety organizacyjne omawianej metody: szybkość wyłonienia reporterów i fakt, że efektywne prowadzenie zajęć wymaga jedynie podzielenia wszystkich obecnych na 2 równoliczne zespoły, w obrębie których będą dyrektorzy, uczniowie, nauczyciele i rodzice. Zaznaczyli oni, że dodatkową atrakcją wizualną jest możliwość wykorzystania mikrofonów oraz kamery. Nie bez znaczenia jest także fakt, że przedmiot pojęcia i systemy pedagogiczne jest na I roku studiów kierunku Pedagogika. Część osób nie ma jeszcze utrwalonej terminologii pedagogicznej i posiada trudności w jasnym oraz konkretnym wypowiedzianiu się na tematy pedagogiczne w sposób poprawny logicznie i językowo.

Studenci w trakcie zajęć byli zachęceni do wdrażania nabytych umiejętności w trakcie ćwiczeń prowadzonych w ramach innych przedmiotów w toku studiów i do prowadzenia zajęć poznanymi metodami w trakcie praktyk studenckich na II roku studiów.

Ze studentami, z którymi Autorka artykułu prowadziła omawiany przedmiot na I roku spotkała się ponownie w ramach realizacji treści kształcenia z pedagogiki społecznej na II roku studiów. Wykorzystała ten fakt do przeprowadzenia ewaluacji na temat tego, czy i w jaki sposób wykorzystali oni poznane wcześniej metody aktywne na zajęciach z uczniami oraz w jaki sposób, z perspektywy czasu, oceniają ich przydatność metodyczną w nauczaniu na niższych szczeblach edukacji. Studenci podkreślali, że ich wcześniejsze odczucia związane z zaletami oraz wadami wychowawczymi i kształcącymi okazały się słuszne. Mówili również, że odbywając praktykę zawodową w edukacji wczesnoszkolnej, musieli pewne elementy poznanych aktywizujących metod uprościć i dostosować do rozwoju uczniów w młodszym wieku szkolnym. Co więcej, gorsza sprawność językowa dzieci w pytaniach ekspertów wymagała korekty językowej. Ważne było również, aby pytań nie było za dużo, gdyż dzieci musiały mieć możliwość dokładnego ich zrozumienia oraz otrzymać więcej czasu na sformułowanie wypowiedzi. Dodatkową trudnością, jaką wymieniali studenci były ograniczenia czasowe w przypadku metody sesji plakatowej, związane z koniecznością dyktowania uczniom notatki do zeszytu bądź pisania na tablicy wniosków w przypadku wywiadu reporterskiego. Praca metodami aktywizującymi dawała im dużą satysfakcję, a przy tym byli zaskoczeni aktywnością dzieci, ich chęcią wypowiedzania się, brakiem tremy oraz traktowaniem lekcji jako formy uczenia się przez zabawę.

4. Zakończenie

Pracując na zajęciach ćwiczeniowych metodami aktywizującymi, wprowadzanymi sukcesywnie jako element innowacji metodycznej, studenci mieli okazję do poszerzenia własnych kompetencji pedagogicznych i rozwijania refleksyjności oraz innowacyjnego podejścia do pracy nauczyciela. Zdali sobie sprawę, że budowanie własnego warsztatu metodycznego wiąże się nie tylko ze znajomością reguł rządzących stosowaniem każdej metody nauczania, ale też trzeba mieć świadomość ich pozytywnych stron oraz ograniczeń merytorycznych, metodycznych i organizacyjnych. Będąc zaangażowani w zajęcia, mieli doświadczenie, jak odbierają udział w tak prowadzonych zajęciach jako słuchacze oraz prowadzący lekcje w czasie praktyk nauczycielskich. Uświadomili sobie również, w jaki sposób efektywność omawianych metod zależy od wieku uczniów, treści kształcenia i formy organizacji zajęć. Nie bez znaczenia jest też fakt, że wiedzę na temat metod aktywizujących mogli wykorzystać w toku studiów w trakcie przedmiotu teoretyczne podstawy nauczania oraz w odbywanych praktykach zawodowych.

Na koniec warto jeszcze dodać, że wielostronna aktywność studentów – przyszłych nauczycieli podejmowana na zajęciach dydaktycznych prowadzonych w formie ćwiczeń w grupach audytoryjnych powinna przyczyniać się w znaczący sposób do utrwalania nauczycielskich umiejętności i być ważnym elementem kompetencji pedagogicznych. „Rozmówienie studentów w poszukiwaniu nowych rozwiązań metodycznych, zaszczepienie innowacyjności i uwrażliwienie na refleksyjne spojrzenie na pracę nauczycielską jest gwarancją, że postawa zaangażowania będzie przeniesiona w przyszłości na pracę zawodową” (Jachimowicz, 2010, s. 9).

Bibliografia

- Bałażak, M. (2009). *Wiedza i umiejętności nauczyciela we współczesnej szkole*. Radom: Wydawnictwo Politechniki Radomskiej.
- Cudowska, A. (2004). *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w edukacji*. Białystok: Trans Humana.
- Delors, J. (red.). (1998). *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich.
- Fontana, D. (1998). *Psychologia dla nauczycieli*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Iwicka-Okońska, A., Morzyszczyk-Banaszczyk, E. (2007). Nowatorstwo pedagogiczne w teorii i praktyce. *Przegląd Edukacyjny*, nr 3, s. 2-6.
- Jachimowicz, J. (2010). Aktywny student to w przyszłości aktywny nauczyciel. W: Z. Załona (red.), *Metody aktywizujące w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej* (s. 7-9). Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Krzyżewska, J. (1998). *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej. Cz. I*. Suwałki: AU OMEGA.
- Okoń, W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”.
- Petlak, E. Porubska, G. (2003). Dydaktyka ogólna a innowacyjne podejście w dydaktyce w aspekcie przygotowania przyszłych nauczycieli. *Chowanna*, nr 2, s. 107-118.
- Piotrowski, E. (1999). Myślenie twórcze i kreatywne w edukacji. W: K. Denek, F. Bereźnicki (red.), *Tendencje w dydaktyce współczesnej* (s. 73-79). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Szmidt, K.J. (2003). *Dydaktyka twórczości. Koncepcje – problemy – rozwiązania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Szmidt, K.J. (2007). *Pedagogika twórczości*. Gdańsk: GWP
- Taraszkiewicz, M. (2007). Uczenie bierne czy aktywne? *Psychologia w szkole*, nr 1, s. 117-123.
- Załona, Z. (2012). Twórcza postawa zawodowa nauczyciela a kompetencje kreatywne. W: Z. Załona (red.), *Kompetencje zawodowe nauczyciela w teorii i praktyce* (s. 22-26). Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.

Zdzisława ZACŁONA

STANDARDY DZIAŁANIA UNIWERSYTETÓW TRZECIEGO WIEKU W POLSCE DROGĄ DO PROFESJONALIZACJI I EFEKTYWNOŚCI EDUKACJI SENIORÓW

Streszczenie

Szybki rozwój uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce oraz zainteresowanie ich funkcjonowaniem w formie stowarzyszeń były inspiracją dla Ogólnopolskiej Federacji Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku do opracowania standardów ich działania. Ujęto je w 3 obszary – pierwszy to podstawy formalno-prawne, drugi obejmuje zagadnienia merytoryczne i organizacyjne, a trzeci dotyczy szeroko pojętej współpracy z różnymi środowiskami. Propozycja standaryzacji ma na celu dobrą jakość edukacji aktywizującej seniorów, dającej szansę do rozwoju w oparciu o potencjalności i potrzeby osób starszych. Standaryzacja jest innowacyjną w Polsce próbą zmierzającą do uzyskania przez stowarzyszenia certyfikatu „Profesjonalny UTW”.

Słowa kluczowe: standard, uniwersytet trzeciego wieku, profesjonalizacja, edukacja osób starszych.

1. Edukacja aktywizująca osoby starsze jako idea przewodnia uniwersytetów trzeciego wieku

Obecnie nikt już nie ma wątpliwości, że w świecie przemian globalnych, społeczeństwa wiedzy i informacji warto podejmować dyskusję nad edukacją przez całe życie. Jest to zagadnienie aktualne i ważne, ale przy tym również szerokie oraz wielopłaszczyznowe.

Sens uczenia się przez całe życie podkreślają autorzy światowych raportów, m.in. E. Faure „Uczyć się, aby być” (1975) czy J. Delorsa „Edukacja: jest w niej ukryty skarb” (1998). Choć proces uczenia się ma początek w szkolnej edukacji, to dotyczy całego ludzkiego życia, gdyż nabywanie nowych zachowań i zmiana postaw wobec siebie oraz świata nie są ograniczone wiekiem. Człowiek uczy się, aby wiedzieć, umieć działać, żyć wspólnie i aby być wartościową, spełnioną, wewnętrznie bogatą jednostką. W uczeniu się realizowana jest idea celowości poznawania siebie, innych ludzi i otaczającego świata po to, aby móc świadomie i odpowiedzialnie kierować sobą.

Wartość i docenianie potencjału ludzkiego niezależnie od wieku znajdują potwierdzenie w działaniach międzynarodowych. Dowodem tego może być ogłoszenie przez Parlament Europejski oraz Radę roku 2012 Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej, a roku 2013 Rokiem Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Działania te poświadczają, że obecnie dostrzega się potrzeby osób starszych i ich prawo do edukacji całożyciowej. Polska jest przykładem dynamicznego rozwoju uniwersytetów trzeciego wieku, co dowodzi wychodzenia naprzeciw oczekiwaniom edukacyjnym seniorów.

Działające w Polsce uniwersytety dla seniorów – obecnie 550, mają świadomość swojej funkcji w świecie opartym na wiedzy, dlatego wkomponowują różnorodne działania w wyzwania i oczekiwania współczesnej rzeczywistości (Zacłona, 2014, s. 8).

Należy zwrócić uwagę, że uniwersytety trzeciego wieku w naszym kraju funkcjonują w 3 odmiennych formach organizacyjno-prawnych. Pierwsza dotyczy stowarzyszeń

i fundacji, które działają jako organizacje pozarządowe. Druga związana jest z uczelniami publicznymi i niepublicznymi, które prowadzą uniwersytety w strukturze szkoły wyższej. Uniwersytety trzeciego wieku działają też w strukturach jednostek organizacyjnych samorządów lokalnych, tj. bibliotek, domów kultury, centrów kształcenia ustawicznego, ośrodków pomocy społecznej itp. – zalicza się je do trzeciej formy organizacyjno-prawnej.

Szybki rozwój organizacji seniorskich w Europie, w tym również w Polsce, wynika z niezaprzeczalnych faktów szybkiego starzenia się społeczeństw, dlatego problematyka edukacji i aktywizacji osób starszych zajmuje ważne miejsce w strategicznych zadaniach państw.

Uniwersytety trzeciego wieku realizują istotne cele, mające źródło odniesienia do pierwszego uniwersytetu utworzonego w 1973 roku w Tuluzie. Zapewniają seniorom dostęp do edukacji i wielostronnej aktywności, uczą rozumienia oraz dostosowywania się do zmieniającej się rzeczywistości cywilizacyjnej, ekonomicznej, społecznej, politycznej i technologicznej. Zaspokajają potrzeby wieku starszego, wypełniają czas wolny, stymulują sferę psychofizyczną, rozwijają zainteresowania, uczą sposobu komunikowania się, a także umiejętności życia międzypokoleniowego i międzygeneracyjnego. Co ważne, uczą również profilaktyki zdrowia, akceptacji swojego wieku, świadomości ograniczeń oraz potencjalnych możliwości w wieku średniej i późnej dojrzałości. W tak formułowanych celach dowodzi się konieczności włączania w życie obywatelskie i społeczne osób starszych, doceniania ich roli w życiu publicznym. Sprzyjać temu ma wielostronna aktywizacja, a także integracja seniorów w grupach rówieśniczych oraz międzypokoleniowych. Działalność polskich uniwersytetów trzeciego wieku widoczna jest w podejmowanych zadaniach, które zmierzają do włączenia osób starszych w szeroko pojęty proces edukacji, co jest wyrazem dobrze pojętej idei edukacji inkluzyjnej i troski o godny wymiar życia osób w wieku dojrzałym oraz sens przeżywania życia zgodnie z wiekiem rozwojowym.

2. O dobrą jakość edukacji seniorów w UTW w Polsce – sens standaryzacji

Z niepodważalnego założenia, że seniorzy mają prawo do edukacji wynika, że mają prawo do edukacji dobrej jakościowo i profesjonalnej – takiej, w której w sposób optymalny do wieku ich możliwości rozwojowe będą respektowane, a potrzeby edukacyjne poszerzane i mądrze wspierane.

Użycie w nazwie słowa „uniwersytet” zobowiązuje, a w otoczeniu społecznym jest gwarantem dobrej jakości i marki, jak również poczucia dumy. Seniorzy zasługują, aby korzystać z oferty edukacyjno-aktywizującej zaplanowanej, realizowanej rzetelnie, z największą starannością i wartościowym efektem.

Naprzeciw tym potrzebom wyszła Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku, której przyświecała świadomość, że UTW powinny dążyć do profesjonalizmu i stałego podnoszenia jakości swoich usług, gdyż tylko wtedy będą mogły skutecznie podejmować wyzwania świata globalnego i z powodzeniem wdrażać sens idei uczenia się przez całe życie.

W poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań w zespole Ogólnopolskiej Federacji Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku wypracowano „Standardy działania uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce”. W opinii wielu zarządów UTW jest to udana próba spójnego i wewnętrznie logicznego modelowego rozwiązania, w którym jasno

i precyzyjnie określone są konieczne do spełnienia warunki, aby można było mówić o dobrej jakości edukacji seniorów.

Odnosząc się do rozumienia pojęcia „standaryzacja” i powołując się na zapisy w *Nowym słowniku poprawnej polszczyzny*, podkreślić należy, że standaryzacja to „wprowadzenie standardów jednolitych norm; ujednoczenie, gdzie standard oznacza >przeciętną normę, przeciętny model; wzorzec, poziom<” (Markowski, 2002, s. 970). Mówiąc o standaryzacji, mamy zatem na myśli ustalenie konkretnych kryteriów oraz pożądanых cech, które mogą zapewnić optymalny poziom uporządkowania w danym zakresie. Ustalenia te można stosować w praktyce, są one użyteczne, gdyż dają wzór i modelowe rozwiązania, które są podstawowym warunkiem profesjonalizacji działań w UTW.

Zamysł opracowania wzoru rzeczowo skonkretyzowanych standardów w obszarach kluczowych dla celów działalności UTW w formie stowarzyszeń potwierdza tezę, że jakość jest ważnym atrybutem, gdyż świadczy o przemyślanym planowaniu, dobrym zarządzaniu i efektywnej realizacji zadań. Standaryzacja związana jest bezpośrednio z lepszą jakością usług edukacyjnych i profesjonalnym działaniem. Proces standaryzacji miał 3 zasadnicze elementy. Pierwszy to tworzenie standardów, wypracowanie jasnych kryteriów w obszarach funkcjonowania UTW. Drugi obejmował upowszechnianie standardów i wdrażanie ich do praktyki – w tym etapie uniwersytet mógł uzyskać certyfikat, który potwierdza spełnienie określonych w standardach wymogów. W trzecim etapie, polegającym na weryfikacji standardów, konieczny jest stały monitoring, którego celem jest utrzymywanie dobrej jakości usług w dalszej perspektywie czasowej.

Konkludując, warto zwrócić uwagę, że implementacja standardów podnosi efektywność działań w oparciu o precyzyjnie określone warunki, ujęte w przejrzyste zasady funkcjonowania Stowarzyszeń UTW w rozmaitych ich obszarach. Klarowność i spójność wewnętrzna standardów oraz jasne kryteria certyfikowania przekładają się na wymierne korzyści dla organizacji, do których należy zaliczyć przede wszystkim: transparentność działań, rozwój i wzrost profesjonalizmu, lepszą jakość zarządzania i atrakcyjność oferty, a przy tym również wzrost wiarygodności organizacji jako partnera do współpracy (Borczyk, Nalepa, Knapik, Knapik, 2014, s. 18).

3. Obszary modelowych standardów funkcjonowania UTW działających w formach stowarzyszeń, fundacji lub strukturach wewnętrznych jednostek organizacyjnych samorządu lokalnego

Standardy działania UTW ujęte są w 3 różnych obszarach. Obszar pierwszy dotyczy wymogów formalno-prawnych. Obejmuje on dokładny wykaz koniecznych do spełnienia warunków, które są spójne z obowiązującymi przepisami prawa. Podstawowe wymogi prawne, w oparciu o które powstaje i działa UTW jako organizacja pozarządowa, to zbiór powszechnie obowiązujących przepisów, które powinny zaświadczać o przestrzeganiu norm prawnych, stanowiących podstawę formalną ich funkcjonowania.

W obszarze drugim znajdują się 2 grupy standardów: merytoryczne i organizacyjne. Standardy merytoryczne opisują konkretne deskryptory, tj. rada programowo-naukowa, program edukacyjno-aktywizujący, baza kadry dydaktycznej i odpowiednia dla możliwości osób starszych baza lokalowa. To wymagania, które należy spełnić na poziomie 1. W poziomie 2. dodatkowo uwzględnia się cykliczną publikację o organizacji i jej działaniach, utworzenie zespołu projektowego, którego zadaniem jest pozyskiwanie środków finansowych, głównie z konkursów grantowych bądź projektów współfinansowanych ze

źródeł zewnętrznych. Dla poziomu 3. określa się następujące wymagania: 8 różnych form zajęć (w tym obligatoryjne wykłady, warsztaty, kursy komputerowe i języków obcych), publikacje merytoryczne, doświadczenie w projektach finansowanych ze źródeł zewnętrznych oraz procedurę ewaluacji merytorycznej oferty edukacyjno-aktywizującej.

W standardach organizacyjnych na poziomie 1. wymienia się: podstawowe instrumenty komunikacyjne, procedurę naboru członków/słuchaczy, ewidencję słuchaczy wraz z bazą teleadresową, wyodrębnione sekcje, grupy tematyczne lub zespoły zainteresowań, samorząd słuchaczy i dokumentację zajęć edukacyjno-aktywizujących. W poziomie 2. zakłada się wyodrębnienie sekretariatu/biura UTW, wyposażenie w sprzęt biurowy, prowadzenie ewidencji korespondencji oraz zewnętrzną wizualizację. Na poziomie 3. rozszerzone są wymagania odnośnie wizualizacji zewnętrznej o ulotki o UTW i wizytówki osób przedstawicieli organów wewnętrznych organizacji oraz ustaloną procedurę obiegu dokumentów finansowych i ustalenie w regulaminie zasad dokonywania zakupów.

Warto zauważyć, że wymagania merytoryczne na poszczególnych 3 poziomach – równoznaczne z certyfikatami: brązowym, srebrnym i złotym – są sukcesywnie wzbogacane o treść oraz koncentrycznie rozwijane w liczbie i zakresie wymogów.

Autorzy standardów słusznie zdecydowali, że dla profesjonalizacji UTW istotnym wymiarem trzeciego obszaru jest dobra współpraca z podmiotami zewnętrznymi, tj. jednostkami samorządu terytorialnego, instytucjami kultury i edukacji, dlatego taki zakres uznali za podstawowy dla poziomu 1. Na poziomie 2. wymagania są dodatkowo dopełnione o porozumienie o współpracy ze szkołami wyższymi (patronat naukowy uczelni) i rekomendację działań od jednostek samorządu terytorialnego. Na poziomie 3. dodano organizację praktyk studenckich/zawodowych, prowadzonych formalnie lub na mocy porozumień o wolontariacie, realizację projektów partnerskich, członkostwo w krajowej lub międzynarodowej federacji organizacji pozarządowych, której przynajmniej jednym z priorytetów jest działalność na rzecz osób starszych. Animacja lokalnych inicjatyw, doświadczenie w różnych formach aktywności w otoczeniu to wymóg zamykający listę warunków standardów obszaru 3.

Zaprezentowany opis standardów dla UTW jest przejrzysty. Zawiera dokładną charakterystykę niezbędnych warunków i odzwierciedla progresję wymagań w aspekcie kolejnych certyfikatów: brązowego, srebrnego i złotego. Graficzne przedstawianie poszczególnych obszarów i poziomów porządkuje oczekiwane warunki, jakie UTW powinien spełniać, podejmując decyzję o przystąpieniu do procedury certyfikowania.

Tabela 1. Warunki do spełnienia a rodzaje certyfikatu.

Lp.	Certyfikat	Łączne warunki do spełnienia
1.	Brązowy	Obszar 1 + obszar 2 (poziom 1) + obszar 3 (poziom 1)
2.	Srebrny	Obszar 1 + obszar 2 (poziomy 1 i 2) + obszar 3 (poziomy 1 i 2)
3.	Złoty	Obszar 1 + obszar 2 (poziomy 1, 2 i 3) + obszar 3 (poziomy 1, 2 i 3)

Źródło: Borczyk, Nalepa, Knapik, Knapik, 2014, s. 20.

Rozpowszechnianie w środowiskach funkcjonowania UTW standardów i zachęta do ich wdrażania nie są obligatoryjne, ale mają charakter fakultatywny. Decyzja o ich stosowaniu i akces przystąpienia do procedury certyfikowania są autonomicznym wyborem każdego uniwersytetu trzeciego wieku.

Warto także dodać, że wypracowany katalog standardów nie ma formy zamkniętej, a opinie i wnioski zespołu certyfikującego oraz sugestie zarządów i komisji rewizyjnych

mogą być brane pod uwagę w doskonaleniu procedury certyfikowania oraz dookreśleniu koniecznych wymagań dla poszczególnych obszarów i certyfikatów.

4. Analiza wyników praktycznej implementacji standardów działania UTW w Polsce

Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku w 2013 roku zainicjowała i realizowała projekt „Profesjonalne Uniwersytety III Wieku w Polsce”, który był współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Punktem wyjścia było opracowanie standardów działania UTW oraz wydanie zwartej publikacji, zawierającej kompleksowe i innowacyjne rozwiązania, opisujące oraz wyjaśniające obszary i konkretne wymagania, uporządkowane w procedurze certyfikowania.

Następny etap w tym projekcie związany był z pilotażem, który stanowił próbę implementacji ujętych w standardach koniecznych do wypełnienia warunków i zasad w działaniach UTW. Dobrowolnie wzięło w nim udział 15 uniwersytetów dla seniorów. Warto w tym miejscu wyjaśnić, że liderzy wszystkich UTW zgłoszonych do certyfikacji najpierw brali udział w szkoleniu na temat wdrażania standardów, a dopiero później systematycznie, korzystając z nieodpłatnego indywidualnego doradztwa, porządkowali i dopełniali poszczególne kryteria wymagań, zgłaszając w odpowiednim czasie chęć rozpoczęcia procedury certyfikującej.

Efektem przeprowadzenia wizyt certyfikujących przez powołaną do tego celu Komisję Certyfikującą Ogólnopolskiej Federacji Stowarzyszeń UTW było nadanie 15 certyfikatów „Profesjonalny UTW”.

Z analizy dokumentacji zespołu wynika, że uniwersytety trzeciego wieku były zróżnicowane w rodzajach otrzymanych certyfikatów.

Certyfikat Brązowy „Profesjonalny UTW” otrzymały:

- Stowarzyszenie Limanowski Uniwersytet Trzeciego Wieku;
- Stowarzyszenie Mielecki Uniwersytet Trzeciego Wieku;
- Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku przy Dąbrowskim Domu Kultury;
- Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku w Andrychowie;
- Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku „CALISIA”;
- Zawierciański Uniwersytet Trzeciego Wieku.

Certyfikat Srebrny „Profesjonalny UTW” został przyznany:

- Stowarzyszeniu Uniwersytet Trzeciego Wieku w Łazach;
- Stowarzyszeniu Uniwersytet Trzeciego Wieku w Świętochłowicach.

Warunki do uzyskania Złotego Certyfikatu „Profesjonalny UTW” wypełniły:

- Towarzystwo Warszawskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku im. Fryderyka Chopina;
- Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku w Lesznie;
- Stowarzyszenie Świętokrzyski Uniwersytet Trzeciego Wieku;
- Stowarzyszenie Rabczański Uniwersytet Trzeciego Wieku;
- Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku w Nowym Targu;
- Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku w Gliwicach;
- Stowarzyszenie Sądecki Uniwersytet Trzeciego Wieku (Jachimowicz, 2013, s. 5).

Można zrozumieć, że zadeklarowanie gotowości do poddania się certyfikacji nie było łatwe, gdyż zazwyczaj to, co nowe i niespotykane budzi opór, a nawet sprzeciw. Z tego też względu z uznaniem trzeba przyjąć fakt, że zgodnie z założeniem projektu akces do przeprowadzenia procedury certyfikacyjnej zgłosiło 15 UTW z różnych regionów Polski. Jest to niezwykle budujące i godne podkreślenia, ponieważ wiele osób zaangażowanych w tworzenie i prowadzenie UTW było skłonnych doskonalić tradycyjne działania, rozszerzając je i uszczegóławiając według wzoru rzeczowo ukonkretnionych standardów.

Fakt ten dowodzi niezbicie, że tworzy się nowa jakość polskich UTW w oparciu o ich profesjonalizm działania. Pozytywna motywacja oraz mobilizacja dużej grupy osób w dążeniu do profesjonalizmu przyniosły efekty i dały satysfakcję z uznania zasług oraz jakościowo dobrej pracy wyrażonej certyfikatem. Uzyskanie certyfikatu jest potwierdzeniem staranności i rzetelności w prowadzeniu UTW, bogatej oraz wszechstronnej aktywności, wywodzącej się z realizacji programów edukacyjnych promocji uniwersytetu w środowisku lokalnym, co przekłada się na dobry wizerunek, opinie i sądy łączone z rozpoznawalną marką oraz dobrą jakością.

Warto dodać, że wizyty w UTW w ramach certyfikacji przebiegły w życzliwej atmosferze i dotyczyły rzeczowej wymiany informacji, potwierdzonej przygotowaną przez stowarzyszenie dokumentacją. Członkowie Zarządów UTW i Komisji Rewizyjnych zwracali uwagę, że proces certyfikowania w oparciu o standardy ma wiele pozytywnych aspektów, m.in.: uporządkowanie oraz selekcjonowanie ważnych dokumentów dla organizacji, uświadomienie sobie, co jest atutem, mocną stroną w działaniach podejmowanych przez UTW, podsumowanie osiągnięć, ukonkretnienie pomysłów na rozwój w bliskiej i dalszej przyszłości, łącznie z pozyskiwaniem funduszy ze źródeł zewnętrznych.

Dokonując oceny realizacji standardów merytoryczno-organizacyjnych, należy zauważyć, że UTW dbają o patronat uczelni wyższych. Chlubny i godny naśladowania jest pomysł zapraszania do rad naukowo-programowych naukowców wywodzących się ze środowiska funkcjonowania UTW – z sentymentem i dumą poświadczają oni dobrą jakość organizacji, identyfikując się z sensem pracy uniwersytetu dla seniorów.

Oferty edukacyjne w wizytowanych UTW były różnorodne, bogate i urozmaicone, dając szansę aktywizowania osób starszych we wszystkich sferach osobowości. Na uwagę zasługuje również świadomość, że baza lokalowa, w której odbywają się zajęcia powinna być adekwatna do potrzeb seniorów. Działania samorządu słuchaczy, możliwość wpływania na kluczowe decyzje i ofertę edukacyjną przy wsparciu grupy słuchaczy też nie są bez znaczenia. Profesjonalna wizualizacja na zewnątrz budynków, tablice informacyjne, logo, papier firmowy, wizytówki dla zarządu są dopełnieniem warunków dobrej jakości i profesjonalizmu polskich UTW.

Na koniec należy podkreślić, że „uczelnie” osób dojrzałych, określane mianem uniwersytetów trzeciego wieku, stają się w Polsce coraz częściej wartościowym stylem życia, w którym znaczenie pierwszoplanowe mają rezerwy psychiczne człowieka dojrzałego.

5. Podsumowanie

Przedstawiony opis standardów jest spójną i harmonijną koncepcją, która może stanowić „wykładnię gwarantującą dobre efekty i jakość identyfikowaną z profesjonalną marką UTW” (Zaślona, 2014, s. 10).

Kryteria i konieczne warunki w standardach do certyfikatu „Profesjonalny UTW” są przykładem upowszechniania dobrej praktyki, wpisującej się w ogólną tendencję dbałości i troski o lepszą jakość edukacji – w tym przypadku edukacji aktywizującej osoby starsze.

Opracowane zasady i normy działania uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce są próbą „spojrzenia na UTW w kategoriach ich profesjonalizmu i jakości działania, ale także ukonkretnionym wzorcem rzeczowo sprecyzowanych standardów” (tamże). Mając na uwadze fakt, że jest to pierwsze innowacyjne w Polsce tego rodzaju opracowanie dotyczące standaryzacji, mające praktyczny oraz użyteczny wymiar, z całą pewnością można go uznać za przykład nowatorskiego rozwiązania.

Bibliografia

- Borczyk, W., Nalepa, W., Knapik, B., Knapik, W. (2014). *Standardy działania uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce*. Nowy Sącz: Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku.
- Borczyk, W., Zaćlona, Z. (2011). *Profesjonalny Uniwersytet Trzeciego Wieku. Program edukacyjno-aktywizujący. Wybrane zagadnienia*. Nowy Sącz: Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku.
- Delors, J. (red.). (1998). *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*. Warszawa: Wydawnictwo UNESCO.
- Faure, E. (1975). *Uczyć się, aby być*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jachimowicz, D. (2013). Budujemy dobrą markę UTW. *Ogólnopolski Biuletyn UTW*, nr 2, s. 4-5.
- Markowski, A. (red.). (2002). *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zaćlona, Z. (2012). Polskie Uniwersytety Trzeciego Wieku w Europejskim Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej. *Karkowskie Studia Małopolskie*, nr 17, s. 79-97.
- Zaćlona, Z. (2014). Od recenzenta. W: W. Borczyk, W. Nalepa, B. Knapik, W. Knapik, *Standardy działania uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce* (s. 8-10). Nowy Sącz: Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

Zakończenie

Przedstawione w poszczególnych częściach tej publikacji zagadnienia teoretyczne, opis i wyjaśnienie praktycznego wymiaru edukacji scala tematyka innowacyjności.

Pragmatyczny aspekt rozważań dotyczy inicjowania projektowania i wprowadzania w działalność edukacyjną nowych rozwiązań, których celem jest ulepszanie pracy oraz podnoszenie efektów w zakresie podstawowych i priorytetowych zadań stojących przed współczesną edukacją.

Zaprezentowane w tej książce nowatorskie pomysły wpisują się w zapotrzebowanie na nową koncepcję zmian edukacyjnych, które korespondują z wyzwaniem społeczeństwa wiedzy, a także innowacje w różnych dziedzinach życia, będące wynikiem kreatywności człowieka. Pogląd ten stanowił inspirację dla autorów monografii do pracy naukowej z odniesieniem się do wybranych, teoretycznych rozważań oraz wycinkowych badań diagnostycznych nad innowacjami w edukacji szkolnej i pozaformalnej. Przykładowe rozwiązania innowacyjne dotyczą zmian w pracy wychowawczej i dydaktycznej szkół różnego szczebla, ale także ciekawych rozwiązań, wdrażanych w ramach wolontariatu oraz edukacji aktywizującej seniorów, które były uwieńczeniem twórczego niepokoju, refleksyjnego i nierutynowego działania osób oraz placówek decydujących się na nowatorskie rozwiązania. Można się w nich doszukać elementów wskazujących na dynamikę zmian zachodzących w polskiej oświacie i praktycznego wymiaru koncepcji uczenia się całościowego.

Różne perspektywy ujęć założeń innowacyjnych zaprezentowane w tej publikacji i pokazanie specyfiki innowacji edukacyjnej stanowią próbę przedstawienia wycinkowych zadań oraz form implementowanych do praktyki pedagogicznej. Świadczą one niezłomie, że wielu pedagogów ma otwartą postawę wobec zmiany jakościowej i motywację do poszukiwań nowych trendów w oddziaływaniach oświatowych. Można przypuszczać, że kompetencje nauczycielskie, związane z kreatywnością i twórczością, które sprzyjają nowym rozwiązaniom, jednocześnie są przykładem na to, iż warto wnosić w życie celowe zmiany ze świadomością ich sensu i wartości edukacyjnej. Innowacje oraz nowatorstwo pedagogiczne są przejawem twórczej pracy nauczyciela, którą trzeba rozumieć nie tylko w zawodowym aspekcie technologicznym, ale przede wszystkim w aspekcie „sztuki” nauczania i wychowania.

Problematyka innowacji oraz nowatorstwa pedagogicznego wpisuje się we współczesny kanon ścisłego związku teorii i praktyki edukacyjnej, dlatego autorzy tej książki za cel postawili sobie upowszechnienie dobrych praktyk wśród zainteresowanych tym zagadnieniem pedagogów. W końcowej refleksji warto dodać, że przedstawione przykłady stanowić powinny jedynie inspirację do doskonalenia warsztatu pracy nauczycieli, dążenia do lepszej jakości i wyższych efektów w ich pracy.

Zdzisława Załona